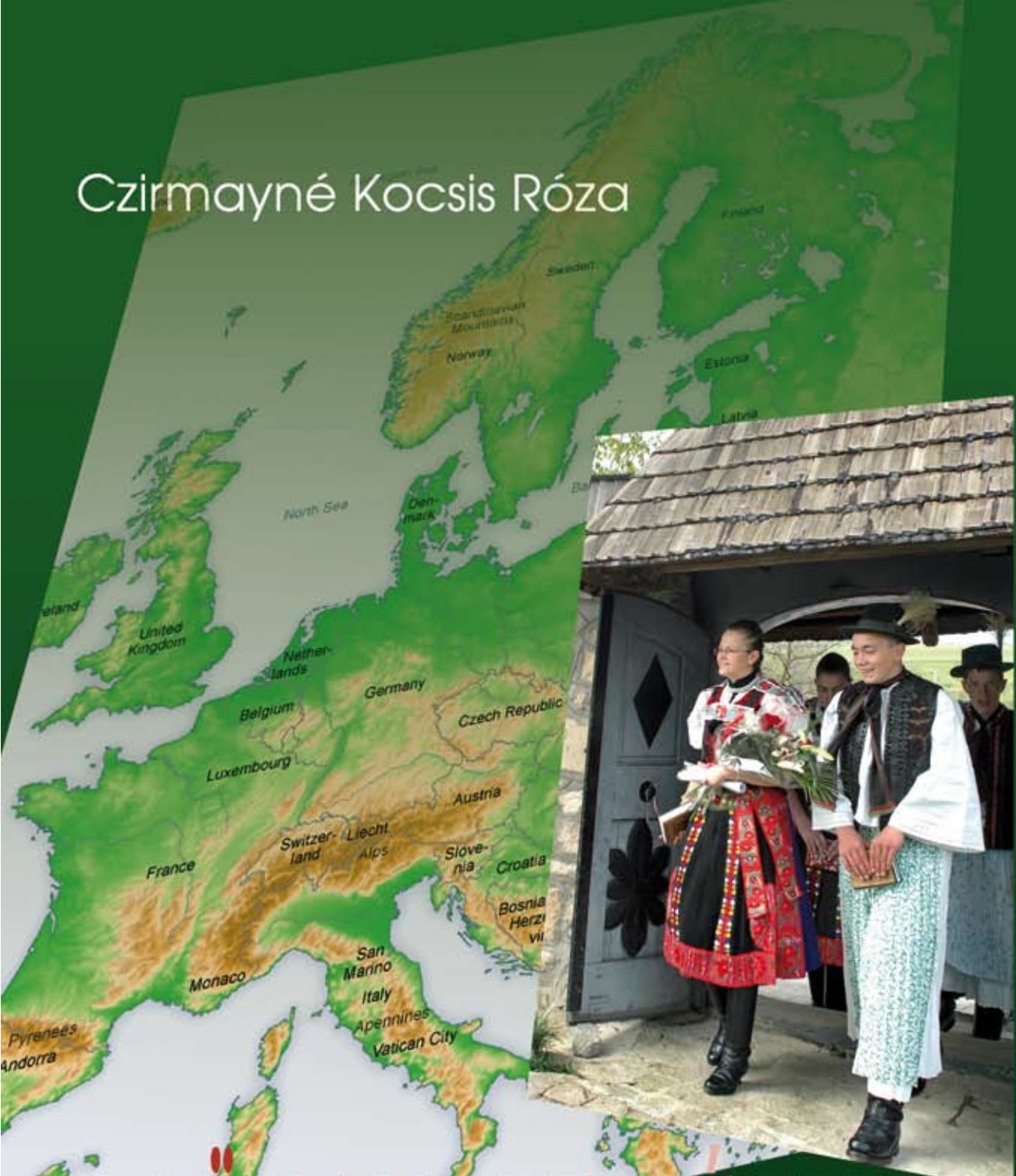

Czirmayné Kocsis Róza

A KÖVEK IS BESZELNEK

Czirmayné Kocsis Róza

A KÖVEK IS BESZÉLNEK

Terv, tipográfia Papp Imre

E-mail:pappgrafik@pr.hu

Készült: 15 példányban
a szerző teljes körű anyagi finanszírozásával.

Felelős kiadó: Szerző

Kiadja a Rákóczi Lap Baráti Kör KHE

Tartalom:

Előszó	6	Felvidéki barangolások	79
Bevezető	8	A törökbarát herceg emléke	83
Szellemi központ volt	9	Bulgáriai képeslapok	87
A jeltelen sír lakója	11	A tengerek királynője	91
Széchenyi Erdély földjén	13	Velencei varázslat	93
Gyertyalángként lobogtak	15	Egy elfelejtett metropolisz	97
Mi újság?	17	A Dolomitok csúcsai közt	99
Klarinét és ecset	19	Amerre a nap lejár	103
Tengelyakasztás	21	Frankföldi mozaikok	105
A Rákóczi-szönyeg megmentőkre vár	23	Egy összetört ékkő	109
Messze sugárzó emlék	25	Elbűvölő városok	111
Viharban is virágzik a lélek	27	Németalföldi barangolások	115
Csoma Sándor szülőföldjén	31	Szélfúttá mezőkön	119
Varadinum '92	35	Valenciáról máshogyan	123
Muzsikáló emlék	37	Ahol az atya megcsókolta a Földet	127
Hűségesen a végeken	39	Egy esős vasárnap Prágában	129
Pütkösdi hangulatban	41	Séták az „Aranyvárosban”	131
Tatros vize mellett	43	Ez is, az is Európából	133
Poros utak mentén	47	Kisebbségek Európában	137
Üdvözlét Suomiból	51	Ahol a kövek is beszélnek	141
Lappföldi jegyzet	53	A Tűz országában	145
Látogatóban Északon	57	Ázsia küszöbén	151
Az ezertavú táj	61	Villámlátogatás Rodostóban	153
Rokonok közt	65	Kelet kapujában	155
Hétköznapi csodák	69	Kisázsia csodái	161
A Rákócziak nyomában	73	Márványoszlopok között	167
Bölcső a falak árnyékában	77	Zarándokúton Izraelben	171

Előszó

Utazni csodálatos dolog! Különösen akkor, ha az ember tisztában van a meglátogatott nemzet történelmével, jelenével. Vagy tudja, hogy a kilincset, amit megnyitott, több évtizede-évszázada kinek a keze érintett, s érti a múltat mesélő romköveket.

Hát ilyen ember Czirmayné Kocsis Róza. Néhány évvel ezelőtt volt szerencsénk férjemmel együtt mindezt megtapasztalni. Barátaikként lehetőségünk volt bejárni velük – férje, Czirmay Árpád református lelkész szülőföldjét – Erdély jó néhány települését.

Róza helyismerete meglepett bennünket. Csak úgy röpködtek az évszámok, történelmi személyiségek és irodalmi nagyságok nevei. Több évszázados épületekhez, szobrokhoz és emléktáblákhoz kalauzolt minket.

Czirmayné Kocsis Róza, Pappné Benson Mária, Czirmay Árpád, 2008. május 3.

Számunkra érdekességnek számított minden együtt töltött óra, kilométer, pedig már ekkorra családukkal legalább hatodszor jártuk be ezt a vidéket, mondhatom nagyon szegényes helyismerettel. Megtudhattuk, hogy Gróf Széchenyi István látogatását Nagyenyeden emléktábla hirdeti ezzel a felirattal: „*mert itt nem az a kérdés, hogy ki vesse el a jó, s hasznos magot, hanem hogy el legyen vetve...*”, azt is, hogy itt tanult Kőrösi Csoma Sándor

a világhírű orientalista tudós, a tibeti kultúra kutatója és ugyanitt található Bethlen Gábor és Thököly Imre emléktáblája.

Betekintettünk Bánffihunyad református templomába, ahol korábban a férje teljesített szolgálatot. Kolozsváron a Házsongárdi temető koros fái alatt ismerhettük meg történelmünk kiemelt személyiségeinek nyughelyét. Ady Endre kései nagy szerelme, felesége Csinszka csucsai kúriájának bemutatásánál is hallatlan irodalmi és történelmi ismerete villant fel, és még sorolhatnám tovább.

A megiszteltetés, hogy én írhatom most megjelenő könyvének előszavát, azonban nem innen ered. A Rákóczi Lap felelős szerkesztőjeként már több mint öt éve munkakapcsolatban is állunk egymással. A lap hasábjain hónapról-hónapra megjelennek írásai, úti beszámolóí és nem utolsósorban a helyszíneken – leginkább férje által – készített fotóik. Ez a könyv többségében az itt megjelent cikkek albuma, természetesen kiegészítve más sajtóorgánumokban közölt publikációival.

Nem egyszerű útleírások ezek, hiszen mögöttük mindig felrejlík a szemlélődő, hallatlanul felkészült ember is. Írásai, egyszerű stílusa hatására még az ilyen irányú ismeretek iránt kevésbé fogékony olvasók is kedvet kapnak az olvasáshoz, az interneten való böngészgetéshez, netán a helyszínek felkereséséhez.

Ízelítőt kaphatunk Európa szinte minden országának egy-egy szeletéből, de némiképp betekintheünk Ázsia rejtelseibe is.

Ezt az értékes könyvet ajánlom a Czirmay és Kocsis családok tagjainak, valamint a jó barátoknak, bár úgy gondolom tartalmát és színvonalát tekintve jó szívvel ajánlhatom minden olyan olvasónak, aki szeret gondolatban távoli vidékeket bejárni, és hiányos ismereteit gyarapítani, vagy „*csupán*” egy jó könyvvel múlatni idejét.

Rákóczifalva, 2011. december hava

Pappné Benson Mária

Bevezető

Szeretek utazni, világot látni. Eme kedvtelésem azt hiszem együtt született velem. Emlékszem, már apró gyermekként vonzott a messzeség. Órákig tudtam figyelni az égen gomolygó felhőket. És irigyeltem őket, hogy végtelen távolságokat járhatnak be. Aztán kisiskolásként egy Földrajzi atlasz lapjait nézgetve folyton utaztam. A képzelet szárnyán hegyeket-völgyeket, folyókat, tengereket röpültem át. Közben történeteket találtam ki, kalandokat éltem át. Gyermeki képzeletem összehoronzta a mesék, mondák, regék világát a történelmi- és kalandregények történéseivel illetve az önön fantáziám által szült eseményekkel. Voltam lápi gyermek, bécsek fölött kerengő sasmadár, kóborcsillag. Találkoztam dzsinekekkel, koboldokkal, tündérekkel, de legfőképpen más vidékek embereivel. Gyermekkel és felnőttekkel. Fehérekkel és színesbőrűekkel. Győztesekkel és elesettekkel. S miközben álmodoztam és ábrándoztam eljött az idő amikor valóságosan is útra kelhettem. Osztálykirándulások, iskolai táborok, gyalogtúrák hozták közelebb hozzám a világot. Mígnem azon kaptam magam, hogy felnőtt lettem. Innentől már magam tervezte utakon jártam. De a régi kíváncsiság megmaradt bennem. Kerestem, s keresem ma is a világ csodáit. Hallgatom a lombok susogását, a vizek csacsogását. És vallom, hogy beszélnek a kövek is. Talán azért, mert magaménak mondom az erdélyi teológus, Tavaszi Sándor, igazát: *„Gyökértelen minden élet, amely elszakad attól a világtól, amelybe beleteremtett.”*

Ma már bátran mondhatom, jól ismerem a szülőföldemet, a hazámat. De tudogatok valamit Európáról is, hiszen szinte minden országában jártam. Múltam az időt a Kaukázusban, Kisázsiaiban, Közel-Keleten, és láttam Afrika partjait is. A hajdani álmodozásból tehát valóság lett. Közben hangulatok, gondolatok, élmények sokaságát éltem át. Most egy maréknyit ezekből viszek az olvasó elé.

a szerző

Szellemi központ volt...

ASzamos-völgyben, közel Magyarország határaihoz s körülvéve Erdély Álomszerűen kies tájképeivel, egy büszke kastély uralkodik a vidék fölött. Kemény Zsigmond eme személyes emlékek melegével fűtött soraiban ki ne ismerne a zsibói kastélyra. Az ősi udvarházra, amely csakúgy otthona volt a „zsibói bölény”-ként emlegetett idősb Wesselényi Miklósnak, mint az „árvízi hajós”-ként ismert reformkori politikusunknak, ifjabb Wesselényi Miklósnak. A magaslaton álló, messze látszó pompás épület az idők során nemzetünk több kiválóságát látta vendégül. Kazinczy Ferencet például, a magyar szépirodalom megteremtésének apostolát, a nyelvújítót. Ő 1805-ben időzött Zsibón, majd 1816-ban tért vissza ismét lánya, Eugéne társaságában. Tapasztalatait, élményeit hazatérte után az Erdélyi levelekben rögzítette. A 24. levélben így idézi emlékeit: *„11-dik esztendeje annak, hogy én Zsibót láttam.... de az én lelkem oly sokat lebegett e nekem kedves helyeken, hogy ámbár itt azóta sok új épület költ, ámbár azóta a bokrok ligettké vonakodtak fel, s obelisz, mely akkor magosan nyúla ki a tömött apró surjából, most csaknem láthatatlanná változott el, elöttem oly ismeretes vala minden, mintha itt kevés hónapok előtt voltam volna... Elfogódott a szívem. Siető léptekkel menék keresztül azon kabinetten, mely azt a nagylelkű s nemeslelkű férfit reggeli két óráig velem beszélgetve látá a kandalló előtt, míg az a déli ifjú ki most úgy fogada itt, mint gazdája a háznak, akkor még csak kilenc esztendő gyermek.”*

Kazinczyt Széchényi István követte. Ő 1821 nyarán érkezett Zsibóra. Naplófeljegyzése szerint: *„1821. augusztus 1. Drágon át Zsibóra. Wesselényi Miklós közelebbi megismerésével igen sokat nyertem. Vele örökké szoros és felbonthatatlan barátságban fogok élni, érzem ezt. Több lovat vásároltam.”*

1845. májusában újabb nagyságok érkeztek a szépséges későbarokk kastély falai közé. Nevezetesen Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály. Deák Ferenc 1844 őszén vette hírül, hogy Zsibó urának, ifjabb Wesselényi Miklósnak, örök homály borult a szemére. A sokat próbált, immáron vakká lett politikust rögtön látogatni akarta, de érkezésére csak hónapok múlva kerülhetett sor. 1845 májusában nem egyedül érkezett meg, hanem a reformkori nemzedék kiemelkedő alakja, Vörösmarty Mihály társaságában. Zsibón töltött napjaikról a Szózat írójának levelei tanúskodnak. A költő feleségének, *„tekintetes Vörösmarthy Mihályné, született Csajághy Laura aszonynak”,* így számolt be: *„Egy héti utazás után végre eljutottunk Zsibóra, igen kegyetlen útban, de minden baj nélkül.. nem írhatom le, mily fájdalmas öröm volt Wesselényivel*

találkoznunk. Midőn megismert, sokáig némán állt s könnyei hullottak. A könnyű tovább él, mint a szem világa”. Majd 1845. május 14-én kelt levelében Vörösmarthy többek között ezeket vetette papírra: „Itt igen kellemesen telnek napjaink. A vidék gyönyörű. A kastély dombon van: előtte jókora térség, szántóföld, rét, ligetek, kerített rétek...fácánys kert. Ezen sikot a Szamos vize szegi be, a Szamoson túl igen szép hegyi róna s azon túl körben hegyek. Kétszer künn ebédeltünk, egyszer a fáczánysban, egyszer a vedkertben.”

Deák és Vörösmarty május 6-tól május 15-ig időztek a világtalanná lett hős otthonában. A főként politizálással mulatott napok történéseit akkoriban a kortárs költő, Garay János, is megénekelte. A Wesselényi látogatói című elbeszélő költemény 1845. június 14-én jelent meg az Életképek-ben.

Látogatók, utazók, barátok. A teljesség igénye nélkül kiragadva néhányójuk. Zsibón jártukat ma már csakúgy homály fedi, mint ahogy vendéglátójuk szemére borult egykor „*a földön véget nem érő éj.*” A régi erdélyi építő hagyomány nemességét hirdető kastély sem a régi már. Áll ugyan az északi főépület déli homlokzatán a hullámos vonalú ballustrádos erkéllyel, északra néző homlokzatán a mellvédes, árkádokkal tagolt tornáccal, de hull a vakolat, s lazulnak a falak. Hogy hová tűntek a ligetek, a kerített rétek, a fáczánys kert, a vadkert, a kis zuhatag alatta a fürdőházzal, a szökőkút, mely teknőjében aranyhalat nevelt, ugyan ne kérdezd, olvasóm. És azt sem, hogy miért hallgatunk az egykori látogatókról. A hajdani házigazdát kellene tán faggatnunk, mert Ő bizonyosan válaszolna. A veszély,

Zsibó, Wesselényi kastély

az erőfeszítés, a cselekvés embere merné kimondani, mint akkor és ott 1848 VI. hó 6-án az országgyűlésen: „*Kinek az ügy részvétellel nem tölti keblét, annak ajkán nem valóság, e kor szabadság, egyenlőség, testvériség jelszava.*”

1993. június

A jeltelen sír lakója

Omló kövek, hunyorgó vén betűk, virágokról beszélő édes illatok, hulló levelek, véget nem érő csönd. Ez a temető. A kert, ahol megállunk néha, s lehajtott fejjel emlékezünk. Rég volt arcokat idézünk, elmúlt életek felett búsongunk. De ki áll meg az elmúlásba költözötték jeltelen sírja felett? Kinek dereng vissza azoknak az arca, akik ismeretlen helyen laknak? Akiknek jeltelen nyughelyét múltó idő mossa ki az emlékezetből?

A bánffyhungyadi temető valamilyik szögletében is van egy jeltelen sír. Virág ki tudja, mikor nőtt rajta utoljára? Talán zöld repkény sem fut felette rég. Lakóját az újabban jöttek netán ki is üzték. Mindenesetre egy önéletrajzi töredékben ezeket a sorokat olvashatjuk róla:

„Élt és hódított bennünk az Édesanyám fehér árnyéka. Jeltelen sírjának a bánffyhungyadi sírkertben, ebben a kis kastélyban és a kert remek virágzásában állított kriptát a kegyelet.” Ugyancsak ez az írás tájékoztat, hogy a jeltelen sír mellett egykor Kováts Károly a Bánffy grófok birtokának néhai jószágigazgatója és Törökfalvi Török Károly, a bánffyhungyadi járás könnyű halálba szökött főszolgabírája aludta örök álmát.

Ki is hát a titokzatos, emlékezetből mára kihullott jeltelen sír lakója? Ha Boncza Bertának hihetünk – főntebb az ő életrajzi töredékéből idéztünk – akkor kimondhatjuk: Török Berta költözött ott az elmúlásba. Egy alig huszonegy éves fiatalasszony, akit 1894 júniusában a gyermekágyi láz ragadott ki az élők sorából. Török Berta a bánffyhungyadi járás főszolgabírójának, Törökfalvi Török Károlynak, és Boncza Bertának, a Bánffy grófok néhai jogi intézője Boncza Elek lányának a házasságából született. A törékeny alakú,

Bánffyhungyad, Temető

vézna leányka számára a sors korai árvaságot juttatott. Mulatozásairól híres apja ugyanis sikkasztásokba, panamák botrányába keveredve az 1880-as évek végén öngyilkos lett. A hagyományok szerint cigánybanda búcsúztatta a bánffyhunyadi temetőben. A tragédia után a család anyagi eszközök híján maradt. Az özvegy gyermekei neveltetése érdekében fivérének, Boncza Miklós-nak a kenyerére szorult. Boncza Miklós, aki ebben az időben már ismert képviselő, a belügyminisztérium közigazgatási lapjának szerkesztő tulajdonosa, iskoláztatta a félárva lányt is. Berta Budapesten a Zirzen Jankáról elnevezett nőnevelő intézetben volt tanítónővendék. Aztán alig 20 évesen, 1893 július 4-én házasságot kötött. A fővárosi Kálvin téri református templomban fogadott örök hűséget egy nálánál huszonnyolc évvel idősebb férfinak. A férfi természetesen Boncza Miklós, a jótévő nagybácsi volt. A makacs, gögös, erőszakos emberként ismert Boncza ifjú feleségét Pestről a csucsai várkastélyba vitte. 1894 július 7-én Török Berta itt szülte meg egyetlen gyermeküket, Boncza Bertát, s a szülés után tíz nappal gyermekágyi lázban meghalt. A kislány, akit ma már Csinszkeként ismer a világ, később így írta le a temetés körülményeit: *„A temetés körül Nagymama megsemmisítette apám terveit. Apán a „vadászkertben egy gyönyörű, erdők között fekvő huszonnyolc holdas vadon bekerített területén, halastavak és szabadon élő őzikék között akarta eltemettetni anyámat Csucsán. Úgy gondolta, később kápolnaszerű kis kriptát építtet a sírja fölé. De Nagymama hallani se akart róla... Ha leánya életét nem volt ereje megmenteni, holtan oda kerül, ahova tartozik: a bánffyhunyadi kis családi sírkert békéjébe... Apám Hunyadra a temetésre nem ment el. Később se, akkor se látta az anyám sírját ... Sírkövet sem állíttatott neki...”*

1994. február

Csucs, Boncza-kastély

Széchenyi Erdély földjén

Senki ember ne akarja megváltoztatni, vagy éppen elpusztítani egy nemzet nyelvét”- hirdeti Széchenyi István egyik legszebb gondolatát Bánffyhunyon a református műemléktemplomban egy emléktábla. A vörös márvány tábla 1991. október 31-én került a templom falára a helyi Református Egyház és a budapesti székhelyű Széchenyi Társaság együttműködése alapján. Az emléktábla avatása része volt annak az ünnepségsorozatnak, melyet a „*legnagyobb magyar*” születésének 200. évfordulója alkalmából szerte Magyarországon, illetve az anyaország határain kívül élő magyarság körében rendeztek. Apropóját pedig az adta, hogy Széchenyi István 1821. júliusában Bánffyhunyon időzött Bánffy Farkas házában. Naplójában (megjelent: Gondolat kiadó, 1978, Budapest) látogatását így örökítette meg. „*Öt óra alatt értünk Bánffyhunyadra. Bementem Bánffy Farkasnak, a kis Zaches élő képmásának házába. A kis gyöker-ember Bánffy (ezeket mondta): Mikor a német császár, valamely conditiok alatt Erdély Országot pártja alá fogta, akkor az is kívántatott, hogy a Bánffy várai elhagyattassanak pusztulni.*

A gazda, a ház, a szolgák szenyessége a legnagyobb megdöbbenést keltette bennem. Ilyesmivel még nem találkoztam. Egy kifordított török renegát, akinek hitéből és viseletéből semmi sem maradt meg. Az ő gazda asszonya, egy csinos, 19 év körüli leányzó, lázasan feküdt félmeztelenül, de igen barátságosan a szomszéd szobában, a legocsmányabb lepedőn. – Farka úr fejből diktálta nekem Erdély méneseit...” Széchenyi István bánffyhunyadi tartózkodásának magyarázatát tulajdonképpen a Napló eme utolsó mondatából tudhatjuk meg. A fiatal gróf ugyanis 1820 nyarától Debrecenben, illetve a Bihar megyei Diószegen állomásozott, mint a 4.sz. Frigyes hessenhamburgi hercegről elnevezett huszárezred katonája. A vidéki garnizon, a huszárelet közjátékai (lovaglások, vadászatok) közepette kapta a megbízást, hogy a tisztikarnak lovat vásárolni utazzék Erdélybe. Parancsnokának, Simonyi József óbesternek, a napóleoni háborúk idején közlegényből ezredesi rangra és bárói méltóságra emelkedett huszárezredesnek a megbízólevelével tarsolyában vágott neki az útnak. A korábban már Párizst, Nápolyt, Angliát, Máltát és a mesés Keletet beutazó fiatal arisztokrata beosztásának köszönhetően utazásáról indulás előtt három nappal még mit sem tudott. Ezért „térképek, könyvek, egyetlen ismerős, egyszóval minden segédeszköz és plánum nélkül” indult útra 1821. július 13-án. Útja Feketetón át kezdődött Telegd, Elesd, Báród, Kissebes, Bánffyhunyon útvonalon vezetett, majd Kapuson át Kolozsvárra érkezett. Onnan a Feleki tetőn keresztül Torda, Marosújvár, Nagyenyed,

Obrázs, Gyulafehérvár, Szászsebes, Nagyszeben, Porumbák, Komána, Braszó, Feketehalom, Töröcsvári-szoros, Fogaras, Küküllővár útvonalon haladt. Aztán vissza Kolozsvárra, s Boncida, Drág, Zsibó, Hadad, Tasnád, Nagykaroly, Mezőpetri érintésével erdélyi utazása 1821. augusztus 4-én fejeződött be. Az utazás jogcíme: lóvásárlás az ezred számára. Ma már nyilvánvaló, hogy csupán ürügy volt a fiatal huszártiszt számára. Sokkal inkább a békebeli csapatszolgálat tétlenségéből kívánt menekülni. Erdély beutazása, a haza számára teljesen ismeretlen szögletének megismerése kedvező lehetőségként tűnt fel előtte. A teret kereső szellem belső szükséglete hajtotta, s vállalkozása eredményeként szembesült a magyar valósággal. Úttalan utakat járt meg („*A Kőrös kiáradt, s Telegden a töltést elsodorta, úgy hogy az ember a postaúton egyáltalán nem utazhatott..... A kövezett út Kissebesig kiváló, azután a víztől tönkretett...* ”), elnyomorodott forspontozó jobbágyokkal ismerkedett (*Báródon egy paraszttal, aki éppen odaért, és 6 mázsa sót szállított, a postát, s egy tisztet a forspontban, barátságosan megálapodtam, hogy Feketetőig elvigyen....*), magát-szerető ostoba főurakkal találkozott (*Eszterházy Dénes velem jött ... egy ilyen igazságtalan embert a föld nem hordott a hátán. Azt állította, hogy a románokkal úgy kell bánni, mint a barmokkal...*), ménesmesterekkel, s lóügyekben jártas nemesekkel cserélt gondolatot (*Farkas úr fejből diktálta nekem Erdély méneseit (Obrázs) a ménesmestertől rendkívül sokat tanultam*), tétlen ifjakat látott (Boncidán... igen sok tétlen ifjat észleltem. Mennyit használhatna ilyen ifjúság az országnak, vagy helyesebben, mennyit kellene használnia, csak volna valamiféle indítéka, vagy rugója) akár ma is írhatná! – és haladó gondolkodású, ország sorsára figyelő főnemesekkel barátkozott (*Wesselényi Miklós közelebbi megismerésével igen sokat nyertem. Vele örökké szoros és felbonthatatlan barátságban fogok élni...*)

Zsibó, Wesselényi kastély, Lovarda

Tapasztalatokban, élményekben nem volt hát hiány Erdély földjén. Egzotikumvágyat és kitörési lehetőséget, nemzethez való visszafordulást és hazához térítő ismeretet egyaránt jelentett ez az utazás, melynek csupán egyik állomása volt a Bánffy Farkas elhagyatott háza Bánffyhunyadon.

1991. november

Gyertyalángként lobogtak

Fázósan igyekszem a kolozsvári szürkületben. Ősz van, október havának negyedik hete. A szél már gyakran támad észak felől, s éjszakánként hóharmatos a Szamos menti bokrok alja. Reggel szakadt fátyol, köd mögül kapaszkodik elő a Nap, és megriad attól, amit lát a hajdani kincses városban. A Központi Áruház előtt emberkígyó vonaglik. Ahogy errefelé mondani szokták; valamit osztanak. A belvárosi mellékutcák egyikéből koldus bukácsol elő. Szemétkupacok szürkése az arcán, gyanakvás és fájdalom a tekintetében. Csupaszon hagyott eltorzult vállát vörösre marja a szél, s amikor valamicske pénzt csúztatok ijedt iszonyattal merev ujjai közé, motyog. Talán azt: Ember vagyok, Istenem, akinek ezt a földet adta szülőföldül. Aztán elkeveredik mellőlem. Az ég és a Szamos üveges fényt csillogtat utána hidegen. „*Legnagyobb földi kín nem a természetes halál, hanem életvágyaink és szellemi igényeink durva, erőszakos elfojtása*” –nyilallnak belém Czirják Árpádkanonok-plébános szavai, miközben belépek a főtéri szent Mihály templomba. Elegáns gótika, reneszánsz díszítés, barokk szuggesztivitás és Szervátiusz Tibor Pietájának fehérsége tárul elém. Csoda-e, ha rögtön varázslat kerít hatalmába, s valami részeg bódulat száll reám. Olyasféle mint tegnap (1991. október 20-án), amikor a szentélyben a Hajdúböszörményi Városi és Pedagógus Kórus tagjait láttam fősorakozni. Kéryné Mészáros Mária karnagy vezetésével ugyanis hangjukat hallatták itt a 10 órás szentmise keretében. Az ősi falak között, amely nemzetünk történelmének foglalata, böszörményiek ajkáról szállt az ének. Hittel és szeretettel. És bizonyságául annak,

Kolozsvár – Szent Mihály plébániatemplom

hogy nem egyszerűen csak öncélú bemutatkozni-akarás szándékával jöttek, hanem gyertyalánggá kívántak lenni, mely szétviszi a fényességet. Hassler, Scarlatti, Bach, Haydn, Mozart és Liszt művek tolmácsolására vállalkoztak, hogy a meggyötört, kisebbségi sorsba vetett lelkekben fennebb emelkedhessen az áhítat. Nehezen derengő, borús nap volt, odakint hegyhátról lehömpölygő ködtengerrel, de itt bent gyertyák világítottak, kórustagok lobogtak, hogy vigyék a fényességet, hitet és erőt adjanak. Megrendítően, az ősi hajlék múltjához méltóan zengett a hangjuk. Mert ki ne tudná sorsdöntő és végletes események színhelye volt mindig e templom. 1551-ben Isten eme házában mondott le Izabella királynő Magyarország trónjáról, s öt év múlva ugyanitt fogadta a rendek hűségesküjét fia, János Zsigmond oldalán. egykoron itt választották fejedelemmé Bethlen Gábort, és eme falak között ravatalozták fel Bocskai Istvánt, miután lelkét visszaadta az ő Istenének. Országgyűlések, fejedelemválasztások, főpásztorra szentelések emléke kísérti itt a belépőt. Katolikusok, protestánsok Egek Urát magasztaló akarata és szenvedése. Meg századunk egyik leghitelesebb püspökének, Márton Áronnak szellemisége. Azé, akitől jobban aligha tudhatjuk: a templom védőszentjére, Szent Mihályra, a mennyei seregek tisztelt és rettegett fejedelmére ezen a tájon elsősorban mindig a védelem és küzdelem feladata hárult. És ez hárul ma is, mert kívül a falakon újra gyűlölet, egymással szembeni idegenkedés, népek közötti viszály erősödik. Széthúzás és hazugság konkolyát szórják megint nagy buzgalommal, s rágalom takarja ismét az igazság fényét. Akik ma erre járnak látják, értik és átélik az emberi lét mélységes sötétjét. Bennük, álom és valóság végtelen terein indulat, fájdalom, vágy, gondolat meg elszántság gyülemlik. Szemük sarkába póklábacsokkat nem a könnyörtelen Idő rajzol, hanem a gerincroppantó évtizedek visszajáró kísértete. A dráma, hogy látják egymás pusztulását, a józan ész elbóbiskolását. Mindig és újra a rémek újjászületését. Nem a gyermekkori mesék lángokádó szörnyeit, hanem a „*lebozgorozás*” rákfenéjét.

Tegnap – miközben magam is megrendülten hallgattam véreim művészi éneklését – fehér hajú emberre lettem figyelmes. Küszködött a sírással. Míg zsebkendője után kutatót, gondoktól barázdált arcán patakká lettek a könnyek. Tudom, nem illik egy írás végén, ahol az olvasó a csattanót várja, hétköznapian érzelmes, sőt közönséges fordulattal élni, mégis megkockáztatom, s innen Kolozsvárról üzenem, miután a kórus már messze jár, túl a határon: vannak találkozások, amelyek emlékezés és emlékeztetés nélkül is benne élnek az emberekben. Kitoröhlhetetlenül, mert legbensőbb lényegükké lett.

Kolozsvár, 1991. október

Mi újság?

Ismertősök, kollégák kérdezik: mi újság odaát? Tudják, hogy ismét Romániában mulattam az időt. Nyomban bizonygatják is, hogy törődött vagyok, fáradt. Sőt kevesebbnek látszom egy-két kilogrammal. Bizonyára éhezted is – jegyzik meg végezetül. Rázom a fejem. Tiltakoznék, de meg sem hallgatnak. Mintha csak közhelyeket várnának válaszként. Megszokott, agyoncsépeelt nyelvi fordulatokat sorbanállásról, zötykölődő koszos munkásvonatokról, éjjeli menedékhelyszerű pályaudvarokról, zsúfolt, füstölgő autóbuszokról, balkáni állapotokról. Tény, hogy ilyesmiről is szót ejthetnék, de csak ehhez nincs kedvem. Szívesen beszámolnék viszont lényegesebb dolgokról. Részletezném például a kolozsvári iskolakonfliktus eseményeit és eredményeit. Mesélnél örömet az RMDSZ és az EMKE által szervezett tordaszentlászlói kórustalálkozóról, a július 14-i csíksomlyói „Ezer székely leány” találkozóról. Elmondanám, hogy a gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség és az Erdélyi Múzeum Egyesület tudományos ülészakot rendezett gróf Batthyány Ignác tudós püspök és könyvtáralapító születésének 250. évfordulója alkalmából. Hogy a kolozsvári Dónát-nyegyedben épül a Szent István-templom, és egy hónapos késéssel ugyan, de az Európai Idő Kiadó jóvoltából megjelent Orbán Balázs A Székelyföld leírása című művének első erdélyi kiadása.

Természetesen beszámolnék arról is, hogy Allan Green Jr., az USA nagykövete július 11-én a kolozsvári prefektúrán igencsak meglepődve hallgatta: „A magyar konzulátus az elmúlt rendszerben a román másként gondolkodók szempontjából is fontos szerepet játszott. Napjainkban azonban semmi sem indokolja működését.” Megemlíteném Eira Panttinen kilakoltatását is. A szekuritáté által korábban állandóan zaklatott kolozsvári finn vendégtanárnőt ugyanis július 8-án – miután éves szabadságra hazautazott – távollétében kiköltöztették az utcára. Ingóságait csak Marian Papahagi rektorhelyettes határozott követelésére vitték vissza az egyetem által bérelt lakásba.

Nem hallgatnám el azt sem, hogy a temesvári népirtással vádolt 24 személy pere már-már teljes érdektelenségbe fulladt. Sőt! A július közepi új perrendtartási intézkedések értelmében két volt magas rangú szekuritáté-tiszt esetében a Legfelsőbb Törvényszék megszüntette az előzetes letartóztatást. Arról is beszélhetnénk, hogy folytatódik az emigrációs hullám. Román belügyminiszteri kommuniké adatai szerint 1991 első felében 19037 személy (7587 német, 6420 román, 2284 magyar, 284 zsidó és 2462 egyéb nemzetiségű állampolgár) hagyta el Romániát véglegesen.

Szóval beszámolhatnék reményekről, tört hitekről, ideghúrokat pengető vitákról egyaránt. Csakhogy nyár van, a pihenés, a kikapcsolódás ideje, s kit érdekelnek most a részletek? A szomszédos „rózsakirályság” messze esik innen ma is.

1991. augusztus

Ezer székely leány találkozó

Klarinét és ecset

Györkös Mányi Albertről

Jó szerencsémnek tartom, hogy kolozsvári műteremlakása mindig nyitva áll előttem. Legutóbb ez év január 3-án jártam nála. Festményekkel, metszetekkel tele műtermében – mint mindig – áhítattal néztem a képeit. Munkákat, melyeken a természeti formavilág ősi látványa kozmikus vagy jelkép értékű látomássá minősül. S hallgattam a lassacskán 70 éves embert, akinek nagyon göröngyös, tövisekkel tele élete éppenúgy balladai, mint szülőföldjének könyörtelen és végtelenül mély valósága.

A pásztor

1922-ben született Tordaszentlászlón. A ház az Alszezen talán még most is áll. A Péter-Csere hídon át mint kis szigetet, lehet megközelíteni. Zenei pályára készült, 1954-ben végezte Kolozsvárt a Zeneművészeti Főiskolát. Klarinét szakos tanárként pályáját is Kolozsvárt kezdte. Aztán a sors eljegyezte a festészettel. Kiállításokon 1963 óta szerepel. Szépen komponált képei eddig több mint húsz egyéni tárlaton kerültek közönség elé.

Tanulmányútjainak legfontosabb állomásai Magyarország, Németország, Franciaország, Benelux államok, Hollandia és természetesen Románia. Szülőföldje emlékeit, tájait, embereit azonban sehol sem feledte. Képein fenséges szépségű kalotaszegi lányok, széki asszonyok, felejthetetlen templomok álmovilágba emelt sziluettje, kopár fák, történelemmel átítatott tájak jelennek meg. Jellegzetes otthoni motívumok – ahogy ő mondja – „mese, ballada szürrealista felfogásban”. Hótiszta, riadt szemű meseházikók, fehér égre vetülő varjak, örök-kékségben várakozó arcok. Egyéni stílusú, komor és szigorú művészet mindaz, mit csinál. A század festészettörténetébe már (joggal) beépült, a hazai tárlatlátogató közönség alig tud róla.

1992. január

Lányok tánca

A bohóc

Ősz

Tengelyakasztás

Szél fűtt, este volt, esőcseppek suhogtak, az utcaajtóban két kicsi rongyos gyermek sírdogált, anyám kiement, bevezette a két gyereket, magvacsoráztatta és lefektette őket. Éjjel arra ébredt, hogy sírt nagyon megint a két gyereket. Felkelt, hogy megvigasztalja szegénykéket. Nem találta őket sehol. A sírás most már a fészerből hallatszott. Vette a mécset és utánuk ment: sehol senki és semmi – a sírás most már a pallásról hallatszott. Felment a létrán, bevilágított a pallásra és bekiáltott: gyertek elő, gyerekek! Semmi hang. Apallásajtó bevágódott, a mécs elaludt, s anyám ájultan csúszott végig a létrán. Mikor magához tért, látta, hogy a kiskertben kétfényrny rózsákat nyitott ki minden szál krizantín. Akkorra hazagyalogolt apám Gyuláról, anyámat betámogatta s a szoba földjire én azonnal hazajöttem” – kezdi Sinka István vallomását, melyből egyértelmű-

Nagyszalonta, Sinka István szülőháza

Nagyszalonta

en kiviláglik, hogy a fekete bojtár születésekor az érhetetlen dolgok egész sorozata megesett. Persze jó tudni, hogy mindez Szalontán a Nagy-Csegöd-utcában a Bozsár-féle házban történt. Arrafelé ahol az 1900-as évek elején Sinka István, a sovány, kicsi és fekete gyermek a Malom-utcán, a Kajtorházra, a Kölesér mellett az Ignát-házra, a Titi-palló véginél a Megyeriné idesnéni házára látott. És tavasszal a Szűcs-tanyára, a vak-Nagy-tanyára, a galuskás-Balog-tanyára, a Szélső-tanyára, a Tokaji-tanyára költöztek, ahol a felsőgatyás Szabó Károly, Barta Pista, Fazokas Jankó, Ács Laji, Kéri Jankó és Csupros Gyurka mutatott neki példát bojtárkodásból. Szóval Szalontán, ahol a minap testvérvárosi delegáció járt Hajdúböszörményből. Ott, ahol mi magunk – a küldöttség tagjai – már csak MihocMatei-jel, BorzeIon-nal, kerekes Alexandruval, Decsei Pavellel, Nica Alexandruval, Zuh Imrével és Hegyesi Imrével találkoztunk. Lehetséges, hogy az érhetetlen dolgok sorozata Sinka István születésekor csupán csak elkezdődtek?! Lehetséges, hiszen a 23 ezer lakosú városka, összlakosságának 68,2 %-a ma is magyar anyanyelvű, mégis a kb. 2000 tanulói létszámmal bíró mezőgazdasági líceumban nincsen egyetlen magyar tannyelvű osztály sem, sőt fakultatív csoport sem. Hitetlenkedő kérdésre szemrebbenés nélkül jött a válasz: „*nem, nálunk nincs igény magyar nyelvű osztályokra.*”

Sinka István annak idején a parasztság legelesettebb rétegéből került az irodalomba. Az ősök, a kisémmizett sorstársak iránti hűség vált költészetének leghőbb indulatává. Elnyomott pásztorok, eselédek, zsellérek kollektív keserűségét kiáltotta világgá. „Úrköpött unoka” volt, aki tengelyt akasztott, s „*eltemette világ soha fel nem gyúlt forradalmát*” vágyta. Kicsi nép nagy bánatát verselte, és – tegyük hozzá – verselhetné ma is. A tengelyakasztás ugyanis arrafelé ma sem ment ki a szokásból. Legfeljebb más tartalmat kapott.

1991. június

A Rákóczi-szőnyeg megmentőkre vár

Ott, ahol a népdalbeli legény zabot arat a lovának, és szeretőt keres magának, ahol a hegy lábánál kibuggyan a forrás, hogy köveket görgetve szélesen hömpölyögve Sebes-Körös néven kilépjen az Alföldre, szóval ott a kalotaszegi lankák aljában van egy kicsinyke falu: Körösfő. Népviselete, gazda néphagyománya és botanikai különlegessége, a Riszeg-virág, messze földön ismert. Van azonban ennek a településnek egy olyan kincse, amit egy-két múltat fürkésző embert leszámítva, nem ismer senki. A Református Egyházközség parókiáján őriznek egy kézi csomózású perzsaszőnyeget. Olyanféle keleti darabot, amelyen török nagyvezírek, szultánfik és pompát kedvelő uralkodók imádkoztak a XVI-XVII. században. Mintázatát illetően az úgynevezett „egyablakos” típusba tartozik. Valamikor a XVIII. században került az eklézsia birtokába, s azóta tiszteletesek és kurátorok örökölték az utódokra a szent parancsot: megőriztessék minden időben.

Mondhatnánk mindez érdekes színfolt a múltból. Körösfőn szőnyeget őriznek, máshol Bibliát. Itt bronzkori temetkezési urnát, ott hajdúsági kisbundát, gazdag hímmel rakottat, gyönyörűt. Csakhogy ez a szőnyeg a Rákóczi családhoz kötődik. Nevezetesen II. Rákóczi Györgyhez, az erdélyi fejedelemhez. Akinek Köprülü Mehmed török nagyvezír 1658-ban a megrendszabályozása céljából oszmád hadakat és tatár irregurális hadakat zúdított Erdélyre. Nehéz és sötét korszak vette ezzel kezdetét. Az 1658 júniusában megindított tá-

Körösfő

madás fölégette a Barcaságot, Háromszéket, Fogaras földet és a valamire való nagy városokat.

Dúlt a harc, folyt a vér. Fejedelmek és ellenfejedelmek tépték egymást. Mindez azért, mert a Porta nem tudta megbocsájtani vazallusának, II. Rákóczi Györgynek, hogy lengyel nagyhatalmi álmokat dédelgetett egy önálló, független Erdély érdekében.

II. Rákóczi György, Rhédey Ferenc és Barcsay Ákos járták az ördög-

táncot a fejedelmi trón körül, s a török közben rabolt és sarcolt. És amikor már úgy tűnt, hogy Rákóczi megszabadul az árnyékfejedelmektől, 1659-ben Barcsayt megsegítendő elindult Szejdi Ahmed budai pasa is Erdély felé.

Szejdi Ahmed és Rákóczi között a döntő csatára 1660. május 22-én került sor Szászfenes határában. Az ütközetben Rákóczi vereséget szenvedett, s maga is súlyosan megsebesült. Négy sebet is kapott. Kettőt a fején, kettőt a testén. Szolgái csak nehezen tudták kimenekíteni a nagy vagdalkozás színhelyéről, és lóhalálban indultak vele Várad felé. Ütközben persze többször is át kellett kötözni Rákóczi György testét, és sebeit kimosni. Ezért álltak meg Körösfőn is. Könnyíteni a fejedelem kínján. S amikor tovább indultak II. Rákóczi György a fent említett szőnyeget hagyta a körösfőieknek. A szőnyeg azóta is a kalotaszegi falucskában van. Történelmi viharok jöttek, hatalmak omlottak össze, de a szőnyeg átvészelt mindent. Mára viszont megviselt állapotba került, a csomók meglazultak, a szálak elavasodtak, itt-ott lyukak keletkeztek rajta. Egy szóval: megmentésre vár. Szakavatott kezekre, hozzáértő tenniakarásra.

2007. március

Messze sugárzó emlék

Ki ne érezte volna már úgy, ha egy múzeumot megnézett, hogy látta valamenynyit. Végére is a múzeumok egyformák. Vannak ugyan híresebbek, ismeretlenebbek, nagyobbak, kisebbek, de múzeum, mintha csak egy volna. Mégis a változó idő, a népeket, nemzeteket sújtó történelmi viszontagságok után (?) Szalontára el kell menni sokunknak. Az Arany János Emlékmúzeumot látni kell mindannyiunknak.

Emberek és közösségek megmagyarázhatatlan titka, hogy kiket bocsát ki hírvivőnek a világba. Mindazonáltal Szalontán egy náddal, szalmával fedett „bogárhátú viskó” a legnagyobbak egyikét, Arany Jánost indította földi utazásra.

Aranyné Megyeri Sára legkisebb fiának szülőházát ugyan hiába keresnénk már a városkában: elemésztette azt a tűz. Porát elhordta a pusztai szél, hamujával beszórta a szalontai határt. Áll azonban a Csonkatorony. Igaz, „*ma már nem a várost a hajdani háromszáz vitézek nevezetes városát őrzi, hanem egy nagy költő messze sugárzó emlékét*”. Éppen ezért kell valamennyiünknek betérnünk oda. Arany neve ugyanis „a magyar irodalomban csakugyan úgy cseng, mint az a fém, amit jelent. Penész nem árt neki, rozsdá nem fogja, s még ha rá is borulna a feledés éjszakája, vagy betemetné a századok nehéz homokja: a rejtekben, az éjben is megőrzi nemes súlyát, fénylő csillogását és ritka értékét. Arany ő valójában, és gazdagok, akik őt birtokolják” (Szemplér Ferenc).

Nagyszalonta, Arany Emlékmúzeum bejárata

1991. június

*Nagyszalonta,
Csonkatorony Emlékmúzeum*

*Nagyszalonta, Ennek a ház-
nak a helyén állt Arany Já-
nos szülőháza*

*Nagyszalonta, Arany János
dolgozószobája*

Viharban is virágzik a lélek

Két hangverseny, egy alkalmi fellépés és egy váratlanul jött rádiófelvétel – röviden így lehetne summázni a hajdúböszörményi városi és pedagóguskórus utóbbi vendégszerepléseinek egyikét. Csak hogy a vendégszereplés Romániában volt! Nevezetesen Bánffyhunyadon, Kalotaszeg központjában. Ott, ahol az anyaországi mindig példát kap magyarságból, összetartozásból és a nemzeti értékek őrzéséből. Ahol köves-kopár hegyoldalak, hajdani mocsarak és valamikor cserfaerdők között városka áll festői gödrök mélyén lapuló falvak között („*mindmegany-nyi állomás a mindenségben*”).

„A vidékek is olyanok, mint az emberek. Vannak közöttük önteltek és fennhéjázók, ... vannak zordonok és haragos természetűek, melyeknek sziklahomlokán örökké felhők boronganak. Vannak ismét olyanok, melyek féltő éberséggel ülnek kincseiken” – írta valamikor Kiss Jenő, a romániai magyar költő és műfordító. Nem kétséges: az a vidék, amerre az énekar járt, az utóbbiak közé tartozik. Az erdélyi magyarság népi hímzésekben és viseletben legismertebb vidéke, Kalotaszeg, Kolozsvártól nyugatra a Gyalui-havasok északi, a Veegyásza és a Meszes-hegység keleti vonulata között

Bánffyhunyad, református templom

Református templombelső

kisebbség otthonra, hazára találásában vállal döntő szerepet. Városunk kórusa is templomi hangversenyre készülve érkezett Hunyadra. Aztán a dolgok alakulása egy kultúrházi bemutatkozást is lehetővé tett. S a véletlen (!) pedig egy alkalmi fellépést. A templomi koncertre Kalotaszeg leglátogatottabb műemlék templomában, a bányfőhunyadi református templomban került sor.

Az Árpád-kori eredetű épület mai alakját több egymást követő építés eredményeként nyerte el. Festett kazettás mennyezete ismeretlen mester, illetve Umling Lőrinc szász asztalosfestő szépérzékét dicséri. Díszes varrotasai pedig a hunyadi családok keze munkáját. Erős, nagylétszámú gyülekezet

fekszik. Központja, a havasalji falvak által övezett Bányfőhunyad, éppen úgy népünk örömeinek és bánatainak tanú- és kegyelethelye, mint a Sebes és Almás vár romjai, a XIII-XIV. századi templomok és várerődítmények, képzelet teremtette alagutak meg a Körös völgyében járt hadak, kalmárok, utazók pihenőhelyei. Népirtások és elüldözések, gyáva-ságok és hetyke kiállítások földje hát az ott. Sovány, köves földeken szívós emberekkel, kik felderülő mosollyal fogadják mindenkor az érkezőt. S az érkező első útja hová vezetne, ha nem a templomba először. Isten házába, mely annyiszor menedéket adott a szépre és a kultúrára éhes tömegeknek. Ma egy megtört és megfogyott nemzeti

(2100 fő) óvja, védi a magyar szellemiség eme mentsvárát. Ha mindnyájan nem is, de nagyon sokan ott voltak az ősi falak között, amikor felzengett a böszörményi kórus éneke. A Kéryné Mészáros Mária által vezényelt énekkar Hassler: Ünnepre jöttünk című művével nyitotta műsorát. Majd Bach-, Mozart-, Kodály-,

Czirmay Árpád lp. a bánfihunyadi szószéken

Deák-Bárdos-művek következtek. A lélek mélységét leginkább föl-kavaró 114. genfi zsoltárt (Kodály) megrendülten énekelte együtt kórus és gyülekezet. Az ének zengése ékesen bizonyította: arrafelé viharban is virágozik a lélek.

A közös éneklés, a zenében egymásra találás egyébként már előző este elkezdődött. Akkor került sor ugyanis a kultúrházban rendezett hangversenyre. Népes közönség előtt böszörményi, dunántúli, csiki népdalok csendültek fel, majd Bartók-, Kodály- és Bárdos- művek. Magától érthető (!), hogy az

A templom karzata

Szószékkorona

Papné széke

Elindultam szép hazámból kezdetű ének, vagy Kodály: Esti dala könnyeket csalt sokak szemébe.

Megnedvesedtek a szemek a kórus alkalmi szereplésekor is. Egy esküvői párt, s az összesereglett vendégeket köszöntötték dalcsokorral. Közben a kórustagok ízelítőt kaptak a legszebb hagyományokat őrző kalotaszegi lakodalmi szokásokból is. Rácsodálkozhattak a viselet legszebb darabjaira is: a gyöngyöspártára, a folyórózsás bujkára, a koszorús mellrevalóra, a muszujra és a cifra szűrre.

Templomi hangverseny, kultúrházi önálló est, alkalmi szereplés és rövid városnézés Kolozsvárt. 1991. június 8-9. Ugyan mi férhetett még eme 48 órába? El sem hiszi az olvasó: sok. Beszélgetések, összekacsintások a vendéglátó hunyadi családokkal. Gesztusok, tekintetek. Mindnyájunk által értett félszavak, melyek lélektől lélekig íveltek. És egy rádiófelvétel a Kolozsvári Magyar Rádió részéről, hogy a böszörményi kórus hangja a Meszes csipkés gerincén túl és a Kalota hegyvonulata mögött is szálljon Európának eme összetartás melegére ugyancsak rászorult térségében.

1991. június

Csoma Sándor szülőföldjén

Április elején még találgatja az ember, hogy öltözködjön, mit öltödjön magára, hogy az időjárás meg ne tréfálja. Különösen így van ez a Székelyföld legtávolabbi vidékén, a Keleti-Kárpátok legdélibb vonulata tövében, a Berecki-hegység aljában. Arrafelé ugyanis, ahol a hatalmas homokkő hegyláncból vad patakok futnak, s a havaslábakon és patak völgyek nyílásában kicsiny falvak lapulnak, áprilisban még gyakorta átviharzik a fagyos keleti szél. Mindazonáltal az idei kinyíló hó első napjaiban nekem kisebb gondom is nagyobb volt az időjárás szeszélye diktálta öltözködésnél. Pedig a Székelyföldön jártam. Ott, ahol az 1778 m magas Lakóca tekinget az emberekre. Csakhogy az időjárás szeszélye helyett a Kőrösi Csoma Sándor-napok háromszéki eseménysorozatára figyeltem. Férjemmel együtt ugyanis részt vehettem a tudomány legáldozatosabb magyar hőse halálának másfélszázados évfordulóján rendezett emlékünnepeken. Nagy megtiszteltetés és nagy öröm volt ez számomra. Szívszorítóan és lélekemelően szép élmény. Részletes krónikát írni azonban hosszas feladat lenne az ünnepségsorozatról. Éppen ezért most csak néhány

Berecki-hágó

Csomakőrös főtere

a világnak. Népe ssége a magyarság legkeletibb ágához, a székelységhez tartozik. Szorgalmas és szívós emberek. Mára mindahányan viseletbe öltöztették fiaikat, lányaikat. Ám legfőképpen ünnepi viseletbe a lelküket. A Csomaszobor mellett emberpalánták strázsálnak. Amúgy harisnyásan, s leány lévén rokolyásan. Közben egymást követik a szónokok. Többek között Horváth Andor államtitkár, dr. Kálmán Attila államtitkár és Domokos Géza író. Valamennyien a nagyhitű, a kemény akaratú tudós szellemiségét idézik. Azét az emberét, aki a kultúrák kölcsönös megismerésére és közvetítésére tudatosan vállalkozott. Aki mintegy „*megsejtette a harmadik évezred nagy feladatát: a kultúrák találkozásából keletkező új szintézis megalkotásának szükségességét*”. Életútja Háromszéktől a Himalájáig vezetett. Közben a maga módján – akárcsak ama Bolyai vagy Mikes – „a semmiből egy új világot” teremtett.

Nagy fia emléke előtt ma a szülőfalu népe tiszteleg. Meg a nagy számban idesereglett más vidékiek. Sőt az egész Kárpát-medence. Az ünneplő sokadalomból most egy fiatal vándor lép elő. Messziről, nagyon messziről érkezett.

részlet következzen itt a kovásznai RMDSZ és a Kőrösi Csoma Sándor Köz-művelődési Egyesület által szervezett megemlékezés gazdagságát, változatosságát és rangosságát bizonyítandó.

Pöttömnyi leányka, libbenő rokolya – Csomakőrös főterén picinyke kislány ajkáról röpdül fel az ének: „*Element a madárka, visszajön tavaszra*”. Sok százan állunk a falucska cseppnyi főterén magasodó református templom mellett. Elöttünk a világhírűvé lett tudós szobra, Orbán Áron alkotása. Kőrösi Csoma Sándor gyermekkorának tizenöt esztendeje itt telt el a Berecki-hegység aljában kapaszkodó apró faluban.

Kicsiny és félreeső pontja ez

Onnan felől a „*villámok otthoná*”-nak földjéről. Egyenesen a dardzsilingi sírtól. Ő maga egyébként a litván nép fia.

Helybéliek, meghívott vendégek, romániai és külföldi egyesületek, intézmények, tudományos társaságok, testvériskolák küldöttségei valamennyien együtt szorongunk a kovásznai Városi Képtár szűkös falai között. A „*Kőrösi Csoma Sándor köztünk él*” képzőművészeti kiállítás megnyitása, illetve a képzőművészeti pályázat ünnepélyes díjkiosztása zajlik. Körben a falakon kép kép hátán. Jók és még jobbak. Összesen talán kilencven. Idősb és fiatalabb művészek alkotásai egymás szomszédságában. Valamennyi a rejtélyt célozza: Csoma Sándor titkát. Azét a szegény árva magyarét, akit korábban valaki a magyarság legnagyobb világ szimbólumának nevezett. Makulátlanul tiszta és becsületes életútról mesélnek a képek. Csoma Sándorétól, s a hon maradt erdélyi művészek vállalásáról: embernek maradni bármilyen körülményben is, és kitartani egy cél érdekében. Elszánásukat bizonygatni felesleges. Az örök (és mai!) emberi helytállás, áldozat és végzet, a fehéren izzás szenvedélye jelenik meg tónusokban, vonalakban. Plugor Sándor, Miklóssy Mária, Kazinczy Gábor, Jakobovits Miklós művei kápráztatnak.

„*Emlékház kell, olyan múzeum, mely egyúttal tudományos műhely, lelki-szellemi menedék is lehet*” – hangzik Kovászna városában a Kőrösi Csoma Emlékmúzeum alapkövetétele alkalmából. És Radu Bercea orientalista tudós, a bukaresti Orientalisztikai Intézet igazgatója is egyetért. De hát miért is ne értene egyet?! Kőrösi Csoma példaértékű ember. Tiszta lelkű tudós volt, és nem mítoszteremtő ideológus. keletre indult, hogy megtalálja elődeink őshazáját. S amikor az őshaza bizonyosságát nem találta imaginárius őstörténet fabrikálásába nem kezdett. Őstörténeti mítoszok (jaj, mennyit ártottak csak mostanában is!) helyett új tudománnyal, a tibetológiával gazdagította az egyetemes tudományt. Nincsen hát abban semmi ördöngösség, hogy a mai napra, az Erdélyi Múzeumegyesület és a Soros Alapítvány által rendezett emlékülésre Párizs, Genf, Budapest, Bukarest és Kolozsvár egyaránt elküldte a tudósait. Kovásznán és Cascom Szálló dísztermében egymás számára éppúgy volt mondanivalójuk, mint a népes hallgatóság számára is.

Lélektisztító templomos áhítat az emlékezők lelkében. A több napig tartó ünnepség méltó befejezéseképpen főtiszteletű Dr. Tőkés László Királyhágómelléki református püspök Igét hirdet a kovásznai református templomban. Ajkán hitelesen cseng a szó. Mostoha időkben, áldozatvállalás árán is tett és cselekedett. Szélesebb értelemben azért is, hogy Csoma Sándor, Mikes Kelemen, s a két Bolyai emléke soha ne enyészhessen el az erdélyi tájakon. A gyülekezet most csöndese lehajtja fejét. Imádkozik, imádkozunk: adná Isten, hogy

az egyetemes értékek szerinti jövőépítés kezdődne bár errefelé is. Csoma Sándor szellemisége erre kötelez. Csakhát odakint az emlékezés, a tisztelet és a kegyelet virágait a szobornál rendőr kényszerül vigyázni: romboló kezek ne szórják szélbe a szirmokat. S nemzeti imádságunk, a Himnusz, csak itt a templom megtartó falai között csendülhet fel. „Mily veszélyes, mennyi leküzdött akadály!” – hallom a szószékről a kortársi véleményt idézni, s gondolatban sokan tovább folytatjuk az idézetet: „De a zarándok keblében legyőzhetetlen szív dobogott, s egy percre sem hátrált meg”.

1992. május

A Berecki-hegység

Varadinum '92

Szomszédságunkban félidejéhez érkezett a Varadinum '92 néven rendezett multicentrális ünnepségsorozat. Amolyan ünnepi nagyhét ez a romániai városban, Nagyváradon. Ökumenikus istentiszteletek, gyülekezeti találkozók, tudományos előadások, vetélkedők és kulturális bemutatók váltogatják egymást. S emléktáblaavatás, ünnepi hangverseny, könyvbemutató, fotókiállítás és egyházi körmenet. Hit, hivatás, öntudat és népszerűtet ad egymásnak találkozó. Hálaadás, emlékezés, megmaradás és hűség Bihar megye székhelyén. Ahogy Ady mondaná a „városodó városban”. Az immáron 900 éves város, alapítója, I. László király szentté avatásának 800. évfordulóját ünnepli ezekben a napokban.

Szt. László Székesegyház

Egyetemben a török iga alóli felszabadulásának 300. évfordulójával. Katolikusok és reformátusok, hívők, egyházak és RMDSZ közös rendezésében nyolcnapos rendezvénysorozat várja az érdeklődőket.

„Várunk titeket, Hívunk a morzsákra, Ne maradjatok távol a tékozló fiú bátyjának húzódozásával” – jutnak eszembe Zsisku János szavai. De vajon hányan indultunk s indulunk útra az anyaországból? S hányan szűkebb pátriából, a Hajdúságból? Pontos szám adatok nincsenek birtokomban, ám sejtem: ezekben a napokban is többnyire „cucokkal”, portékákkal, polgári vámhatóság előli rejtegetnivalókkal tele kocsik sorakoznak a közúti határátelőkön. És csak kevés autóbusz kiránduló diákokkal, Erdéllyel ismerkedő felnőttekkel. Szóval innen oda elindulunk, itthonról „külföldre” elmegyünk, ám valahogy a találkozás nem sikeredik. Lélek a lélekkel alig egyesül. Pedig a Hajdúság a Partiumnak, Tiszántúl a Királyhágó mellékének, s bibliai példánál maradva, József Benjáminnak nyújthatna kezet. Csakhogy a törvény biztosította időnkénti láthatás joga önmagában kevésnek bizonyul. Találkozni akaró

Szent László szobra.

lelkek is kellenének. Emberek, akiket nem egyszerűen csak az üzlet szelleme csábít át a határon, hanem a merítkezés őszinte akarása is nemzeti múltunkba. S a forint leihez viszonyított fölöt-tébb erőssége mellett felfedeznék azt is, hogy Váradon nemcsak piac van, hanem Kanonksor és Ady Múzeum, Püspöki palota meg Királyfia-bás-tya, Sas-palota meg Holdas templom, hogy Váradon van Erdély legnagyobb barokk temploma, melynek a pápa öszentsége éppen a Szent László-ju-bileumra való tekintettel adományozta a „*bazilika minor*” rangot. Szóval a Réz-hegységtől kiinduló dombvonu-latok aljában fekvő nagyváros kínálna látnivalókat. Csupán csak szem kelle-ne és kutakodó figyelem. Emlékezni is volna mire. Hétköznapi viharok és ün-nepi szép idők egyaránt váltogatták egymást Várad történelmében. Viharok tán gyakrabban, mint tavaszi napsütések. Mongol pusztítás, törökjárás, tatárbetörés azonban el nem pusztíthatták. Az Anjouk alatt, a reneszánsz idején valóban a „*bol-dog*” jelző illeti létállapotára. S „boldog” lehetett a századelőn is, amikor a Holnap Társaság megalakulásával és a Holnap antológiák megjelentetésével a modern ma-gyar irodalom egyik fellelvára lett.

„*Körösvíznek partja mellett*”, hogy ma létállapotában boldog-e, más írásnak témája lehetne. Egy azonban bizonyos: ezekben a napokban, vasárnaptól vasárna-pig, (V.10.-V.17.) a hűség ünnepnapjai, a szeretet és az együvé tartozás eseményei zajlanak Váradon. Miért ne adhatnánk hát egymásnak parolát?

1992. május

lelkek is kellenének. Emberek, akiket nem egyszerűen csak az üzlet szelleme csábít át a határon, hanem a merítkezés őszinte akarása is nemzeti múltunkba. S a forint leihez viszonyított fölöt-tébb erőssége mellett felfedeznék azt is, hogy Váradon nemcsak piac van, hanem Kanonksor és Ady Múzeum, Püspöki palota meg Királyfia-bás-tya, Sas-palota meg Holdas templom, hogy Váradon van Erdély legnagyobb barokk temploma, melynek a pápa öszentsége éppen a Szent László-ju-bileumra való tekintettel adományozta a „*bazilika minor*” rangot. Szóval a Réz-hegységtől kiinduló dombvonu-latok aljában fekvő nagyváros kínálna látnivalókat. Csupán csak szem kelle-ne és kutakodó figyelem. Emlékezni is volna mire. Hétköznapi viharok és ün-nepi szép idők egyaránt váltogatták egymást Várad történelmében. Viharok tán gyakrabban, mint tavaszi napsütések. Mongol pusztítás, törökjárás, tatárbetörés azonban el nem pusztíthatták. Az Anjouk alatt, a reneszánsz idején valóban a „*bol-dog*” jelző illeti létállapotára. S „boldog” lehetett a századelőn is, amikor a Holnap Társaság megalakulásával és a Holnap antológiák megjelentetésével a modern ma-gyar irodalom egyik fellelvára lett.

Kanonksor

MUZSIKÁLÓ EMLÉK

Bánffyújváros

Abban az esztendőben hamar leesett a hó Erdélyben. Szeptember 12-én a Vlegyásza már hósapkát húzott a fejére, s ettől kezdve hegyes szelek járták a bánffyújvárosi éjszakákat. Októberben ugyan még sokszor ragyogtatta fényét a Nap, de ereje már nem volt. Hajnalonként egyre nagyobb hóharmat takarta maga alá a városkát, s Erzsébet napja körül erősen havazni kezdett. Néhány nap alatt vastag dunna alá bújt az egész Kalotaszeg. Margit, a harangozó, seprűvel, lapáttal hadakozott a fehér áldással, de advent úgy köszöntött ránk, hogy méteres hóban óvatoskodtunk, ha kiléptünk a parókiáról. Aztán ünnep hetében egyre csak hült a levegő, s Karácsonyhoz közeledve olyasféle idő lett, mint mikor a székely szerint a lehelet is megfagy az emberben.

Az ünnepi készülődésünket azonban az időjárás egyáltalán nem zavarta. Ment minden a maga rendje szerint.

Karácsony szombatján reggel az egyházi meghozta a karácsonyfánkat. Maga vágta hajnalban az erdőn. Túleveleink apró kis jégcsapok csillogtak. Délelőtt a templomban is felállították a fát. S miközben az egyházközség és a kurátor az eklézsia karácsonyfáját díszítették, a parókia nagy ebédlőjében a mi fánk is díszbe öltözött. Öltöztetésében a légátus is segített, aki ebéd-idő táján érkezett meg hozzánk.

Ebéd után férjem és a légátus bevonultak a lelkészi irodába. Sorra vették

az ünnepi szolgálat teendőit, készülődtek az úrvacsorás istentiszteletekre és megállapodtak az ágendázás rendjében. A parókus lelkész s a leendő lelkipásztor meghitt beszélgetése volt ez. Én még a konyhában szorgoskodtam, hiszen Erdélyben a Karácsony három napos egyházi ünnep, s ünnep szombatján szürkületre a jó háziasszony minden feladatot elvégez. És valóban, mire Anna néni, a gyülekezetbeli drága idős asszony megérkezett hozzánk kosarában az illatozó friss kaláccsal (az volt a hagyomány, hogy a sima és a mazsolás fonnott kalácsokat, s a mákos és diós bejgliket ő sütötte a papi család számára) a lelkészi lakásban csak az illatok finom keveredése jelezte, hogy nem sokkal korábban még nagy munkában voltam.

Szürkületkor beharangoztak a templomba, s kezdetét vette a vallásos ünnepély. Kicsik és nagyok egyaránt csillogó szemmel hallgatták a verseket, énekeket, és valami szent öröm lebegte be a lelkeket.

Templomozás után a presbitérium, az egyházfík, a kurátor és a kántor kíséretében tértünk vissza a parókiára, s alig csuktuk be magunk mögött az ajtót, megérkeztek a kántások. Az ajtó előtt elénekelték két egyházi éneket, a Krisztus Urunk áldott születésén és a Szívünk vígsággal van bétölt kezdetűeket, majd egy régi-régi népi rigmussal köszöntöttek bennünket. Természetesen borral és kaláccsal fogadtuk őket. Mire megkántálásunk végéhez ért, a havasfagyos éjszaka zengő hangulata borult ránk, bár még csak este volt. Ropogott, sziporkázott a hó az elmenők talpa alatt, s hidegen nézett le ránk a Hold. Szívünkben azonban melegség bizsergett. Meggyújtottuk a gyertyákat, és hárman ültünk az ünnepi asztal köré. Férjem, aki immáron tizedik esztendeje pásztorolta a bánffyhunyadi református gyülekezetet, a légátus, aki a kolozsvári

Református Parókiája az utca felől

Protestáns Teológiai Intézet harmadéves hallgatója volt, és én, aki lelkészfeleséggént először terítettem karácsonyi asztalt.

A szálló évekkel azóta sok minden ment el az életemből. De ez a régi karácsony itt maradt. Ha rá gondolok, emléke ma is muzsikál a szívemben.

2007. december

Hűségesen a végeken

Néhány napja tértünk haza Erdélyből. Ki tudja hányadik alkalommal ismét a Székelyföldön jártunk. Megszentelt helyeken mint Illyefalva, Kézdivásárhely, Bereck, Ojtozi-szoros, Szentkatolna, Hatolyka, Maksa, Csernáton, Nyergestető, stb. Egyik helyen Gábor Áron sírja,

Kézdimartonfalva, Református templom

másikon Barabás Miklós szülőfaluja, harmadikon Turóczi Mózes háza, negyedikén az egykori Székely katonai nevelde palotája, másutt az első világháborús soproni 18-as honvédek sziklába vésett emlékműve, vagy éppen az 1848-as honvéd hősök tömegsírja várt ránk. Mind-mind felejthetetlen és elgondolkodtató. Mégis most csak egyetlen helyről teszek említést. Kézdimartonfalváról. Itt ugyanis egy egészen személyes vonatkozású eseményben volt részünk: a férjem nagyapjának emlékművét avattuk egy családi találkozó keretében.

Martonfalva aprócska falu a Feketeügy partján. Ott, ahol az Ika pataka átadja a vizét a Feketeügynek. Története a messze múltba nyúlik vissza.

Az 1567-es regestrumban már 12 kaput számlált, 1700 áprilisában pedig Háromszék fontos közgyűlésének adott helyet. Ahogy Orbán Balázs írja „*gyűlésén férfiasan merész s hősieen bátor határozványaiival a haza ügyére döntő behatással volt*”. Manapság persze még a vasút is elkerüli a Háromszéki medencében. Autóbusz járata sincs, sőt még az ivóvizet is máshonnan szállítják. A tenyérnyi falu kátyukkal teli egyetlen nagyobb utcáját járva talán az Isten háta mögött is érezhettük volna magunkat, ha történetesen nem adott volna ez a település egy-két olyan embert az egyetemes magyar kultúrának, akik révén akár Európa áramkörébe is bekapcsolódhatott. Mindenekelőtt Martonfalvi Tóth Györgyöt. Igen, ez a tudós professzor, a XVII. századi egyetemes művelődés kimagasló személyisége Martonfalván született.

Ebből a picinyke faluból indult, hogy Gyulafehérvári és nagyváradi tanulmányok után I. Apafi Mihály fejedelem támogatásával Utrechtben, Franekerben, Oxfordban palléroztassa magát, s majd teológiai doktorátussal a tarsolyában

a debreceni Református Kollégium nagytekintélyű rektor professzora legyen. 22 éven át igazgatta a Kollégiumot, közben teológiai és pedagógiai szakmunkákat írt, s több mint 2000 diákot tanított. A tudományos köztudat ma Európaszerte a puritanizmus kiváló képviselőjeként tartja számon.

Férjem nagyapja, Czirmay József, ugyancsak a tanítás és iskolaszervezés röögös útjait járta. Református kántortanítóként több mint ötven éven át szolgálta Martonfalva népét. Munkássága nem mérhető Marfonfalvi Tóth György tudós pályájához, de lélekmentő és léleképítő munkájával nemzedékek protestáns magyar gondolkodását formálta. Pályája a kiegyezés utáni Magyarországon indult, s a Trianon utáni Romániában folytatódott. Nehéz időkben kiáltott a magyarság megmaradásáért; hűségesen a végeken.

2008 május

Nyerges-tető

Székelyudvarhely

Maksa (Erdély-Háromszék), Gábor Áron síremléke

Nyerges-tető

Pünkösdi hangulatban

Éppen harmincöt esztendeje annak, hogy először Erdély földjére léptem. Emlékszem fiatal egyetemistaként néhány társammal tele lelkesedéssel indultunk a történelmi Magyarország keleti tájaira. Természetesen hátizsákosan, sátrat cipelve, román nyelvtudás nélkül, „konzerv-menü-re” berendezkedve. És persze elszántan, minden eshetőségre fölkészülve.

Aztán az első próbálkozást újabb nagy kalandok követték. Ma már nehéz lenne összeszámlálni, hogy a szálló évek során hány ezer kilométer maradt mögöttünk. Vonattal, autóbusszal, gyalog, bivalyos szekérrel, Trabanttal és kocsival. Sőt olykor-olykor biciklivel is.

Egy dolog viszont biztos: az évek múlásával sokasodtak a barátságok, szerelmek lán-goltak, s egy szép napon azon kaptam magam, hogy én is erdélyi vagyok. Valóban, hiszen református lelkipásztor hitvestársam révén kalotaszegi, közelebről bánffyhunyadi papné lettem. Micsoda lélekemelő, szívet melengető időszaka volt az az életemnek! Közben az évek fölöttem is mentek. Ma már kicsit megfáradva, betegségekkel viaskodva sokszor remegő lábakkal, de újra meg újra Erdély útjain találom magam. Rokonaim, barátaim, s a halottaim várnak ott reám. Most,

amikor éppen két nagyobb erdélyi utazás között vagyunk (férjem Virágvasárnap Marosludason prédikált, s néhány nap múlva, Pünkösdkor pedig Kolozsvárt fog szolgálni) hirtelen megrohantak az emlékek, s erdélyi élményeimből egy csokorra való átnyújtok az olvasónak.

Június van. A keresztyén világ Pünkösdre készülődik. S a készülődés, az ünneplés szerves része sok református gyülekezetben a konfirmáció. Így van ez Erdélyben is sokfelé. A kalotaszegi Körösfőn is Pünkösdkor szoktak tanúbizonyságot tenni az ifjak arról, hogy felnőtté váltak a hitéletben. A családok és a gyülekezet életében egyaránt nagy esemény ez. Annak idején az én drága, öreg, Katus nénim mindig azt mondta: Pünkösöd vasárnap a körösfőiek a legpompásabb ruhájukban mennek a templomba. Valóban, volt alkalmam látni többször, amint a konfirmándusok ünnepi díszben sereglenek a templom felé szinte a falu teljes lakossága kíséretében. Mennyi méltóság, mennyi pompa kínálja magát megcsodálni!

Konfirmándusok

Ahogy Ady Endre írta 1914-ben: „*Mennyi szín, mennyi szín, mennyi kedves És tarkaságban annyi nyugalom És fehér és piros és virító sárga Izgató kék és harcos barna szín S micsoda nyugodt, nagyságos arcok...*”

Persze jut a pompából az amúgy is gyönyörű templomnak is. Virágkoszorú a csillároknak, a szószéknek, az úrasztalának. No, meg friss, zöld mohából épített hatalmas térdeplőpad az úrasztalát körítve a konfirmándusok számára.

Valahol azt olvastam, hogy a tavaszi ünnepkör utolsó nagy ünnepének, a pünkösdnek, a népi szokásvilága a kalotaszegi falvakban szegényes. Nincsen, vagy nem volt szokásban ugyanis a pünkösdkirály – és királynőválasztás.

Nos, csak annyit mondhatok: aki látott már Pünkösdkor kalotaszegi népviseletbe öltözött leányt gyöngyös pártával a fején a körösfői Református templom úrasztala köré épített mohatérdeplőn áhítattal imádkozni, az nem keresi, ki lesz az ünnep királynője. Az ugyanis megtalálta.

Konfirmándusok

S a királyválasztás is el lehet felejteni, ha végignézzünk a cifraszűrös, gyöngyös bujkás legények során.

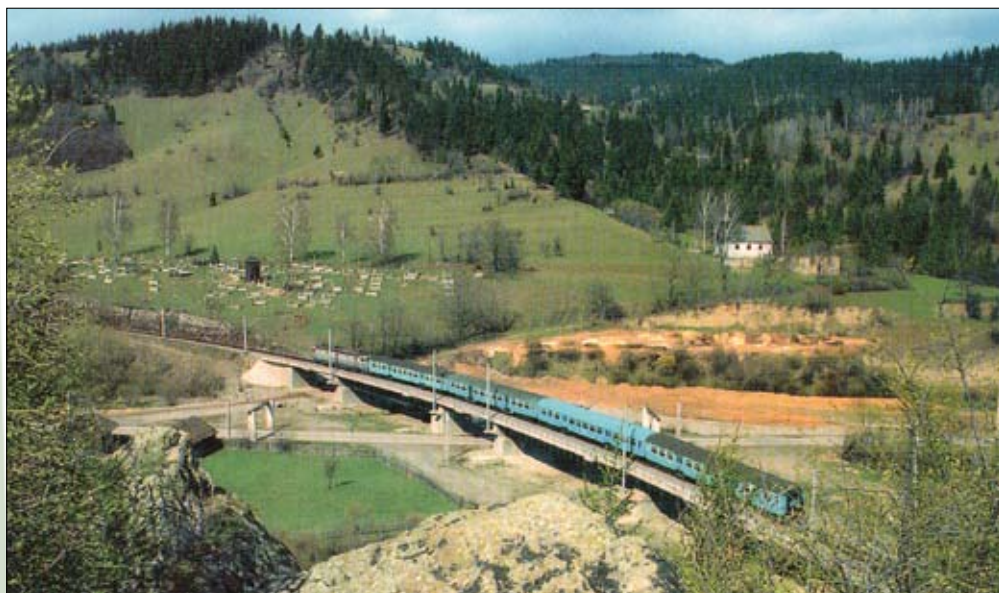
2008. június

Tatros vize mellett

Önmaga ellen vétkezne, ki e gyönyörű havasi táj megtekintését elmulasztaná” – villant szembe Orbán Balázs örökérvényű gondolata, amikor éppen öt esztendővel ezelőtt megláttam a Gyimest. Kocsival érkezünk Csíkszereda felől a történeti Erdély és Moldva határterületére. Kora reggel volt még, s a Csíki-havasokból Moldvába igyekvő Tatros patak mentén pára gomolygott. Milliós igazgyöngyként ragyogva ültek a vízcseppek a fenyők tűlevelein, és a reggeli nap enyhe melegében nyújtózkodtak a Tatros, illetve a mellékpatakjai mentén elszórt csángó magyar házcsoportok, hegyi tanyák. A hegyek lábánál kezdődő és a havasi legelőkig húzódó nagyobb kaszálók területén már ugyan

Gyimesközéppalota, a bécsi döntés után épített magyar tisztai lakások

A gyimesbükki szoros: vasút, komtomáci kápolna

Antal Szidónia és Antal Szende gyimesbükki éneklő és szavaló kislányok

serényen folyt a munka /ahogy a székely mondja: szénacsinalás ideje volt ípeg/, de valójában végtelen csönd és nyugalom ülte meg a vidéket. Nem telt sok időbe, hogy egy gyimesközéploki csángó házban otthonra találjunk, s a következő napokban háboríthatatlanul élvezük a havasi táj idillikus szépségét, a nyugtató csendet és a jellegzetes gyimesi ízeket.

Maga a ház, ahol laktunk, kizárólag fából, úgy mondják, megfaragott boronából épült annak idején. A tágas építménybe az udvarról az úgynevezett ereszbe léptünk, majd onnan a nagyházba. A berendezés többnyire kézi munkával készült egyszerű bútortázból állt. Nekem leginkább az ácsolt-faragott nagyasztal, a medveasztal tetszett meg. No, meg a

gúnyatartó rúdon lógó viseletdarabok és a szebbnél-szebb szőttesek.

A háziak egyébként többnyire nem is tartózkodtak otthon. A gyimesi havasi gazdálkodás ugyanis két telephelyen zajlik. Az egyik hely, ahol laktunk, a völgybeli telek. Az úgynevezett „belső”, amely magába öleli az „életet” (udvar), a házat és a melléképületeket, a kertet, a kisebb kaszálót, a rétet és a szántóföldet. Ettől a „belsőtől” mintegy 8-10 kilométernyire volt a háziak másik telephelye, a „szállás”. Ez természetesen fönt a hegyeken, a havason. Az ottani „kalibábaól”, ahol jutej- feldolgozással foglalatostkodtak, illetve körülötte a havasi legelőkön állatokat legeltettek, csak naponta egyszer jöttek le hozzánk. Finomabbnál-finomabb sajtokat, tejtermékeket hozva magukkal.

Eleinte nem hagytuk messze a házat. A székely archaikus paraszti kultúra eme fellegrárában azonban nem unatkoztunk. Élveztük a boronaház romantikáját, a hiuból szálló szénaiilatot. De amikor néhány nap múltán kimozdulunk a „megállt Idő”-ből, akkor sem csalódtunk. A Gyimes érdekesebbnél érdekesebb látnivalókkal várt ránk.

óA Székelyföld keleti peremén, s egyben a történelmi Magyarország leg-

keletibb kapujában tartózkodva természetesen szerét ejtettük, hogy megismerkedjünk az Erdély és Moldva között húzódó egykori határvonal látnivalóival is. Így aztán egyik napon felkapaszkodtunk a Tatros völgye fölé magasodó Kőorr nevű hegycsúcsra, ahonnan páratlan kilátásban volt részünk, illetve megismerkedhettünk a Rákóczi-vár romjaival. A hegy sziklás platóján omladozó falak, hogy miért viselik a Rákóczi nevet, azóta sem tudtam kideríteni, de tény, hogy a falak egykoron erődítményként strázsálták a történelmi Magyarország keleti határát.

A romok közül letekintve az ember szeme ma is elsősorban az egykori vámhivatal és vesztegzár épületein akad meg. No meg egy

különös gömbkövön. Ami nem más, mint az egykori Magyarország határát jelző gömbkövek egyike. Különös alakja a magyar Szent Korona formáját idézi. Mellette az az egykori vasúti őrház, amely a Gyimes-szoroson áthaladó vasútvonal mellett annó a legkeletibb magyar vasúti építmény volt.

A Gyimesben járva gyakran találkoztunk a második világháború idejének magyar vonatkozású emlékeivel. Itt a „Bagolyvár”, a magyar hadsereg II. világháborús erődítménye, ott Bakos Ervin budapesti főhadnagy honvéd-sírja, amott a „Százados kútja”, máshol a második bécsi döntést követően épített magyar kaszárnyák és tisztházak fogadtak bennünket. Előbb kicsit csodálkoztunk ezen, de mindjobban megismerve a vidék történelmét, egyértelművé vált számomra: a Gyimes stratégiai elhelyezkedésénél fogva mindenkor fontos kereskedelmi és hadi útvonalul szolgált. S így volt ez a legújabb korban is. A II. világháború idején, amikor Észak-Erdély visszacsatolása után Magyarország határát a Keleti-Kárpátok átjáróinak védelme révén lehetett csak tartani.

Ezért telepítették a 32. határvadász zászlóalj Gyimes-felsőlokra, a zászlóalj 2. századát Gyimesbükkre, a 32/3. határvadász-erőd századot pedig a

Rákóczi Vár

Gyimesbükk, az ezeréves határkőnél

32. hegyi üteggel egyetemben szintén Felsőlokra.

A laktanyaélet a gyimesi helyőrségekben eleinte ugyanúgy zajlott, mint az ország más laktanyáiban. Sokszor még tréfás történetek is színesítették a szolgálat feszes napirendjét. 1944 nyarának végén azonban elszabadult a pokol.

Románia kiugrott Németország mellől, s a Gyimes-szoros bejáratánál a német 46. gyaloghadosztály 72. gránátosezredének egyik zászlóaljával megtámogatott magyar alakulatoknak kellett szembenézni a szovjet 7. gárdahadsereggel és a hirtelen szovjet szövetségessé lett román hadsereg Matei harccsoportjával. Mondanom sem kell,

akkoriban fegyverropogástól volt hangos a festői táj, s 1944. szeptemberében fiatal magyar életek omlottak a semmibe.

2011 május

Vasúti őrház

Poros utak mentén

Némi túlzással azt állítják az ismerőseim rólam, hogy én utazás közben minden utcasarkon megállok, minden sikátorba benézek, minden templomba betérek, s minden percben fényképezek valamit. Természetesen nem egészen így áll a dolog, de az állításokat nincs értelme vitatnom, mert alapjában sok igazságot tartalmaznak. Való igaz, hogy szeretek nyitott szemmel és lélekkel kóborolni a világban. Így aztán sokszor olyan értékekre és érdekességekre is ráakadok, amelyek mellett a sietős tömeg rendszerint csak elsuhan.

Erdély útjait járva is sok kedves rejtőzködő szépség mutatta meg már magát előttem. Most hát következzen ezekből néhány mozaik.

Miután Nagyváradot kelet felé elhagyja az ember, jó ideig az E-60-as nemzetközi főúton visz az útja Kolozsvár felé.

Eleinte sok látnivaló nem akad. Az egykori magyar Nagyalföld keleti peremén haladva egyhangú, szürke kis poros települések követik egymást. A múltban szebb napokat látott, hajdani mezőváros, Mezőtelegd sem hívja fel semmi különlegességgel magára a figyelmet. Apró házai az út mellett álmosan szunyókálnak a nyári hőségben. Girbe-görbe utcácskáin csak néha-néha ballag egy idősebb asszony.

A munkaképes lakosság a határban mulatja az időt, vagy Nagyvárad és Élesd üzemeiben építi az országot.

A főút ugyan a Református templom mellett fut el, de nem igen kíváncsiskodik ott senki. A templom külsőre ugyanis nem mutat más képet, mint az alföldi falvak hasonló egyházi építményei. Mi magunk is sokszor elsuhantunk már mellette, mígnem az idei nyáron mégis csak megálltunk előtte. Talán a fáradtság vagy a nagy hőség vitt be bennünket a templom hús falai közé. S

*Mezőtelegd,
Református templom*

Mezőtelegd, Református templom

fedőlapon sorakoznak, melyek a templom régészeti feltárása során váltak ismertté a közel múltban. A szépen megmunkált márványlapok főként a Telegdy család tagjait idézik, de látható a Hagymássy Katáé is. A nagyszasszonyé, akiről egykor Szántó Tibor így írt:

„Bocskai nézte Katát. Sudáran állott a nyári alkony fényében, a nyár

Mezőtelegd, Hagymási Kata szobra a Református templom kertjében

milyen jó, hogy betérünk! A mezőtelegdi Református templom ugyanis maga az élő történelem.

Gótikus hálóboltozattal és XV. századi gyönyörű falfestményekkel várja a látogatókat. Az egykori szentélyben pedig szépséges vörös márvány reneszansz sír-

fedőlapon sorakoznak, melyek a templom régészeti feltárása során váltak ismertté a közel múltban. A szépen megmunkált márványlapok főként a Telegdy család tagjait idézik, de látható a Hagymássy Katáé is. A nagyszasszonyé, akiről egykor Szántó Tibor így írt:

„Bocskai nézte Katát. Sudáran állott a nyári alkony fényében, a nyár virágainak rikoltó pompájában, termő kalászosok felett... Ezüstskófiomos halványzöld ingvállá, mint az elbágyadó rétek színe, okkersárga, ezerráncos szoknyaalja, mint a lekaszált tarló, piros cipeelője mint vérző szőlőlevél...”

Hogyne gyönyörködött volna Bocskai a dúsgazdag szép asszonyban, hiszen a felesége volt. Sajnos fiatalon távozott az élők sorából. Éppen akkor, 1604 szeptemberében, amikor férje már a Habsburg ellenes szabadságharc ügyeivel volt elfoglalva. Holttestét a Telegdy familia tagjai helyezték végső nyugalomra a telegdi templom kriptájába.

Jóllehet valamikor a történelmi

Erdély a Királyhágón túl kezdődött. Manapság azonban Erdélynek nevezünk mindent, ami Trianonnal Romániához került Magyarországtól. Így aztán erdélyi utak kapcsán emlegetjük Mezőtelegdet is, meg a most következő Érsemlyént is. Holott mindkettő az egykori Partiumban található.

Érsemlyén, Kazinczy Emlékmúzeum

Érsemlyén (újabban Érsemjén-nek is írják!) apró kis Bihar megyei település Érmihályfalva (Valea Lui Mihai) közelében. Mondhatnánk úgy is: ott bóbiskol ahol a Nyírség és az Érmellék találkozik.

Persze volt idő, amikor más léptékkal mérték az életet arrafelé.

Hintók verték fel az út porát, vadászatoktól volt hangos a határ.

Mára azonban már csak az öreg kúriák maradtak. A Bossányi-, a Csiha- és a Fráter-kúriák. Emlékeztetnek a magyar múltra, s főként arra, hogy egyikben Kazinczy Ferenc nyelvújító, másokban Csiha Kálmán református püspök, a harmadikban pedig a nótás kapitány, Fráter Lóránd, látta meg a világot.

Fráter Lóránd 1872-ben született. Anyja révén harmadik unokatestvére volt az angol királynőnek. Zenei tehetsége már kisgyermekkorában megmutatkozott, de a családi szokásoknak engedve katonai pályára lépett. A budapesti Ludovika Akadémia elvégzése után csapatszolgálati évek vártak rá Kassán, Marosvásárhelyen és Szamosújváron. Mindössze 58 év adta neki a földi világot, mégis sokféle tehetségét csodálhatták a kortársak.

Érsemlyén, Fráter Lóránd nótás kapitány

Könyveket írt, nótákat szerzett, s ka-

tonatisztnak és országgyűlési képviselőként politikusnak sem volt utolsó. Előkelő szellemét, katonás jellemét, magyaros jókedvét mára már elfeledte a magyarság. A „*Tele van a város akácfa virággal*” meg a „*Száz szál gyertyát*” nótái azonban a nótaszerető közönség előtt ma is jól ismertek. Utóbbi nótájának eredeti kintornatekerce számtalan nótáskötetével együtt az érsemlényeni Bossányi-kúria emlékkiállításában látható.

2011. nyara

Református templom

Kaziczy Ferenc szobra

Üdvözet Suomiból

Mikor kezdi az ember saját emlékeit mítosszá érlelni? Mikor válik hajlamossá hinni a csodákban? Nem tudom. Itt, Északon azonban tényleg mintha az ember is csak fa, kavics, tó, szikla, gránitrög, hangafüves erdő volna. Finnország, mely századokon át kiáltott segítségért Kelet és Nyugat hullámverésében, ma – mindjobban elkommercializálódott világunkban is – a csodát kínálja: délceg fenyők túlevelű csendje, fehértörzsű nyurga nyírfák, hideg-ezüstös mocsarak, kékszürke felhők, gránitszenvedélyű, szavakész emberek, szaunák. Tágabb az ég errefelé, és zöldebb az áfonyabokor. S egyszerűség, közvetlenség, póztalanság mindenütt. „*Játszott Vejnemöjnen uija, /Harsogott a hárfa húrja, / Hegy-völgy zengett, szikla rengett, /Mind a szirtek mennydörögtek*” – csengnek fülembbe a Kalevala sorai, miközben kocsink Karjalában, Valtimo környékén egy tanyára halad. Mellettünk sellős, zuhatagos rohanókkal tele utakat tesznek a folyók, s a szétszórt tanyák hívogatnak. Első szerelem, első találkozás Karjalával, ahol böszörményi parasztok is jártak a „*téli háború*” idején.

Önönmagam egyensúlyérzékéről aligha szólhatok, hiszen elborít az öröm és a lelkesedés, hogy itt vagyok. Ám mire finnországi tartózkodásom egy hónapja letelik, hiszem, hogy az első szerelmet fölváltja bennem a rokonoknak kijáró őszinte megbecsülés.

1991. augusztus

Tó, Finnország

Karjala, tanya

Közép-Finnország

Lappföldi jegyzet

Napapiiri. Misztikusan csengő szó. Finn nyelvben és Északi-sarkkör neve. Tudomásom szerint bösörményi ember ezidáig nem került mögéje. Magyarországi is csak néhány. Mindenesetre én most a sarkkörtől is messze északra, a Levitunturi környékén járok. Hogy mi a tunturi? Nos, kedves olvasó, alföldi embernek ezt igencsak nehéz elképzelni. Afféle hegyről van szó, csak nem magyarországi képzetek szerint. A tunturi „*lappföldi hegyet*” jelent. Olyan felszíni formát, amely nem éles csúcsa vagy meredek lejtői miatt kapta a hegy nevet, hanem kopársága, a kietlensége révén. Írhatnám azt is, hogy a tunturi óriás kőrakás mázsás darabokból. Gránittömbök kaotikus rendje, melyeket a jégkorszak idején a jég többször megismétlődő előrenyomulása tarolt le és szabdalt szét. Szóval a tunturi látványa egyedülálló élmény. Főleg ha az alkony is ott találja az embert. Nem véletlenül jutott hát eszembe a Levitunturin 1991. augusztus 10-én este, hogy a világ végén lebukott a Nap Rőt-arany sugarai még bolyongtak egy ideig, de hiába kerestek szakállas zuzmókat, haragoszöld mohákat. A tunturin ugyanis nincsen növényzet. Csak szélzúgás van, sejtelmes suhogás. Mégis különös csendrezervátum az egész, hol éig ér a némaság. S az ég oly közel, hogy akár megfoghatnám az alján gomolygó felhőket. Világ vége, vagy Ígélet földje? Találgathatja az ember. Magamfajta léleknek mindazonáltal fenséges vidék. És „*emberek élnek fenn távoli Északon is.*” Lappok. Rokonaink, akiket rénszarvas nélkül nehezen tudunk elképzelni. Egy különös nép sajátos világa tárul itt elénk. A vadon földjén gyönyörű dalok ejtik ámulatba az utazót. S joigosi, melyet pár hangon mozgó, éneklő hangon adnak elő. És a lapp táj szerelmesének, ReidarSarestönieminek csodálatot méltán keltő festményei. Meg a sárga-kék-piros színösszeállítású népviselet. Szikrázó tunturik, fátlan mocsarak, jéghideg kristálytisza patakok. Megannyi természeti szépség. Komor, fenséges vidék, hol kapaszkodik az élet, nyelvrokonaink hazája: Lappföld. A Tomio folyó völgyében élő lapp férfiak a „*négy szél sapkáját*” viselik. A sapka négy „*szarva*” a négy világtáj felé néz. Így hát egy Magyarország felé mutatja az irányt. Szívet melengető érzés ez itt a kövek között.

1991. augusztus

Az Északi sarkkőrön

Rénszarvasok az Ylläs tunturin

Levi tunturi

Levi tunturi

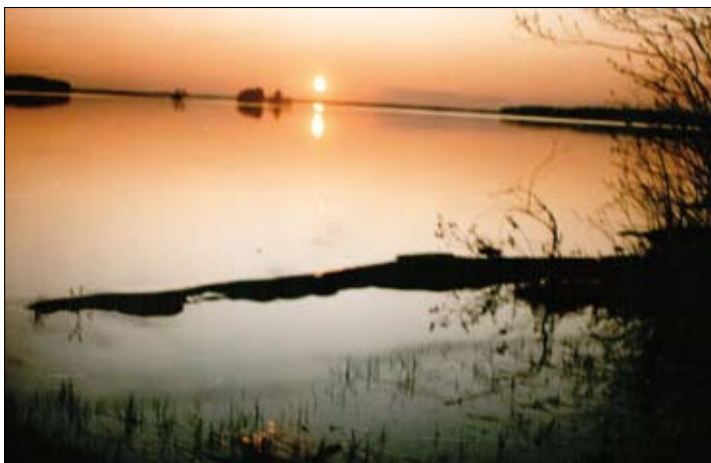
Rénszarvas

Fehér éjszaka a tunturin

Látogatóban Északon

Úgy kezdődött, mint a mesében szokás. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy iskola. Messze Északon fákkal borított földnyelvek, kék vizekben fürdő szigetek közt Vuorelában. Tó-Finnország ismert nagyvárosa, Kuopio

Este Közép-Finnországban

közelében. S az iskolában egy osztály, és annak egy szülői munkaközössége. Egy maréknyi finn csoport, akik a magyarok és – Arvi Jarventansnál maradván – „a szomorúfüzek országa” (hazánk) iránt a szokásosnál is több szeretetet, ragaszkodást hordoztak a szívükben. Nyugalmat, melegséget, családi hangulatot árasztó kávéillat mellett hát elhatározták, hogy testvériskolát keresnek a Kárpátok bércein innen szakadt rokonok földjén. Választásuk, hogy hogynem a böszörményi 2.sz. Általános Iskolára esett. (Nem véletlenül persze Vuorela ugyanis annak a Siilinjarvinek az egykor csatolt községe, amellyel városunk testvérvárosi kapcsolatban van évek óta.) Leveleket hozott és vitt a posta. Aztán egy napon – 1990. április 29-én – Vuorela követői is betoppantak Böszörménybe. Diákok, szülők, tanárok búcsúzás-kor megígértük egymásnak: viszont találkozunk Suomiban. A két esztendő immáron elrepült, s az álomból valóság lett. 1992. május 24-én a Malév Budapest – Helsinki útvonalon közlekedő menetrend szerinti járata huszonkét böszörményi kisdíakkal és húsz (zömmel 2.Sz.iskolabeli) pedagógussal a fedélzetén emelkedett magasba. Vajon mi vár ránk Északon? Rokonaink életéből vasárnaptól vasárnapig mennyit láthatunk? Milyen emlékeket tartogat számunkra a „csend országa”? – fogalmazódtak meg a ki nem mondott kérdések, miközben gépünk Kassát, Tátrát, Krakkót átrepülve a Baltikum felé igyekezett. S aztán egyszer csak süllyedni kezdtünk. Alattunk a Finnöböl partján lévő fehér város Helsinki. A „Keleti-tenger leánya”. A süllyedés okozta kábulat még tartott, amikor Vantaaban felhangzott a kedves

köszöntés: Tervetuloa! (Isten hozta!) Majd meglepetések, élmények tucatjai jöttek. A sok felejthetetlen pillanat közül csak a másik rovására lehet egyet kiragadni. Mégis az emlékekből most csupán maréknyi következzen.

Hazai beidegződések szerint az utazás, a kirándulás, a nyaralás legelemibb meghatározója az időjárás. Ennélfogva nincsen abban semmi rendkívüli, hogy indulás előtt legtöbbit meteorológiával foglalkozott majd mindenki. Útikönyvek szerint Finnországban a nyári hónapok átlagos hőmérséklete messze elmarad az itthon megszokottól. Ráadásul a finn nyár rövid. Csoda-e, hogy minden második csomagban ott lapult a meleg holmi. Csizma, kesztyű, gyapjúkabát, sapka. Jogosan persze. Alig egy hónappal korábban ugyanis még hóbundás fenyőerdők, napfényben szikrázó havas utak fogadták az arra utazókat. Mi azonban a tavaszi nyárba érkeztünk. Ne tessék meghökkenni, a kifejezés nem az elme bukfcének eredménye, hanem egy évszaknak a neve. Finnországban ugyanis nem négy, hanem nyolc évszakot ismernek. Ezek egyike a tavaszi nyár. Az az időszak, amikor hirtelen kisüt Nap, vidáman vándorol az égen, átmelegíti a föld alatt szunnyadó gránitot, s a vegetáció egyszeriben kibomlik. Szemünk láttára tör fény felé a virág. Szemlátomást nőnek a levelek. Kalászosodik a gabonaféle. „*A természet arca nyugodt az idők végezetéig*” – ismételtetem magamban Pentti Saarikoski sorait. Közben körülöttem mindenki a +25 C- fokos meleg ellankasztó nyugalomát élvezte. A téli holmik meg csak lapultak a bőröndök alján.

Finnország nem a hivalkodó látványosságok hazája. Nem az a főváros maga sem. Vajon egy autóbuszos városnézés után marad-e nyoma az emlékezetben? Főképpen azokéban, akik először léptek Suomi földjére? Bizonyosan mondhatjuk, hogy igen. A háztömbök között lapuló Sziklatemplom ugyanis gyermeket, felnőttet egyaránt elkápráztatott. A sok évmillió gránitból kirobbantott templomtérben meghatottan állt egy csöpnyi böszörményi csoport. Fölöttünk széles ívű bordák emelte félgömb formájú rézkupola, mellettünk a gránitfalak rusztikus, robosztus felületének egymásba futó vörös, szürke, lila káprázata. Valahol fent a falak és a kupola találkozásánál beszűrődött a fény. Meleg csillogású lett a réz, s meleg csillogású volt a bennünket kalauzoló vuorelai családok szeme is. Megnyugvást, védelmet és biztatást árasztott minden. Szükségünk is volt rá. Közel félezer kilométeres autóbuszos utazás volt még előttünk.

Az autóbuszban fáradt volt már mindenki. Talán egyikőnk-másikunk alvásra is gondolt volna. Csakhogy a nap nem akart lepihenni. Mintha a vizek végtelenjéből előlopakodott tündérek tartották volna az ég peremén. Lángja bearanyozta lenge ruhájukat, vörös-sárga leplek úsztak az ég alján. Mi meg csak néztük valami különös áhítattal. Mert Finnországban a nappalok és éjsza-

kák aránya is kicsit (!) más az itthon megszokottnál. Van olyan területe, ahol például 73 éjszakán át a látóhatár fölött maradt a Nap nyáron. Lévén, hogy utazásunkra a nyári napfordulóhoz viszonylag közel került sor a fehér éjszák hangulatából is megélhettünk valamit.

Ruokoniemiben ragyogó reggelre ébredtünk. Tiszta levegő, fenyőszag vett bennünket körül. És csend. A tó vize alig rezdült. A siilinjarvi evangélikus egyház táborában a megtestesült béke övezett bennünket. Ott a bizalom és a barátság földjén mi másra is gondolhattunk volna: a finnek a kimondott szót szentírásként tisztelik. Nem jobbak és nem rosszabbak ők sem eredendően másoknál, de érzelmeiket, gondolataikat, akaratukat a mások érdekeihez tudják igazítani, mert „a bűn az, ami elválasztja az embereket egymástól.” A válaszfalakat (ha egyáltalán volt még köztünk) Ruokoniemiben vendéglátóink tényleg lebontották. Minden más volt ott, mint itthon. A táj, az emberek, a szólásaik. Hűvösebb a lég, tisztább az ég, halkabb a vízpart. Más az íze az ételnek, más a nyelvnek. Mégis otthon éreztük magunkat, mert az élet értelmét, az erkölcs összetartó erejét példázta ott minden gesztus. A mindennapok valósága hitelesítette ott mindazt, ami után annyira vágyakozunk itthon.

Tisztaság, egyszerűség, őszinteség. Halk, ám praktikus odafigyelő magatartás minden helyzetben. A finnek nálunknál kevesebbet beszélnek. Érzéseikről meg egyáltalán nem. Csak mosolyogtak, amikor a „*sisu*” került szóba. A kitartásról, a tántoríthatatlanságról, a bennük lobogó tűzről hallgattak. Mindaz azonban, amit miattunk és értünk föl vállaltak (városnézés Helsinkiben, fogadás a siilinjarvi könyvtárban, buszkirándulás Poljaibe, iskolalátogatás Vuorelában, Siilinjarviben, Toivalában, Heinamakiben, farmlátogatás, hajókirándulás a Kalavasin, látogatás OikeaAsema – a helyi rádió – szerkesztőségében, ismerkedés a kuopioi ortodox egyházi múzeum kincseivel, szaunázás, játék a Miettinen család nyaralójában, koncert a siilinjarvi templomban, fogadás a községházán, diszkó, stb.) az bizonyítja, hogy a „*sisu*” bennük munkál ma is. Nemzeti történelmük során, s a hétköznapiok küszködései közepette az emelte/emeli őket tovább. „*Kezdetben volt a mocsár, az ásó és Jussi*” – kezdődik az egyik klasszikus finn regény, mintegy jelezve, a mocsarakat csapoló Jussik évszázados harca, győzelme kitartás és tenniakarás nélkül sehova sem vitt volna. Meddő okoskodás helyett tettekben élnek ma is. Lehet, hogy egyhetes kinttartózkodásunk egyik tanulságaként ezt kellene megőriznünk?(!)

1992. június

Vuorela, Általános Iskola

Ruokoniemi, Evangélikus egyházi tábor

Az ezertavú táj

Szeszélyes partvonal, távolra benyúló földnyelvek, apró szigetek, borzongatóan hűvös vizek. ezernyi kék és ezüst tó, mocsár, erdő és kő. Mindez együtt Jarvi-Suomi, azaz Tó-Finnország. Errefelé valamikor csónakkal indultak

Pajakangas, Kälviä, Füstös szauna be van fűtve

a templomosfaluba, és evezősök vitték a lakodalmi sereget. No, meg a halottat is a temetkezési helyre. Víz és víz mindenütt, s cikcakkos ösvények a partmenti erdőkben. Nézem az alig fodrozódó vizet – fölötte homály szítál -, és finn barátaim hangját hallom: „*minden dombról hét tó látszik*”. Bizonyára igazuk van. Én azonban most csak kettőt keresek kutakodó figyelemmel. A kallavesi és a Juurusjarvi-tavakat. Délről és Keletről ugyanis ezek övezik Böszörmény testvérvárosát, Siilinjarvit.

Siilinjarvi önálló községként 1925. január 1-jén jött létre Kuopio, Maaninka és Nilsia egyes területeiből. Szép fekvésű, tiszta vonalú, ligetekben és vizekben gazdag, modern település. Összterülete 512,3 km², s ebből vízterület 86,3 km². A tópartok hossza 491 km. Útikönyvekben hiába keresem a látnivalóit. Magyarországi kalauzok nem említik a patakukkulai téli sportközpontot, a taivolai görögkeleti templomot, a mantyantai nyári színházat. Sőt a pöljai skanzent sem. Nem beszélve Sandels szobráról, vagy a vuorelai rehabilitációs központról. A nagyipart képviselő KemiraOy gyárról és bányáról meg a LujabetoniOy-ről is csak barátaimtól hallok. Barátaimtól, akik főleg emelkedettség nélkül beszélnek. Akik őszintén vallják: „*az egyenes beszéd utat rövidít.*”

Nézem a tájat. A víz alig rezdül. Hirtelen sárga szitakötő libben elém, s megpihenni leszáll mellém. Mozdulok, de nem libben tova. Áll, figyel kikekedett szemekkel. „*Őrszem-alapállás*” – jut eszembe. Akárcsak a finneké évszázadokon át. A finn népé, amely a tóvilág idilli zürzavarában éppúgy fej-

lett civilizációt teremtett, mint Pohjanmaaban vagy a hamei szántóföldeken. Gondolatban újraélem az elmúlt heti barangolások emlékeit. Karjalai, lappföldi, nyugat-finnországi élmények idéződnek föl bennem, s megpihenek a tóvidéki emlékeknél. J.V.Snellman jut eszembe, a filozófus, akinek kuopioi egykori házában a finn nemzeti mozgalom eseményeivel ismerkedhettem meg. Elvonulnak előttem a finn irodalom nagyjai: Minna Canth, Juhani Aho, A. Ahlqvist-Oksanen, akik fémjelzik a tóvidéki Kuopio nevét. Aztán a savo-i táj szerelmesei, Eero Järnefelt, Juho Rissanen festők és Armas Järnefelt zeneszerző jutnak eszembe. Gondolatban újra látom a kuopioi ortodox múzeumot, ahová összegyűjtötték mindazokat a kincseket, amelyekre a savói és a karjalai görögkeleti egyház az évszázadok során szert tett. Kajaaniban megcsodálom ismét Elias Lönnrot szobrát, aki az Oulujarvi és a Nuasjarvi találkozásánál fekvő városkából indult karéliei gyűjtőútjára. Emlékezem a Kajaani-folyó kis szigetén emelt kétbástyás várra, mely az „iso-viha”, a nagy háborúság (1714-1721) idején omlott le. Elidőzöm a festői szépségű paltaniemi fatemplomnál, s gondolatban újra belépek Eino Leino-nak, a nagy finn lírikusnak a szülőházába. Aztán a tóvidék északi részére gondolok, a Kainuunak nevezett kisebb földrajzi tájra (egykor „éhség föld”-jének). Mély meredek lejtőket, zuhatagos hegyi folyókat, vízeséseket és végtelen erdők megannyi természeti szépségét csodálhattam arrafelé. Majd visszatérek testvérvárosunkba, Siilinjärvi-be. Tapio Tuhkanen festőművészre gondolok, aki csendes derűvel emlegette a böszörményi művésztelepen szerzett élményeit. És Ruppert István jut szembe. A zseniális magyar orgonaművész, akivel éppen Siilinjärvi-ben (Aila Huttunen vendégszerető házában) hozott össze a véletlen egy páratlanul szép hangverseny után. Bach, Wagner, Liszt, Mozart művek csendültek föl a siilinjärvi evangélikus templomban mintegy bizonyítva:

Voulera, tél

a század bár rettene-
teket szült, mégis a szívek-
ben még megsejti az ember
a testvériséget.

Nézem a tájat, fürkészem a
tavakat. Lassan ismerőseim-
mé lesz mindegyik. Méretlen
mélység lakozik bennünk,
de nem szomorítanak. A tó
ugyanis mint az élet és a ba-
rátság maradjon méretlen.

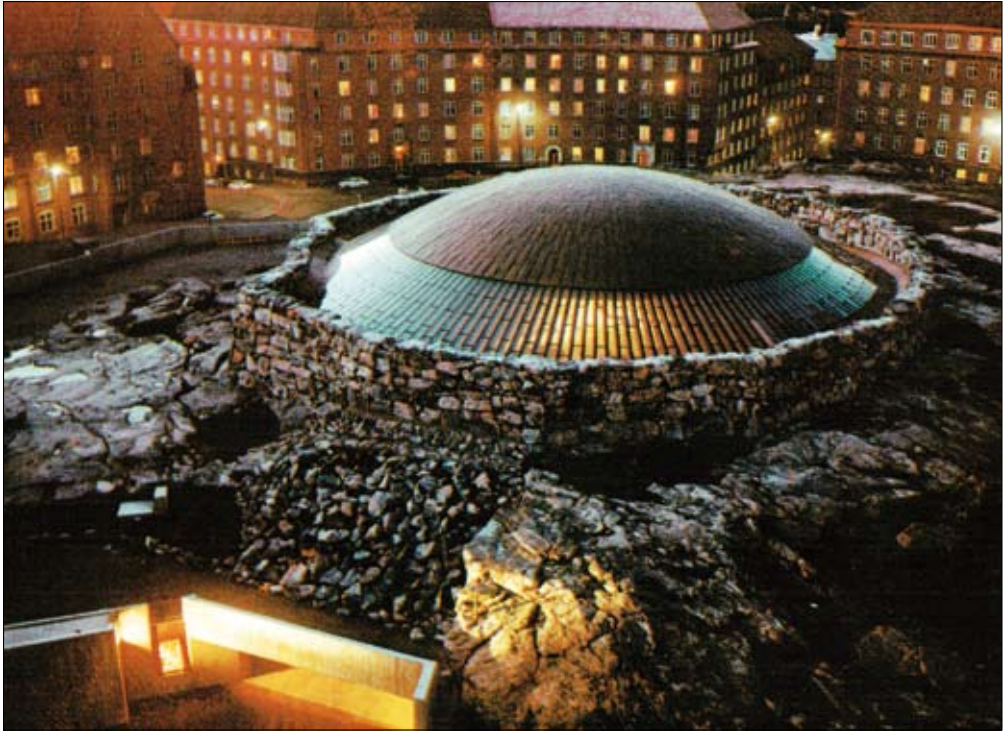
1991. szeptember

Juuma

Juuma, vizek fölött

Helsinki, Sziklatemplom

Finn testvéreink

Rokonok közt

Hinni a csodákban, s mítoszszá érlelni az emlékeket? Úgy gondolom, különösebben nem nehéz egy északi utazás után. Akkor, amikor Finnország túlevelű csendje, tágabb ege, kékszürke felhői magunk mögött maradnak. Az idei nyáron immá-

Siilinjärvi Evangélikus templom

ron harmadik alkalommal időztem északi rokonaink hazájában, Suomiban. Férjemmel együtt – akit a siilinjärvi és a pielavesi evangélikus egyháztanács hívott meg igehirdetői szolgálatra, 1992. augusztus 12-től augusztus 26-ig voltunk Finnországban. Külön ajándéka ez sorsunknak, mert ott járhattunk, ahol „*az egyenes beszéd utat rövidít*”. Siilinjärvi, Kuopio, Pielavesi, Vuorela, Taivallahti, Helsinki voltak északi tartózkodásunk legfontosabb helyszínei. Arrafelé jártunk tehát, ahol ezernyi kék és ezüst tó, borzongató hús vizek köszöntik a vándort. Fölöttük homály szítál, s bennük méretlen mélység. A távolra benyúló földnyelveken, az apró szigeteken végtelen erdők megannyi szépsége. Fehértörzsű nyírfák, mélyzöld áfonyabokrok, kékezüstben zúgó fenyőerdők. S olyan valószínűtlen méltóság és otthonosság mindenütt. Mert Finnországban megbecsülik a vizet, a fát, a madarat s az embert. Századunk egyik kiemelkedő prózairóját, Kodolányi Jánost, egykor „*a szótlan tisztesség*” vonzotta Északra, s egy havas finn tanya mélyén megírta a „*Boldog Margit*” című regényét, majd emlékező vallomását a „*Suomi, a csend ország*”-át. A szótlan tisztesség, a lélek önmagával számotvető csöndje, a természettel együttélési tudás manapság, a mindent eluraló technikai civilizáció idején is nagy értéke Finnországnak. Élesebb és tisztább ott a levegő, kékebb az ég, s őszintébb a szó. Vendéglátóink, barátaink, ismerőseink sokszor mondogatták: az embereket elválasztó válaszfalakat kell ledönteni, mert bűn az, ha valami elválaszt egymástól bennünket. S ők ezt komolyan is gondolják. Suomiban a kimondott szónak becsülete van. A finnek érdekeiket, érzelmeiket, gondolataikat mások

érdekeihez tudják igazítani, miközben hűek tudnak maradni önmagunkhoz, gránitszenvedéllyel az igazsághoz. Évszázadokon át volt sorskérdés számukra Kelet és Nyugat hullámverésében a megmaradás, az alkalmazkodás. S helyzetük kényszerében, megtanultak őszintén, emberien élni. Ahogy nővény nő az irtásokon, áfonya, szamáca, törpemálna, hamvasszeder, az erdők alján juhar levelére emlékeztető bangiták, olyan természetességgel fakad fel arrafelé az igaz szó. Anna-Maija Raittila kortárs költő mindezt versében egyszerűen így fogalmazza: „*A kemény szó sebet üt vagy utat jár,/Az egyenes beszéd utat rövidít*”. Azt már mi tesszük hozzá, hogy akkor is, ha a másik ember idegen nép fia. Északon például nemzeti kisebbségnek lenni nem jelent kevesebbet, sem többet mint államalkotó nemzetnek lenni. A másik ember autonómiáját messzemenőig tisztelik. Törvény biztosítja egyformán, hogy minden finn és svéd anyanyelvű állampolgár a hatóságoknál, a törvénykezésben saját anyanyelvét használja. A finn iskolákban szigorúan veszik a svéd nyelv tanítását. Körülbelül 600 általános iskolában folyik svédnyelvű oktatás. Több mint 200 újság, folyóirat jelenik meg svédül Finnországban. S Helsinkiben magunk is láttuk a svéd színház impozáns épületét. Azt már talán említeni sem kellene, hogy a svéd kisebbség csupán hét százaléknyi. Persze valamelyest már a helyzet a cigányokkal. A finnek között 1550 táján feltűnt cigányság 1950-ig teljes elzárkózottságban élte erdei életét. Életmódjával ma sem szívesen szakít, ám a fekete bársony húzott szoknyák, a hótiszta slingelt vagy csipkével gazdagon díszített blúzok, vakítóan fehér csipkekötények, csipkestólák, melyekben a finn városok utcáin tovalibbenő cigányasszonyok haladnak, s a Mercedesből kilépő cigánylegény képe valahogy azt sugallja: más körülmények közt él a finnországi cigány, mint itteni rokonai. A lappok – Pohjola harmadik jelentős kisebbsége – tegnapi élete is lassan a múlté. Tavalyi többnapos lappföldi tartózkodásom idején talán joggal jutott eszembe Koczogh Ákos művészettörténész gondolata: A lappföld már csak könyvekbe zárt rezervátum. Ám az is igaz, hogy Rovaniemit, a lappföld fővárosát a második világháború után a finn architektúra klasszikusának, AlvarAaltonak a tervei alapján építették újjá, aki mintegy kétszázötven jelentős terv birtokában (Finnlandia Palota!) csupán ennyit mondott: „*a mi feladatunk, hogy megvédjük az embert.*” Szóval van valami többlet a finnekben. Olyasféle vonások jellemzik őket, amelyek errefelé mintha letűnőben volnának. Szavahihetőség, nyíltság, becsületesség. Ott a szavakat a mindennapok valósága hitelesíti. És emberarcú az élet, bármiről is legyen szó. Tárgyaik, eszközeik pontos, embertszolgáló egyszerűsége, szépsége egyenesen lenyűgöző. Lehet, hogy ezért nevezik Finnországot az iparművészek hazá-

jának? Mindenesetre ahol RapiroWirkkala, TimoSarpaneva vagy OivaToikka neve fémjelzi például az üvegművességet, nincs ezen mit csodálkozni. Vagy ahol karácsonykor egyetlen fából faragott lélekmadár kerül a mennyezetre, levegő libegtette szalmaszálakból font geometrikus csillagok (himelik) százféle változatban, ott örülni tudnak a szépnek. És ha felzengnek a tonttu-dalok, azok ékesen bizonyítják, hogy északi rokonaink munkából, fegyelemből, ember-ségből példát adnak mindnyájunknak.

„*Tartalmat kell adni örökre a percnak*” – vallotta Goethe. Ám ez akár finnországi tartózkodásunk summázata is lehetne. Barátaink halk, de prakti- kusan odafigyelő magatartása révén ugyanis családias hangulatú kávézgatás közben lélekben éppúgy gazdagodtunk, mint amikor Kuopióban az egyedül- állóan gazdag Ortodox Múzeum kincseit csodáltuk, Helsinkiben a gránitból kirobbantott Sziklatemplomot néztük, a Sibelius-emlékü látványa káprázta- tott, a Suurkirkko orgonáját hallgattuk, vagy a háborús veteránok tóparti nya- ralójában a finn hallevest ízlelgettük. Netán egyszerűen csak a tó vize fölött cikázó szitakötőket figyeltük, amelyek megpihelve egy-egy ágon, a finnek „*örszemalapállás*”-át villantották eszünkbe: a küzdelmet, míg a tóvidék idil- li zürzavarában fejlett civilizáció, emberléptékű kultúra teremődött.

1992. november

Az Evangélikus templomban

Pielavesi, Evangélikus templom

Templomi szószék

Hétköznapi csodák

Még itt bolyong a nyár, ám este felé már szítal a homály. Az éjszakák lassan megtelnek sejtelmes susogással, közeledik az ősz. S mint ama versbéli, batyuba szedjük az emlékeinket. Előbb tétován válogatunk, majd a fősvény ember riadalmával mindent zsákba söprünk. Közben magunk sem tudjuk, mikor érik az emlék mítosszá, mikor kezdünk hinni a csodákban. Valóság és álom lassan egymásba szövődik, s mikor égig ér a némaság, megszólal egy hang: bizony, így történt.

Karélia, Iloomantsi, Kantelemusika az Énekmondók házában

A közelmúltban immár negyedik alkalommal múlathattuk az időt Finnországban. Suomiban a végtelen erdők, a tágas ég, a méretlen mélységű tavak, a szélzúgásos Észak, a túlevelű csönd és a hangafüves rétek az élmények sokaságát kínálták. Ám itt, és most csak szemelgetek az emlékek sokaságából.

*

Siilinjärvit, a tóvidéki kisközséget, ismerősként üdvözlöttük. A szép fekvésű, ligetekben és tavakban gazdag település többször adott már otthont nekünk. Nem a hivalkodó látványosságok földje, de értékeire érdemes odafigyelni. Ráadásul finn barátaink közül néhányan Siilinjärviben laknak.

Összterülete 512,3 km². Ebből vízterület 86,4 km². Lakóinak száma 30 ezer. Látnivalói között a patakukkulai téli sportközpontot, a toivolai görögkeleti fatemplomot, a mäntyantai nyári színházat, a pöljäi skanzent és a Sandels szobrot tartjuk számon. Persze a beavatatlanok elöl ezek elrejtik a szépségüket. De most nem róluk akarok beszélni, hanem a település hitéletéből felvilálintani valamit.

A községet ágostai hitvallású evangélikusok lakják. Az egyházközségben hat lelkipásztor, két kántor, három diakonissza, hat hitoktató és négy ifjúsági vezető szolgál. A gyermekek mindegyike tanórai keretben biblia-

ismeretet, vallás- és egyháztörténetet tanul, s tanév végén átlagosan háromszáz gyermek konfirmál, azaz tesz hittan vizsgát. Ami az egyházközség anyagi helyzetét illeti: A gyülekezeti centrumban nyelvi laboratórium, zeneterem, kondicionálóterem, több tízezer kötetes könyvtár, teleház, kávéház és szauna működik. Rendszeresen rendeznek színházi előadásokat, hangversenyeket, képzőművészeti kiállításokat és művész-közönség találkozókat. Mindezt állami finanszírozás mellett, mert a finn állam nem fél az egyházi élet előtérbe kerüléséről, s nem ismeri a klerikális reakció fogalmát. Tudja viszont, hogy demokrácia csak fejlett emberi erények mellett lehetséges.

Ilomantsiba érkeztünk. Kedves kicsi város Karjalában. Sokáig az Európai Unió legkeletibb települése. Innen már szószerint csak egy lépés Vilmajärvi, ahol Finnország Oroszországgal határos. Pontosabban önmagával, hiszen a téli háborút záró moszkvai béke annak idején Karjala nagyobbik felét erőszakkal Szovjetunióhoz juttatta. Ismerős történet: nem a karjalaiak lettek hűtlenek hazájukhoz, hanem a határ lépte át őket.

A városka közelében a Runonlaulajan Pirtti-nél álltunk meg. Itt karjalai nyelven szólaltatják meg az énekeket. A karjalai is rokona a magyar nyelvnek. Hasonlít a finnhez, de mégsem az. Miközben háziasszonyunk hangolta a kantelét, csöndben megjegyezte: „*a kantelét bánatfából faragták, s bűvös húrját bánat szülte, ezért nem nevet nótája, húrja vígan sohasem hangzik, derűs dalra ritkán pendül*”. Aztán felcsendült a gyönyörű ének. Valahogy így: „*Varjale, Jumala, soasta...*” Vagyis „Tarts meg, jóságos Teremtőm, oltalmaz, Örökkévaló...” Hirtelen átfutott rajtam: vajon Kelet és Nyugat hullámverésében mi tartotta meg ezt a maréknyi népet? S már jött is a válasz Orando et laborando.

*

Komor, fenséges vidéken talál ránk az este. Az Északi sarkkörtől mintegy 180 km-rel északabbra, a Levitunturin éjszakázunk. Errefelé nincsenek hegyek, éles csúcsok, meredek lejtők. Itt csupán a jégkorszak idején formált gránittömbök kaotikus „*rendje*” fogad bennünket. A tunturi amolyan óriás kőkupac, ahol égisz a szélzúgás. A rénszarvas errefelé nem fut előled. Azt mondják, a lapok éjszakánként itt suttognak varázsigéket a szelek, a kövek, az ég és a föld szellemének. Igaz-e? Nem tudom. Mindenesetre négyszarvú sapkájukat gyorsan a fejemre húzom. Úgy illik, hogy a négy égtáj felé kiáltam örömet: Lappföld, rád találtam!

*

Elszaladt a nyár, finn barátainktól búcsúzni kell. Utolsó este nagy társa-

ság üli körül az asztalt Vuorelában. Igazán színes emberi közösség. Szinte ahányan vagyunk, annyi helyet képviselünk a világból. Ulla, a háziasszony karjalai, Eero, a férje savái. Tina savolai, a férjem székelyföldi, én hajdúsági, de van közöttünk pohjolai is. Sőt egy etióp család is közöttünk foglal helyet. Szóval sokféle náció, sokféle szokás egyetlen asztal körül. S amolyan bábeli zűrzavar, ami a beszélgetést illeti. Finn, karjalai, angol, német, magyar, portugál és amhara szavak röpködnek. Mindenki hangosan mondja a magáét, s a felcsattanó nevetések jelzik, hogy már érteni és megértetni. Csak az idős etióp asszony hallgat. Unokája, Tsigemayiam, egymás között Miminek szólítjuk, néha odahajol hozzá, s amhara nyelven mond neki valamit. A nagymama ilyenkor lesüti a szemét, s fejét egészen mélyre hajtja. Aztán egy idő után a mama egyáltalán nem emeli fel a tekintetét, s egyetlen szót sem enged meg magának. Már-már attól tartunk, hogy megbántottuk valamivel, amikor Mimi kiböki: Férjem jelenléte némította el az idős asszonyt, mert az ősi etióp szokás szerint tiszteletlenség a pap jelenlétében beszélgetni, s illetlenség „bámulni” rá. Isten szolgáját csak hallgatni szabad.

Mimi viszont annál beszédesebb. A fiatal lány aspiráns a kuopiói egyetemen. Korábban több évet Izraelben töltött. Szívesen beszélget a kereszténység kialakulásáról, a bibliai régészetről és az irodalomról. A kortárs világirodalomból csemegézve egymásra találunk. Sokáig beszélgetünk. Végül kiderül: Mimi az etióp nemzeti irodalom tragikus sorsú írójának, Abe Gubegna-nak a lánya. Apját, a mélyen vallásos keresztény művészbembert, az angol nyelven is megjelent Defiannte és a The Suvage gril című művek íróját, máig is kideríthetetlen körülmények között gyilkolták meg Addis-Abebában. Félbeszakított hivatás, s egy kézirat a táskájában, ez maradt utána. De a világirodalom befogadta, s ez a fontos.

2000. augusztus

Lappföld, Levi tunturi

Tóvidék Karéliában, Koliban, háttérben a Pielinen-tó

Vuorela, „nemzetközi” vacsora

A Rákócziak nyomában

Sokfelé jártam a világban, de a szomszédos Ukrajnába ezen a nyáron Sjutottam el először. Igaz, sok-sok évvel ezelőtt már egyszer útra készen álltam, de Csernobilban éppen az indulás előtt történt meg a baj, s az Expressz Ifjúsági és Diákutazási Iroda leállította az utazásunkat. Akkor Kijevet, Lemberget, Zsitomirt és Odesszát akartuk megnézni. Akkoriban arra nem is gondoltunk, hogy Kárpátalján is körül kellene nézni. Hogyan is jutott volna eszünkbe, hiszen nem olyan időket éltünk. Emlékszem egy kaukázusi utazásom során megismert kárpátaljai magyar származású idegenvezetővel például éveken át úgy tartottam a barátságot, hogy a testvére moldován származású felesége címére küldtem neki a leveleket Kisinyovba. Attól tartott ugyanis, hogy ha Nagyszöllösre, a lakóhelyére érkeznének a magyarországi levelek, előbb-utóbb meggyúlt volna a baja a hatóságokkal. Szóval nem igazán olyan idők voltak akkoriban, hogy csak úgy neki vágthatott volna az ember Kárpátalja hegyes-völgyes tájainak. Lelkem mélyén azonban mindig ott motoszkált, hogy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros életét látni kellene. Aztán változtak a dolgok és eljött az idei nyár.

*

Ahogy a székely mondaná, Kárpátalján nem rosszak az utak, de nem is jók. Így aztán csak araszolgattunk Tiszaújlak felé. A poros kis mezőváros nem sokat mutatott magából. Azt, hogy valamikor a tiszai sószállítás fontos központja volt kamarai sóhivatallal és teherhajó kikötővel, ki sem néztem belőle. Őszintén szólva nem is nagyon tudtam róla semmit. Legfeljebb azt, hogy amikor a vállalkozó szellemű Móricz Bálint (Móricz Zsigmond édesapja) cséplőgép-garnitúrája felrobbant, a család ingóságait Tiszaújlakról jött ügyvédek foglal-

Tiszaújlak, Rákóczi szabadságharc emlékműve

Ukrajna, Visk, Református templom

Ukrajna, Visk, Református templom mennyezete

ták le Csécsén. Most azonban a városka határában, a Tisza-hídtól talán egy kőhajításnyira, fölfedeztem egy turulmadaras emlékművet. S ez bizony nem más, mint a Rákóczi-emlékoszlop.

Az az emlékmű, amely azt hirdeti, hogy II. Rákóczi Ferenc kurucái 1703. július 14-16-án itt vívták a szabadságharc elő győztes csatáját, s kezdték meg a tiszai átkelést. Az itteni kemény küzdelemnek köszönhetően bontakozhatott ki aztán a Tiszántúli hadjárat, melyről II. Rákóczi Ferenc méltán írhatta XIV. Lajos királynak a következő sorokat:

„Ügyem igazságos volta szerencsét adott nekem. Reményeim, melyek egykoron száműzetésem sanyarúságának enyhítésére szolgáltak, teljesedésnek indultak.”

*

Hatalmas felhőszakadás társágában érkeztünk Viskre. A Felső-Tiszavölgy eme településén a természet megpróbáltatásai elől hová máshova húzódhattunk volna, mint a református parókiára. Különben is mindent tudni akartunk a XIV. századi erődített református templomról.

A viski templomot ugyanis önmagáért is érdemes megnézni. Az egyhajós, gótikus stílusban épített templom famennyezete népies rokokó díszítésű. Geometrikus és ornamentális motívumai mellett

színes madarak, feliratok pompáznak rajta. A hófehér falak fölött mindenképpen érdekes látványt kínál. A biedermeier festésű bútorzat már csak ráadás a templom kínálta különlegességekből. Mint ahogy a templomkertben látható gyönyörű szoknyás, galériás, csúcsos sisakú harangtorony is. Szóval, van mit megnézi a viski református templomban, s van mit felidézni is a magyar történelemből. Merthogy ez az a hely, ahol 1657. február 17-én II. Rákóczi György erdélyi fejedelem országgyűlést tartott. Innen indult aztán IX. Károly svéd király szövetségében, hogy megszerezze Lengyelország trónját. Meggondolatlan kaland volt, vagy nagyhatalmi hóbort? Ma már tudjuk, György eme próbálkozása több volt egy szerencsétlen katonai epizódnál. A három részre szakadt Magyarországon az önálló magyar államiság jelképét, az önálló Erdélyi Fejedelemséget zúzták miatta össze. II. Rákóczi György nagyratörő tervei ugyanis mindenképpen beleütköztek a Porta szándékaiba.

*

A Tisza és a Nagyg találkozásánál elterülő egykori koronaváros, Huszt, igazi kánikulai napon fogadott bennünket. A gidres-gödrös utakon döcögve csak nehezen fedeztük fel a város fölé magasodó magányos kúp alakú hegyet, melynek tetején bús dűledékei omladoznak a huszti romvárnak.

Valamikor persze nagy élet folyt e falak között. A máramarosi királyi uradalom központja volt. Az alsó- és felsővárra tagozódott erődítményről maga

Huszt vára

Evlia Cselebi, a híres török világutazó is azt írta, hogy „oly erős várrá tették, ki éjnek idején meglátja, az ajka is remeg”. 1703. augusztus 17-én II. Rákóczi Ferenc kurucjai is csak csellel tudták megvenni. Aztán a szabadságharc egyik központja lett. Ismeretes, hogy az 1706. március 8-a és 20-a között üléselő huszti országgyűlés mondta ki Magyarország és Erdély konföderációját.

Később más idők jöttek. 1709. október 16-26 között a huszti gyűlésen II. Rákóczi Ferenc már az Erdélyből kiszorult kuruc családok elhelyezésével volt kénytelen foglalkozni. S nem volt már messze az idő, hogy az osztrák hadak kezére kerüljön a huszti vár, és osztrák helyőrségi állomáshellyé váljon. Majd az a rettenetes éjszaka is beköszöntött, amikor 1766. július 3-án háromszor csapott belé a villám, és minden a tűz martalékává vált. Azóta csak a füstös, kormos, omladozó falak néznek le a várhegyről.

*

A történelmi Magyarország legkisebb vármegyéjében, Ugocsában járunk. Előttünk Salánk körvonalazódik. Valamikor flamandokat és szászokat telepítettek ide az Árpád-házi királyok. A XIV. században azonban már tisztán magyar ajkú településként jegyezték. Semmi sem jelzi, de itt is II. Rákóczi Ferenc nyomdokán haladunk. A rég megsemmisült előhegyi kastélyban tartotta ugyanis a nagyságos fejedelem 1700. február 11-18. között a szabadságharc utolsó gyűlését.

Itt tárta a szenátus elé a császári udvar ajánlatát, a fegyverszüneti feltételeket, s jelentette be, hogy Lengyelországba indul az orosz cárral tárgyalni.

Pár nappal később, február 21-én, el is hagyta Magyarországot. Akkor még nem tudhatta, örökre.

2009. július

Huszt vára

Bölcső a falak árnyékában

Sokat látott, viharvert várkastély előtt köszöntött ránk az alkonyat. A négyszögletű, lőréses, erődített építmény csöndesen süt-kérezett a lemenő Nap sugaraiban. S a langyos esti szél a Bodrog vízének illatát sodorta felénk. Az óra járása szerint már rég túl voltunk a hivatalos múzeumi látogatási időn, mégis biztosak voltunk benne, hogy bebocsátást nyerünk az ódon falak közé.

Borsí, Rákóczi-várkastély

Valóban, nem kellett sokáig várakoznunk. Régi kedves ismerősünk, a II. Rákóczi Ferenc Emléktársaság „mindenese”, a Borsí Várkastély Alapítvány kurátora, már széles mosollyal integetett felénk. Szokásához híven megveregette a hátunkat – „*hát újra itt vagytok*” – s beléptünk a borsí várkastélyba.

Bent a termekben a frissen meszelt falak tiszta szaga fogadott bennünket, s néhány kortárs festőművész kuruckorhoz kapcsolódó festménye. No, meg az öröm, hogy ismét sikerült egy-két szobát, ablakkeretet, ajtót helyreállítani II. Rákóczi Ferenc szülőházában. Eredeti berendezési tárgyakat persze ne keresen az ember a Bodrog-parti várkastélyban.

Hiszen a hadak útjába esett mindig, s a történelem sosem kímélte. Egyszer labancok, máskor cseh intervenciós csapatok, megint máskor szovjet „felszabadító csapatok” hagyták rajta kezük nyomát. Egyáltalán az is csoda, hogy a falai még állnak. Mindazonáltal ma már az emeleti termekbe is fölmehtünk. Igaz, az egykor szemet gyönyörködtető reneszánsz lépcsőházban a lépcsők még inogtak alattunk, de mi egykettőre az emeleti északnyugati sarokszobában találtuk magunkat. Sietségünk nem volt ok nélküli. II. Rákóczi Ferenc ugyanis 1676. március 27-én ebben a szobában látta meg a napvilágot. Bölcsőjének másolata ott is áll emlékeztetőül, s a falon egy szerény kis márványtábla a Magyar Szent Korona Szövetség jóvoltából.

Egykor bizonyára gazdag sgraffito- és festett díszítés borította a falakat.

Borsi, Rákóczi-várkastély – II. Rákóczi Ferenc bölcsőjének másolata

Talán rózsaszín és fehérben játszó falfelületek és a sgraffitók tojásfehér és grafitiszürke színei hallgatták Zrínyi Ilona vajúdságát. Ott jártunkkor azonban az alkonyati félhomályban csak a bölcső színes sziluettje emelkedett ki a szürke falak árnyékából. Talán éppen így olvadt egybe és fekete azon a hajdani tavaszi éjszakán is, amikor a gyermek elindult e világra. Vajon megérezte-e a vajúdo anya, hogy milyen sorsot szán majd a történelem gyermekének? – tűnődtem, miközben a bölcső köré helyezett magyar nemzeti szalagos koszorúkat vette számba tekintetem. Nem tudom, nem tudhatjuk a választ.

Azt viszont tudom, s kellene tudnia minden magyar embernek, hogy II. Rákóczi Ferenc születése pillanatában bonyolult politikai erőviszonyok erőterébe került. Hogy pályáját gyors politikai változások, nagy mélységek és magasságok jelölték ki egy olyan országban, ahol Lipót császár, a török szultán és az erdélyi fejedelem egyaránt a politikai sakkasztalnál ült. Sorsa azonban nem sodródás volt, hanem tudatos vállalás. Akkor is, amikor fejedelmi fény vette körül, s kastélyok, várak, városi házak, birtokok és politikai tisztségek uraként Európa nézett fel rá. Meg akkor is, midőn szeretett hazájától nagyon messze, száműzöttként ette a török császár kenyerét. *2010. július*

Felvidéki barangolások

Felső-Magyarország, Felföld, Felvidék. Ki ne tudná, hogy a Kárpát-medence északi területeiről van szó. Arról a vidékről, amelyet méltóságteljes hegyek őriznek, s ahonnan tiszta vizű patakok indulnak a magyar Alföld felé.

Színes, soktitkú világ ez, több ezer éves múlttal. Etnikai, kulturális és vallási sokszínűségét jól mutatja, hogy a történelem során kelták, kvádok, rómaiak, szlávok, ruszinok, szászok, goralok, cigányok és magyarok egyaránt megfértek rajta. Nekem persze mindenekelőtt a magyar kultúrát, a magyar történelem színterét jelenti. Azt a földet, ahol Balassi Bálint, Madách Imre, Tompa Mihály, Kármán József, Mikszáth Kálmán, Féja Géza, Márai Sándor, Kassák Lajos, Hamvas Béla bölcsője ringott, ahol II. Rákóczi Ferenc eszmélt önmagára, ahol Mednyánszki László és Csontvári Koszka Tivadar képzelete keverte a színeket. Így hát nincsen abban semmi különös, ha mindig szívesen múlatom az időt arrafelé. Ezen a nyáron is örömmel barangoltam férjemmel együtt a várromokkal és kastélyokkal ékes felvidéki tájakon.

*

A Laborc és a Círóka folyók találkozásánál, Homonnán, egy gyönyörű kastély várt ránk. A négyszögletű, árka-dos udvarú hatalmas építmény rögtön Károly Róbert korába repítette a képzeletünket. Az Anjou-király idején kezdték ugyanis az építését. A Drugeth-család, melynek egyik tagja, mint Károly Róbert gyermekkori játszótársa került Magyarországra, nem sajnálta az építkezésre a pénzt.

Szemnek tetszetős négy saroktornyos várkastélyt emeltetett. A későbbi birtokosok inkább csak csinosították, mintsem bővítették. Közben persze az egykori reneszánsz várkastély inkább barokk arculatot öltött. Mindazonáltal a Vihorlát-hegység lábainál ma is méltósággal dacol a múló idővel. Igaz, egykor hatalmas

Homonna, Andrassy kastély

Töketerebes, Andrassy-mauzóleum

parkja mára már csak néhány száz négyzetméterre zsugorodott össze, de az utolsó birtokos család, az Andrassy-család által emelt fejedelmi tartású kőoroszlánok ma is büszkén strázsálják a bejáratot. Ami azt illeti, van is mit őrizniük. A kastély déli szárnyának termeiben ugyanis mintha megállt volna az idő. Az alakos díszítéssel festett falak, az eredeti mennyezeti stukkók, a hajdani érintetlen berendezés egy letűnt világ pompaszeretetéről mesélnek.

*

Úgy gondolom, nem kell azt különösebben bizonygatni, hogy ha az ember a Felvidék keleti részeiben barangol, léptenyomon az Andrassy-család egykori birtokán találja magát.

Elég csak Betlérre, Krasznahorkára, Homonnára vagy Töketerebesre gondolni. Ennél fogva az sem meglepő, hogy éppen Töketerebesben akadtunk rá a családi mauzóleumra. A barokk-klasszicista-ampir stílusú kastélyt övező hatalmas francia-angol park egy tá-

Töketerebes, Andrassy kastély főhomlokzat

Töketerebes, Andrásy kastély park

voli zugában, hangulatos kis tó partján pillantottuk meg az Andrásyak egykori temetkezési helyét. A kecses kis neogót építmény évszázados fák árnyékában, a tavacska tündérrózsás vizében nézegeti önmagát.

Hozzá a világ zaja nem jut el, legfeljebb a tó fölött ide-oda cikázó szitakötők szárnyának neszezése zavarhatná meg a csendet. De az olyan halk és finom, hogy a szférák zenéjének véli az ember.

*

Nem tudom ki hogy van vele, de nekem a régmúltból leginkább a várak mesélnek. Az omladozó falak, a bús dűledékek. S bizony a Felvidéken nem kell messze menni, hogy várromokra bukkanjon az ember. Pácinnál alighogy elhagytuk a mai Magyarország területét rögtön ott magaslott előttünk Nagykövesd vára. Még végig sem gondoltam a történetét, már Tarna várának romjai néztek ránk. Aztán egy ugrás, s Barkó község romvára hívta fel magára a figyelmünket. Ez a, valamikor a Laborc völgyét strázsáló erődítmény ma is úgy ül a hegy tetején, mint egy bóbiskoló szirti sas. Épületszárnyai betakarják a hegyormot, s omladozó falai megbillennek, mint az alvó madár feje. A Círóka völgy felől látványnak ugyancsak fenséges építmény falai között persze ma már csak a szél muzsikál. Pedig egykoron nagy élet járta arrafelé. Leghíresebb ura talán Zách Felicián volt. A nagyúr, akinek Klára lányát a királyi udvarban bectelenítette meg magának a királynénak az öccse. 1330. április 17-én ezért a sértett apa

Berkó vára

kardot rántott a visegrádi várban a királyi családra, s levágta a királyné ujjait. Lett aztán ebből ribillió. Feliciánt felkoncolták, családját királyi parancsra harmadízigen kiirtották. Az ártatlan Klára sem látta többé Barkó várát. Lemetszették az orrát, az ajkait és a végtagjait, s a királyné bosszúja szerint lófarkához kötötték. Tetemét kutyák tépték szét valahol a visegrádi vár körül. *2010. nyara*

Nagykövesd vára

A törökbarát herceg emléke

Jól mondják, hogy a valóság gyakran szembe kacagja a képzeletet. Hiszen ez történt most is. Rákóczifalva, a rákóczifalviak sokszor elképzelték már, hogy egyszer, majd, valamikor, valamilyen Rákóczi-relikvia birtokába jutnak. S a képzelet csapongásaira most ránevet a valóság, mert a különösen nagy tiszteletben álló Rákóczi-család emlékét őrző tárgyak közül egy kevésbé ismertnek a pontos és hű másolata megérkezett a faluba, s helyet talált magának a Községháza falán. Messziről, nagyon messziről érkezett ez a tisztelet tárgyát alkotó emlék. Eredetije ugyanis a mai Bulgária egyik településén, az Al-Duna menti Cervena Voda-ban látható.

Cervena Voda, a kis bolgár falu, Rusze térségében található. A kikötővárostól délkeletre 15-16 kilométernyire. Arrafelé a Duna már csaknem két és fél kilométer szélesen hömpölygő folyamra nővekszik, s bár Cervena Voda nem közvetlenül a folyó mellett fekszik, mégis élete többnyire a vízhez kapcsolódik. Magának a nevének a története is a vízhez kötődik. A hagyomány szerint ugyanis egy patak folyt keresztül a falun, és a török korban a falu urának, a török bégnek, a lánya erre a patakra járt fürödni. Ott vetett szemet a gyönyörű lányra egy szegény bolgár legény. Ám a gögös török nagyúr megakadályozta, hogy a fiatalok szerelme szárba szökkenjen. A patak forrását gyapjával eltömte. Az avasodó, málló gyapjú aztán lassan elszennyezte a vizet, s a lány nem járt többé a patakra. Hogy valóban így történt-e, utólag nem érdemes kutatni. Az viszony figyelemre méltó adalék, hogy az elszennyezett víz lett a település névadója. Egyesek szerint a víz rótvörössé vált, s ebből lett a Cervena Voda (magyarul vörös víz) elnevezés. Mások szerint a víz megfeketedett, s ennek nevéből alakult ki a Cerna Voda (magyarul fekete víz) név. Vagyis a valóság az, hogy a falunak története során két neve is volt. Hol Cerna Voda-nak, hol Cerneva Voda-nak nevezték. Nos, ez a kettős névre hallgató település őrzi ma is Rákóczi József sírlapjának a töredékét. Egy négyzetméternyi nagyságú domborművet, amely a falu ortodox templomának falába van beépítve a bejárat fölött. A Mihály arkangyalról elnevezett templom homlokzatán látható dombormű az Erdély címerével egyesített Rákóczi-címert ábrázolja. Jól látható rajta a három halom a szekérderékkal, s az azon felröppenő, kiterjesztett szárnyú sas, valamint az erdélyi székelységet jelképező emberarcú napkorong és a férfiarcot mutató csipkés holdsarló, továbbá az erdélyi szászokat szimbolizáló hét vár. A címerpajzsra a hercegi korona borul, tetején az országalmából kiemelkedő kereszttel. Az egyesített kompozíciót a spanyol Aranygyapjas

Rákóczi József sírfejlapja

Rend lánc keretezi, illetve az egész címet növényindás díszítés övezi, melyet kiterjesztett szárnyú angyalok tartanak. Vagyis a domborművön látható címerkombináció nemcsak a szemnek tetszetős, hanem megtanítja álmódzni és emlékezni is az embert. A kérdés csupán az, miért és mikor került ez a magyar nép történelméről regélő jelkép egy távoli bolgár falu ortodox templomára.

A kérdésre adandó válaszáért majdnem háromszáz esztendőt kell visszalépni a magyar múltban. II. Rákóczi Ferenc gyermekeit kell megidéznünk.

A nagyságos fejedelem Sarolta-Amália hercegnővel kötött házasságából három fiúgyermek született. Az első fiúcska – Lajos Lipót György – 1696-ban látta meg a napvilágot Bécsben. A második gyermek – József – 1700 áprilisában született szintén Bécsben. Az utolsó aranyágacska – György – 1701-ben lépett az élet színpadára ugyancsak a császárvárosban. A három gyermek közül csak kettő jutott a felnőtt korba. Lajos Lipót György ugyanis alig négy esztendősen 1700-ban meghalt. A másik két gyermekről pedig elmondható, hogy apa és anya nélkül nőttek fel, hiszen miután 1701-ben II. Rákóczi Ferencre a felségárulás gyanúja vetült, a császár kivette a gyermekek nevelését a szülők kezéből. Mindkettőből császárpárti, anlikus főurat igyekezett faragtatni. Ennélfogva József és György szüleiktől elszakítva Bécsben nevelkedtek. Magyarországról, őseikről mit sem tudva német módra nevelték őket. A császár a Nápolyi Királyság területén adományozott számukra birtokokat és főnemesi címeket. Életüket az udvari vigasságok, a bálók és a fényűző vadászatok töltötték ki. Mindazonáltal felnőtt korukban mindketten elmenekültek Bécsből. Előbb a kisebb fiú, György, hagyta el az udvart. Velencébe ment, majd 1726-ban Rodostóba érkezett. Közel fél esztendőt töltött apja mellett. Hamarosan kiderült azonban, hogy életfelfogása messze nincs összhangban II. Rákóczi Ferenc elgondolásaival, ezért az apa és fia útjai elváltak egymástól. György Párizsba ment, ahol 1756-ban bekövetkezett haláláig élt.

József 1734-ben hagyta el a császárvárost. Meglehetősen zavaros körülmények között Rómába majd Nápolyba ment. Aztán Madridba vezetett az útja.

Ott találkozott az egykori császári altábornaggyal, Bonneval, aki akkoriban már Ahmed pasaként Konstantinápolyban élt. Az ő hívására, biztatására utazott Törökországba. 1736 decemberében érkezett Rodostóba. Mivel az osztrák-török háború kirobbanása csak idő kérdése volt akkoriban, József a portai tervek homlokterébe került. I. Mahmud szultán díszes athnamét ad ki számára Erdély fejedelmének és Magyarország hercegének nevezve, s kilátásba helyezte, hogy a Porta támogatásával visszaszerezheti ősei erdélyi trónját. Cserébe Rákóczi József az emigráció mozgósításával táborba szállt, s 1738. február 18-án személyesen is megérkezett a Al-Duna menti gyülekező táborba Cernava Voda-ba. Majd innen indult Vidinbe. Kiáltványának azonban Erdélyben és Magyarországon különösebben nem volt visszahangja. Mindössze azt érte el vele, hogy Bécs pártütőnek nyilvánította, fejr 10000 forint vérdíjat tűzött ki, s kieszközölte az osztrák császár, hogy XII. Kelemen pápa kiátkozza a római katolikus anyaszentegyházból. Közben a Porta is ejtette a vele kapcsolatos terveit. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a nagyvezír ama elgondolása, mely szerint Rákóczi szerepeltetése a háború során gyengíteni fogja a Habsburg katonai erőt, mert a név hallatán tömegesen fognak dezertálni a magyarok az osztrák hadseregből, teljesen irreális volt. Ugyanakkor a rákócziánus mozgalomnak Erdélyben sem volt már alternatívája. Úgyhogy azzal a másfél száz emberrel, akik Rákóczi zászlaja alatt 1738 tavaszán táborba szállt a török igazándiból nem törődött. 1738 augusztusában a komédia véget is ért. Rákóczi József maroknyi csapata Vidinből visszaindult Cernava Voda-ba. Ruszeig a Dunán ereszkedtek le, majd onnan rövid időn belül megérkeztek Cernava Voda-ba, hogy a telet ott húzzák ki.

Rákóczi József azonban a telet már nem érte meg. 1738. november 10-én Cernava Voda-ban meghalt. Már korábban is sokat betegeskedett. Mikes Kelemen leveleiből tudjuk, hogy „soha nem volt egészséges, amiolta ebbe az országba jött”. Végrendeletileg azt hagyta, hogy apja II. Rákóczi Ferenc mellé vigyék temetni Konstantinápolyba. A szultán azonban ehhez nem járult hozzá. Ki tudja miért. Talán azért, mert éppen békülőben volt az osztrák császárral, vagy egyszerűen csak azért, mert Cernava Voda-n pestis járvány dült a táborban. Tény, hogy a fejedelemlfit halála után majdnem egy fél esztendővel Cervana Vodan temették el egy görög szertartású templomban. Addig teste egy lezárt koporsóban egy pince mélyén várta a feltámadást. Aztán az évek múltán Rákóczi József földi sátorházát mégis csak átszállították apja sírboltjába. Cernava Vodan, vagy ahogy Mikes Kelemen is írta Csernavodan, pedig nem maradt már utána csak az összetört sír fedőlap. Egy kölap, amelynek másolata immáron Rákóczifalva történelmét gazdagítja. *2008. március*

Bulgáriai képeslapok

Azon a március végi napon sokáig beszélgettünk a Cervena vodai delegáció tagjaival. Az óra már az éjfél is elütötte, de tanyát bontani senki sem akart a rákóczi falvi vendégházban. A kölcsönös tiszteletadás közhelyei rég átadták helyüket a régmúlt mélységeit vallató szavaknak, s a jövőt találgató reményeknek. A hűvös tárgyilagosság feloldódott a barátság derűjében. Egymás szavába vágva, felcsattanó, majd mosolyba olvadó nevetések közben mindenki mondta a magáét. A tolmács pedig egyetlen pillantással magához ölelve a tízegynéhány fős társaságot egyre csak közvetítette a gondolatokat.

Aztán legnagyobb meglepetésemre két könyvet nyújtottak át nekem emlékre. Georgi Tyholov: Успория на Чербеиа Воба című művét és Alexander Gjurov: A magyarok nyomai bolgár földön c. kötetét. Miközben megköszöntem a kedves ajándékot, megemlítettem, hogy többször jártam már Bulgáriában. Az idő előrehaladottsága miatt azonban kalandjaimat nem állt módomban részletezni. Így most következzenek egy csokorralaló a bolgár földön megélt élményeimből.

*

Jó harminc esztendeje már annak, hogy először láttam Szófiát. Egy kora márciusi reggelen érkeztem a MALÉV menetrendszerinti járatával.

Szófia

Szófia, Nyevszki Székesegyház

A bolgár főváros ködlepelbe burkolózva fázósan fogadott. Nem is emlékszem hogyan – talán a reptéri busszal, majd taxival – de viszonylag hamar eljutottam az Isztambuli útra, egy lerobbant kis balkáni hotelhez. Kedvetlen voltam, s a kora hajnali utazás miatt fáradt.

Legszívesebben magamra húztam volna a takarót, de a szobámban hideg volt. Ráadásul a fürdőszobából minduntalan apró kis fekete bogarak bújtak elő. Hogy rossz kedvem hideg ketrecéből szabaduljak, elindultam ismerkedni a várossal.

Bevallom az első benyomásaim Szófiáról nem voltak kedvezőek. Amolyan hatalmas kertvárosban találtam magam, ahol park parkot követett, ahol bármerre mentem mindenünnen jól láttam a Vitosza hegység 550-2292 méter között váltakozó csúcsait. De hiába kerestem az architektúra történelmi hangulatát és patináját. Már-már jellegtelennek és esetlennnek tituláltam a várost, amikor eljutottam az aranykupolás Nevezszi székesegyház környékére, s ott egyszeriben más szemmel kezdtem nézni a bolgár fővárost. A Szent Szófia templom, majd a törökkori konak (kormányzósági épület, később cári palota), illetve a Balkán-szálló tövében szerényen megbújó római középület kezdtek átfórmálni a véleményemet. S midőn az egyik aluljáróban egyenesen a Kr. utáni II. századba léptem, meg is szerettem Szófiát. Az igazi csemege pedig még hátra volt. Legalábbis számomra a legnagyobb meglepetés a bojanai templom

volt. A fenyőóriások árnyékában meghúzódó templomocska falfestményei ugyanis minden képzeletet felülmúlnak. A bizánci hagyományokat, a tirnovói iskola hatását és a kisázsiai formákat egyaránt hasznosító ismeretlen bolgár mester ugyanis valami olyat alkotott a XIII. században, amiről beszélni csak a lírikusok tudnának.

*

Tél volt. Nagy pelyhekben hullott a hó, amikor a pompázatos cári szék-várost, Veliko Tirnovot megpillantottuk. Az egymásnak támaszkodó hegy-oldalakon, mint fecskefészkek lapultak a házak. S mélyen alattuk a Jantra kanyargott. Szemben velünk régi időkről mesélő várrom, szomszédságában a cári palota és a pátriárka hajdani rezidenciája. Csoda-e, ha rögvést a múltba repült a képzeletünk?

A letűnt századokból cárok, cárnék, despoták és intrikusok jöttek elénk. Többek között II. Ivan Aszen, a legnagyobb bolgár cár, akinek történetesen magyar származású felesége volt. II. Endre királyunk Anna Mária nevű leánya. A 14 évesen Bulgáriába került leánykának vajon milyen sors adatott? Római katolikusként egyedül a pravoszláv cári családban? Ki tudja. Az viszont bizonyos, hogy Veliko Tirnovo akkor is gyönyörű város volt. Afféle kis ékszerdoboz a gyors sodrású Jantra mentén. S maga II. Ivan Aszen cár is híres volt jóságáról. Mindamellettt nagyszerű államférfi és kiváló diplomata. Az esküvőt fényes pompával 1221. március 21-én tartották Veliko Tirnovoban. És Anna Mária 1237-ben bekövetkezett haláláig négy gyermeket adott a cári udvarnak. Többek között Kolmant, aki I. Kolman Aszen nével került majd a bolgár trónra.

*

Úgy tartják, hogy normális észjárású ember nyáron utazik a tengerre.

Akkor, amikor a levegőég vibrál a hőségtől, s amikor a végtelen víz enyhülést és nyugalmat ígér. Ennek ellenére én a bolgár tengerpart 378 kilométer szakaszából az Ahtopoltól Várnáig húzódó kétharmadnyi részt télen utaztam be. Ráadásul olyan napokon, amikor minden idők egyik legnagyobb hóvihara söpört végig a Fekete-tenger bulgáriai partvonalán. Persze nem én akartam így, de ember tervez, s Isten végez. Gyönyörű mediterrán tavaszban indultam. Ahtopolban még ragyogott a Nap, és mandulavirág illatú szél borzolta a vizet. Burgaszban azonban már csontjaimat dermesztő orkán fogadott. A végtelen horizont acélszürkébe sötétült, s a tenger örökös mormolása helyett hallgathattam a hullámok bőszt üvöltését. Aztán csak órák kérdése volt, hogy félelmetes, öntörvényű világ vegyen körül. Mivel meghatározott időre Sumenbe kellett érnem, muszáj volt fölkapaszkodnom egy helyi autóbuszra. Halszagú déltengeri

Rilai kolostor, kolostortemplom

városok helyett így lett sorsommá a hóvihár. Alig hagytuk el ugyanis Burgaszt, ránc szakadt a havazás. S a hatalma szél mindjárt építkezésbe kezdett. Az út hamarosan eltűnt előlünk. Az autóbusz rázkódott és nyögött, de egyelőre haladtunk előre. Igaz csak araszolva, és a sofőr sokszor felállva kormányozott. Aztán Neszebar után végleg a hó fogságába kerültünk. Közel tizennégy órát töltöttünk a hósvatagban, s bizony nekem eszembe sem jutott, hogy vallassam a tájat.

Pedig mennyi szépet láthattam volna!

*

Görögországból tartottunk hazafelé, amikor a Rilai kolostort először láttam. Ősz volt, kihalt és csöndes minden. Körülöttünk a százbércű Rila-hegység rőt-aranyban pompázott. Már alkonyodott. Az álmatag csöndben a tárgyak éppen szabadulni kívántak realitásuktól, mikor beléptünk a kolostor udvarára. A falak komor mértéktartással vettek körül bennünket. A hatalmas épületegyüttes rögtön lenyűgözött mindnyájunkat, pedig még nem is tudtuk, hogy a szabálytalan sokszöget alkotó erőrendszerű épület mintegy 8800 négyzetméteren fekszik.

A kolostort a titokzatos sorsú remete, Szveti Ivan Rilszki, alapította.

Ő az, aki csak fűvet evett, sötét barlangok mélyén lakott, s közben állandóan az ördöggel viaskodott. Kicsit habókos, bolondériákba zuhant ember lehetett, de a kolostor Kr. után a 800-as években megszületett. Ivan Rilszki bizonyára

Kolostortemplom előcsarnoka

a patak is a Rila névre hallgat) a bolgár megújulás időszakának legnagyobb és minden bizonnyal legszebb építészeti alkotása. A hellenisztikus formáknak és a keleti művészetnek valami csodálatos szintézise, ám lényegében mégis igazi bolgár művészet.

Tényleg igazat kell adnom a Cervena vodai ortodox pópának, aki azon a március végi éjszakába nyúló beszélgetésünkön Rákóczipalván így fogalmazott: „*Aki járt a Rila kolostorban, látta a szépet, de aki nem látta Rilát, az nem tudja, hogy mi a szép.*”

2008. március

nem is gondolt arra, hogy lesz majd idő, amikor a kolostor a bolgár kultúra menedékhelyévé válik. Pedig történelme során sokszor így volt. Aranydíszes evangéliumok, cári adománylevelek, szultáni levelek s egyéb becses írásos emlékek találtak rejtekhelyet a falai között. Nem véletlenül, hiszen voltak idők, amikor csak az Isten legelszántabb remetéi, no meg a vadak járták a Rila-hegység megközelíthetetlen bérceit. Azért olykor-olykor a beharcok hullámai a kolostort is elérték. Megtörtént, hogy porig égett a szláv ortodoxia eme szent helye is. Mindenesetre az, amit utazásunk során a halkán csacsogó Rila patak mentén láttunk (mert arrafelé nem csak a hegy, a falu, a kolostor, hanem

A tengerek királynője

Velence, Canal Grande menti paloták a Rialto-hídnál

Bár közhely, mégis sokatmondó igazság: Velence a tengerek királynője volt és maradt.

A világ egyetlen városa, amely teljes egészében vízre épült. Amolyan vízen himbálódzó csoda, amelyet a szárazföldről menekülők hoztak létre a lagúna biztonságában az Úr 421. esztendejében. Lakóit a körülmények idejekorán kalmárokká nevelték, s a népesség évszázadokon át a tengeri kereskedelemről élt. A XV. században például 3000 velencei hajó járta a vizeket. Az „*összitaliai metropolis*” – ahogyan a XVII. századi látogatók nevezték – Kelet és Nyugat hullámverésében a XVIII. században veszítette el dicsőségét. Azóta inkább csak úgy említődik, mint „*olyan hely, ahol a legegyszerűbb jövés-menés is felér egy múzeumlátogatással vagy egy tengeri kirándulással*”. S ez valóban így igaz.

Elég csak utalni egy sétára a Szent Márk téren, bóklászni egy keveset a Castellóban, netán korzózni a Riva degli Schiavoninon. Arról nem is szólva, hogy estendőt is végig lehet hajózni a Canal Grandén, s olyankor a holdfény a költészet és a romantika szépségeit villantja fel. Jómagam férjemmel együtt az idei karneválon ez utóbbit választottam. Belefáradva már a színek, a maszkok és a jelmezek kísérteties kavalkádjába, beszálltunk egy vaporettóba, s végig hajóztuk a Nagy Csatorna négy kilométeres távolságát. Mondhatom pompás élmény volt!

Velencei karnevál

zett ránk. A tompa fényben a kivilágított palotákban mintha örök bál zajlott volna. Muranói kristálycsillárok, bársonnyal bevont falak, freskókkal díszített mennyezetek villantak ki olykor-olykor az ablakokon. S patriciusdinasztiák kalandos történeteit sodorta elénk a képzelet. Néha páros evezőjű csónak suhant el mellettünk, s orrán a lámpás kacéran ragyogtatta fényét a csatorna víztükrében. Valahol talán zene is szólt, vagy csak kuncsaftra váró gondolások nyelve pergett. Mindenesetre álomszerű volt az egész, és esküdni mernék rá, hogy a víz fölött zene szállt.

2009. február

A csodálatos vízi út hat kerületen vezetett át, s mintegy 200 vízparti palotát csodálhattunk meg. A Canal Grande kanyarulataival folyton változó panoráma tárult elénk. Közben vaporettók, gályák, gondolák, bárkák szántották mellettünk a hullámokat. Úgy gondolom az velencei élet csábító mozzanatait, s Velence kalmárszellemét és közismert széépérzékét egyaránt nyomon követhettük az alig két halyókázás során. Egy más után léptek elénk a vízparti pompás paloták.

Itt Desdemone házát csodáltuk, ott Hemingway és Graham Greene lakott.

Amott egy magabiztos, érett reneszansz mestermű, emitt egy gótikus gyöngyszem né-

Velencei varázslat

Atengerek királynője, a lagúnák városa, a vízen himbálózó csoda. Ki ne tudná, hogy Velencéről van szó. Az itáliai városról, amely fejlett tengeri államként évszázadokon át meghatározója volt Európa, sőt Ázsia történelmének. A világ színpadáról ugyan a XVIII. században végleg levonult, mégis mindmáig közhelyek tucatja él vele kapcsolatban a köztudatban.

Magam is közhelyszerű megállapítással nyitom eme írásomat, hiszen legkedvesebb városomat nehéz lenne elképzelni gondolák és szárnyas oroszlánok nélkül.

*

Kétségtelenül Velence látványosságai között a szárnyas oroszlánok előkelő helyet foglalnak el. Ott találjuk őket a legismertebb középületeken (Dózsepalota, Szent Márk katedrális, Óratorony, stb.) csakúgy, mint a Canal Grande mentén pompázó palotákon. De megjelennek a csatornácskák melletti raktárépületeken és a templomok tágasabb terén található faragott kútfőkön is. Sőt, a vizeken tovasikló gondolákat is szárnyas oroszlánok díszítik. Az már csak ráadás, hogyha az ember belép valamelyik híres képtárba, tucat számra talál olyan festményeket, amelyek szárnyas oroszlánt ábrázolnak. Szóval, ahogy Jan Morris írja, „*Velencében nyüzsögnek az oroszlánok*”. De honnan ered a város és az oroszlánok eme elválaszthatatlan kapcsolata?

Nos, a magyarázat egészen egyszerű. Velence védőszentjéül annak idején Márk evangélistát választották, s a keresztény értelmezések szerint az

Muránói üveg oroszlán

egyházművészetben az evangélista jelképe az oroszlán.

Márk evangélistának ugyan semmiféle kapcsolata nem volt az Andriai-tenger áporodott mocsariban Kr. u. 421-ben alapított várossal, hiszen jeruzsálemi születésű volt. Az egyházi hagyomány szerint keresztény gyüleke-

zetet is Alexandriában alapított, sőt vértanúsága után ott is temették el. Az új testamentumi kánonban, sorrendben a második evangélium szerzője azonban kalandos módon mégis a Velencei Köztársaság védőszentje lett. Krisztus után 828-ban ugyanis a velenceiek gondoltak egy merészet, és két vállalkozó szellemű kalmár Alexandriából nemes egyszerűséggel ellopta Márk tetemét. Úgy mondják, hogy az akkor már arab fennhatóságú városból disznóhússal letakart ládában hozták ki Márk földi maradványait. Tudván, hogy a Mohamed tanítását követő arab hivatalnokon a disznóhúsos hajórakományt meg sem közelítik. Így volt, nem így volt? – ma már nincs értelme kutatni. Tény viszont, hogy e különös tett nagy tekintélyt kölcsönzött Velencének a keresztény Európában, s rámutatott a velenceiek mítoszteremtő képességére. A cselekedet sikerességének okát ugyanis nem a kalmárok találékonyságával magyarázták, hanem Márk csontjainak csodátévő erejével. S a későbbiekben is minden győzelmüket Szent Márk oltalma alatt vélték megvalósíthatónak.

*

Azt mondják a gondola egyidős Velencével. Ott ugyanis, ahol utcák helyett csatornácskák, „*riók*”, terek helyett öblök tűnnek az ember szemébe, ahol embert, árut, halottat, szemetet egyaránt hajócskák szállítanak, nincs is ebben semmi különös. A keskeny csatornákon és a legsekélyebb vizeken is biztonsággal suhanó gondolák csupán a turisták szemében érdekességek. A tősgyökeres velenceiek számára ezek a 10 méternél hosszabb, 1 méternél

alig szélesebb járművek a mindennapi élet eszközei. Úgy mondanám, a helyzet szülte közlekedési alkalmatosságok. Persze vannak gondolások, gondolák, amelyek a mindenre kíváncsi turistákra specializálták magukat. Amolyan karcsú csónakok, amelyeket a gondolások egyetlen, görbített alakú villába rögzített evezővel hajtanak előre a hajófar tetején állva. Szalagos szalmakalapjuk, kék-fehér keresztcsíkos pólójuk az ilyen gondolásoknak már messziről jeleznek: érzelmes kalandra vágyakozók erre tartsatok!

Nem szégyellem bevallani, mi magunk is engedtünk a csábításnak.

Velence, a gondola, amelynek az innenső végében ülünk

Velence, Gondolások kuncsaftira várva

Férjemmel együtt helyet foglaltunk egy imbolygó jármű keskeny kis ülésén. Miután megcsodáltuk a hosszú hajótesten a vigyorgó oroslán képét, a csigavonalú tat-ot és a hatfogú hajóort, lassan siklani is kezdtünk. Az előkelő Rio di Palazzo-n indultunk, majd áteveztünk a festői Rio del Vin-en, s aztán újabb meg újabb csatornák vezettek bennünket. Felettünk gyaloghidak, s néha a középkori házak közé beszűrődött aranyló napsugarak. Mellettünk jobbról-balról karnyújtásnyira házak, raktárak, paloták, templomok. Mögöttünk a hajófar tetején álló gondolás velencei dialektusban egyfolytában beszél vagy énekel. Hát mit mondjak, az alig egy óras gondolázás több varázslatot és drámát rejtett magában, mint az eddig látott legtöbb színházi előadás.

A csatornák vizén reszkető fények feloldották a körülöttünk lévő tér határait, egyszerre éreztünk valami könnyű lebegést, de ugyanakkor végtelenül csöndes kiszolgáltatottságot is.

Csak színeket, fényeket láttunk és a víz örök hangját hallottuk, mely összeolvadva a gondolás hangjával, valami különös melankóliába röpített bennünket.

2009. február

Egy elfelejtett metropolisz

Ha Olaszország nevét említjük, mindenkinek Róma, Nápoly, Velence, Milánó, Firenze, Genova jut eszébe. Az ezer kincset rejtő városok, amelyeknek egy-egy épületéért messze földről zarándokolnak a turisták. Agvileiara azt hiszem nem gondol senki. Pedig ez az észak-olasz kisváros a

Aquileia, A Patriarchális Bazilika

szépségek gazdag tárházával rendelkezik. Éppen ezért Velencéből hazafelé egy napot ennek a településnek szenteltünk.

Az ókortörténetben gyakran felbukkanó Agvileia annak idején a Római Birodalom kilenc legfontosabb városainak egyike volt. A római Szenátus által kivezényelt 3000 latin telepes alapította a triumvirátus időszakában. A birodalom egyik legvirágzóbb kereskedelmi központjaként Diocletianus császársága idején már a Felső-adriai Kormányzóság és a hatalmas birodalmi katonai flotta parancsnokságának székhelye volt. Lakóinak száma meghaladta a százezer főt.

Ez a gyönyörű ókori metropolisz egyben a korai kereszténység első legfontosabb egyházi centruma is volt. A hagyomány szerint Márk evangélista is megfordult a falai között. Aztán jöttek Attila hunjai és a kisebb-nagyobb földröngések, s Agvileia eltűnt a föld színéről. Csak a szanaszét heverő kövek jelezték, hogy egyszer nagy élet járta arrafelé. Körülötte, fölötte épült az új Agvileia, s a messzeföldön ismert és csodált ókori város elfelejtődött. Elfelejtődött egészen odáig, mígnem a régészek kezdték kibontani a föld alól.

Jóllehet, ma már nehezen lehet felismerni a cirkusz, a fényűző közfürdők, a hatalmas amfiteátrum, a kultikus rendeltetésű épületek és a pompás lakóházak maradványait, de szemet gyönyörködtetők a Fórum oszlopai, a kompozit fejezetes oszlopok között elterülő keleti kikötő, az Aratria Galla Decumanus (az egyik kikötőhöz vezető út, amely nevét a kőburkolatot finanszírozó mat-

Mozaikpadló

került kikötő és a katonai védelem hatalmas létesítményei gyakorolták a legnagyobb hatást. A kikötőgyűrűkkel ellátott, isztriai kőből kirakott kétszintes rakodópart például, ahonnan rampákon keresztül lehetett a háttérben lévő raktárokhoz eljutni, illetve kikövezett aluljárókon át lehetett becsatlakozni a városi útrendszerbe. A tudatos városrendezés és a mérnöki szaktudás egyaránt nyomon követhető itt. Mint ahogy az esztétikumra való törekvés is. A lépcsőfeljárók, a gerendázat gazdagon faragott márványa legalább is ezt jelezték számomra.

Lehet, hogy manapság is csak ez a három dolog együttes állása kellene a kényelmes, szép és lakható települések fejlesztéséhez! 2009. február

Aquileia

rónától kapta), és a márványgerendázat a Via sacra. S akkor még a nekropolisz látványosságairól, a gyönyörű mozaikpadlókról és a patriarchális bazilika szépségeiről nem is szóltunk.

Azt hiszem, rám mindenekelőtt a Natisone-Torre folyó mentén napvilágra

A Dolomitok csúcsai közt

Dolomitok

Szeretem a hegyeket. Különösen a bérceket, az égis éró hegyláncokat, a cikornyás csúcsokat. Van bennük valami fenséges, valami lélegzetelállító hatalom. A háboríthatatlan természeti szépség lenyűgöző ereje. Ezért is örültem nagyon, hogy októberben a Dolomitokban barangolhattam. Férjemmel együtt az olaszországi Calalzo de Cadore-ben mulattuk az időt. Pontosabban ebben a búbajos városkában laktunk, s volt szerencsénk keresztül-kasul jární az égis éró hegyek földjét. Festői falvak, napsütötte fennsíkok, hófödte csúcsok vártak ráánk. No meg számtalan történelmi, kultúrtörténeti látnivaló. A sok szépség között azonban gyakran megidéztünk egy fájó családi történetet is. Apai nagyapám ugyanis az első világháború idején frontkatonaként a Dolomitokban sebesült meg. Rá emlékezve aztán egyre szélesebben bomlott ki előttünk az első világháború olaszországi történései. Eszünkbe jutottak azok a magyar katonák, akik fiatal éveiket áldozták fel a háború oltárán. Lelki szemeink előtt sorra vonultak a pörge kalapos alföldi legények, akiket dacos győzni akarás és hősies kitartás repített a tűzvonalba. Korábban talán a szomszéd faluig is csak ritkán jutottak el. Legfeljebb egy vásárolás vagy bálozás vitte a szomszédba őket, de akkor 1914-1918 között, egy véresen komoly és borzalmas történelmi színjáték sodorta őket messze az otthonaiktól. Többek között a Dolomitok égis

Dolomitok, I. világháborús emlékmű

rén minden idők legnagyobb festőjének, Tiziano Vecelliónak egész alakos szobra. Átellenben pedig egy szűk sikátor elején a festőóriás hajdani szülőháza. A művészettörténet utánozhatatlan koloristája ugyanis Piave di Cadore-ben született.

A realista valóságlátás és idealizálás között varázslatos egyensúlyt teremtő alkotó szülővárosa fölött mintha megállt volna az idő. Legalábbis a városka ódon főtere ott jártunkkor is olyanféle képet mutatott, mint közel ötszáz évvel ezelőtt, Tiziano gyermekéje idején. Csönd, nyugalom és békesség lengte

Piave di Cadore, Tiziano szülőháza

érő fenséges sziklái közé, ahol akkor a halál muzsikált. a családi tűzhely mellett egyenesen a pokol bugyraiba.

*

Piave di Cadore. Festői szépségű kisváros. Magas hegyek ölelésében hófödte csúcsok alatt.

Aprócska kis főtéren minden idők legnagyobb festőjének, Tiziano Vecelliónak egész alakos szobra. Átellenben pedig egy szűk sikátor elején a festőóriás hajdani szülőháza. A művészettörténet utánozhatatlan koloristája ugyanis Piave di Cadore-ben született. A városcska kis főtéren minden idők legnagyobb festőjének, Tiziano Vecelliónak egész alakos szobra. Átellenben pedig egy szűk sikátor elején a festőóriás hajdani szülőháza. A művészettörténet utánozhatatlan koloristája ugyanis Piave di Cadore-ben született. Azt hiszen nem is csoda, hogy Tiziano-ból ebben a környezetben nevelkedve a reneszánsz szépség-eszmény legnagyobb mestere lett.

A városcskát övező hegyek között indul a tenger felé a Piave folyó. Békésen csörgedezik, kövek között bújócskázik. Talán mezítlábas kisfiúként Tiziano is lubickolt csillámló vizében. A part men-

Passo Pardoio

tén lepkék röpködtek, s fenyők bólogattak. Ott és akkor senki sem sejtette, hogy jön majd idő, amikor a Piave vérfolyóként árad. És eljött a XX. század magával hozva az első világháborút. A Dolomitokba katonákat vezényeltek, fegyvereket telepítettek.

1916-ban, Conrad az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének főparancsnoka, Dél-Tirolból Pádua irányába akart kitörni az észak-olasz síkságra, hátba akarván támadni az Isonzónál harcoló olasz alakulatokat. Arsiero és Asiago városokat nehéz harcok árán el is foglalta, de időközben 44 ezer katonája dőlt ki a sorból. Aztán újabb harcok jöttek, s újabb áldozatok. 1918 júniusában például halottakban, sebesültekben, foglyokban mintegy 150 ezer katona. Osztrákok, németek, magyarok vegyesen. Végül 1918. október 29-én összeomlott a Piavei front is, s maga alá temette az OMM VI. hadseregét és az Isonzoi hadsereget is. Hasonló sorsra jutott a X. és a XI. hadsereg is. Egyszóval hihetetlen sok ember veszítette egészségét, életét a gyönyörű észak-olasz tájakon. A Dolomitok, a Piave, az Isonzó, a Doberdo végérvényesen beégette magát az emberek emlékezetébe.

Ma már persze nem tudom kideríteni, hogy a Dolomitok melyik harcálláspontján sebesült meg a nagyapám, mint ahogy sok ránkóczipalvi család sem tudja, hogy az észak-olasz hadszíntér melyik részén maradt oda a nagypapa, a

dédapa, az egykori apa, fiú, fivér, szerelmes vőlegény. Hol sebesült meg, hol került hadifogságba.

De azt tudom, s néhány rákóczi falvi idős ember emlékeiben még él, hogy Baczur Gábor, Banczik István, Gattyán József, Szabados Ferenc, Balzer Tamás, Barna Mihály, Czene Mihály, Csősz Péter, Murvai Sándor, Vígh Ferenc, Vígh György, Vígh István, T. Nagy István, Zaymus Gyula a Dolomitokat, a Piave gyönyörű vidékét is megjárták. S mindnyájan nem voltak olyan szerencsések, mint Zaymus Gyula, aki az 1918. június 15-én indított Piavei nagy offenzívát is túlélte. Többségük a fenséges tájban alusszák örök álmukat.

A Dolomitokban látható egyik első világháborús emlékműnél így hát rájuk is gondoltunk, miközben az egykori 29. honvéd gyalogezredben szolgáló magyar katonaköltő verssorait idéztük:

*„...Csitulj panasz, a könny is lopva hulljon,
mert szent ajándék az a szunnyadás
mit Isten ad a halott katonának
ki hűséges volt, bátor és derék
és könnyű szívvel vitte áldozatnak
pirosló vérét s áldott életét...
Apák, fiúk, szerelmes vőlegények
kik porladoztok, haj sok éve már
akik elé mennydörgő ágyúszóban
véres mezőkön toppant a halál,
aludjatok...”*

Amerre a nap lejár

Csak néhány napja annak, hogy hazakerestünk egy nagyobb utazásról. Karintiában, Stájerországban, Tirolban, a Dolomitokban, no meg Velencében jártunk. Még nagyon frissek az emlékek, még zsigereinkben érezzük az utazás fáradalmait, de egy dologban már most biztosak vagyunk: ismét feledhetetlen élményekben volt részünk.

*

Karintiában, Ausztria eme legdélibb tartományában, nem először jártunk. Mindazonáltal a táj szépsége, a történelmi emlékek most is ugyanúgy magával ragadtak bennünket, mint korábban. A kellemes mediterrán klíma helyett azonban most egyenesen a tél fogadott bennünket. Október végi hóruhát öltött a vidék, s a tavak partjára meredeken leszakadó hegyoldalak hóbunda alatt álmodoztak a nyárról. Havazásból, havasesőből persze nekünk is jutott bőven. Miközben a hochosterwitzi erődbe kapaszkodtunk fölfelé, kaptunk az égi áldásból eleget.

Ez a középkori vár egyébként védműveivel együtt amolyan tartományi jelkép. Méltóságteljesen, igazi sasfészekként ül egy kúpalakú hegy tetején.

Az okiratok valamikor a 860-as években említették először, s tulajdonosai azok az Osterwitzek voltak, akik a XIII. századtól királyi pohárnokként serénykedtek az osztrák udvarban. Persze az idő felettük is eljárt. Amikor a család fiágon kihalt, az erődítmény a Khevenhüller családra testálódott. Ma is ők birtokolják a különös

Burg Hochosterwitz

szépségű építményt. Pontosabban az utolsó Khevenhüller ez év márciusában visszaadta életét a Teremtőjének, de maradt utána húsz unoka, akik más-más néven ugyan, de őrzik továbbra is a családi örökséget.

Noha Osterwitzek, Khevenhüllerek nem járnak már közöttünk, a vár mégis dacol az elmúlással. Jelenlegi formája most is hűen tükrözi azt a 16. századi arculatot, amelyet Georg Khevenhüller báró építkezései kölcsönöztek neki. Ő alakította ki ugyanis azt a 14 kapus várutat, amely falakkal szegélyezve tekeredik fel a hegyre, amelyről joggal mondhatjuk, hogy egyedülálló megoldás az európai várépítészetben. Nem is csoda, ha ma Ausztria álmváráként emlegeti a világ ezt az erődítményt, s Walt Disney számára is mintául szolgált, amikor a Hófehérke és a hét törpe c. rajzfilm készült.

*

Klagenfurt, Karintia fővárosa, az olasz és szlovén határ közelében amolyan itáliai arculatú település. Mondhatnám azt is, hogy hangulatos kisváros. Csakhát nem egészen kisvárosi méretekkel bír.

Talán a XII. században alapították. De lehetséges, hogy már korábban is laktak emberek arrafelé. Mindenesetre a mai város főterének egyik látványossága – az úgynevezett Sárkány-kút – a városalapítást illetően a mondák világába repíti az ember képzeletét. A hagyomány ugyanis úgy tartja, hogy egykoron egy hatalmas sárkánnyal, a Lindwurmmal kellett megküzdeni a városalapító atyáknak. Lindwurm a közeli Wörther-tó mellett magasodó Karavanka hegységben lakott, s onnan járt le a mocsaras völgybe, hol szűz leány vagy tehén volt az áldozata. Mígnem egyszer megelégték az emberek az állat zsarnokoskodását, és egy cselvetéssel belepusztították a mocsárba. Így történt, vagy nem így? Ma már ne kutassuk. Tény, hogy

Ausztria, Klagenfurt

a sárkány ma is a város jelképe, címerpajzsának főalakja is Lindwurm. Meg aztán a múzeumban is büszkén mutogatnak egy „sárkánykoponyát”. Ami valójában nem más, mint egy hajdani őszállat fejlelete. Azt mondják a főtéren 1593-ban felállított díszkút főalakját is róla mintázták.

2010.október

Frankföldi mozaikok

Chambord

A közelmúltban Franciaországban jártam. Negyvened magammal egy kulturális körutazáson vettem részt. Főbb tartózkodási helyeink Párizs, Reims, Versailles, Chambord, Chenonceau, Amboise, Fontenay, Dijon, Beaune, Colmar, Reguewihr és Strasbourg voltak. Vagyis az ezerarcú ország 22 régiója közül hatban fordultunk meg. Ile de France, Elzász, Burgundia, Loire völgye, Lotaringia és Champagne csodálatos tájaival és elbűvölő városaival ismerkedtünk. Természetesen Párizsról, Versaillesről vagy a Loire völgyi gyönyörű kastélyokról és Strasbourgról minden embernek van valami képzete. Függetlenül attól, hogy személyesen vagy csak a képzelet szárnyán járt arrafelé. Éppen ezért jelen írás keretei között inkább azokat az élményeket jelenítem meg, amelyek kevésbé ismert helyekhez kötődnek.

*

Beaune egykor a Burgund Nagyhercegség fővárosa volt. Merész Károly és Szép Fülöp birodalma azonban már rég a múlté. A városka ma a burgundiai borkereskedelem központja. Az egyik legnagyobb borgazdaság, a Clos de Vougeot, déli határában fekszik. Ódon házai között még ott lebeg a múlt dicsősége, de jelentőségét illetően a borkultusz a meghatározó. Mindazonáltal tar-

toogat valami más meglepetést is. Főterén tarka színekben pompázó tető alatt húzódik meg a Hotel Dieu. Félreértés ne essék: nem szállodáról, hanem afféle középkori ispotályról, menhelyről van szó. Még 1443-ban alapította Nicolas Rolin és jámbor életű felesége, Guigone de Salins. Működését egészen az 1970-es évekig (ekkor múzeummá nyilvánították) a Nicolas Rolin által adományozott alapítványi földeken termelt borból biztosították.

Maga az épület külsőre éppen olyan, mint egy középkori kolostor, szomszédságában a templommal. Tulajdonképpen az is, csakhogy a templomhajó kórtermeknek, a kolostor pedig vizsgálóknak, kezelőknek, patikának, konyhának, kamrának, mosodának, raktárnak, stb. ad helyet.

S micsoda pazar a berendezés a két kórteremben! Faragott baldachinos ágyak vörös bársony drapériákkal, hófehér párnákkal, takarókkal. Pedig nemcsak előkelő embereket gyógyítottak itt, hanem koldusokat, vándorló céhlegényeket, megnyomorodott parasztokat. Sőt olykor még útonállókat is. És ami meglepő: fizetési kötelezettség nélkül. Aki bekerült a falak közé szeretetteljes és a kor orvoslási rendje szerint szakszerű ápolásban, gondozásban részesült. Egy-szerre körülbelül 130-140 beteget tudtak elhelyezni a két kórteremben. S a testi bajok mellett különös gondot fordítottak a lélek orvoslására is. Magában a csarnoktemplomban az ágyakat úgy helyezték el, hogy a betegek a Megváltóra függeszthessék tekintetüket. Vigaszt és megnyugvást remélve. Ráadásul a templomablakok elhelyezéséből és az épület tájolásából következően a Nap ragyogó sugarai minden beteg ágyán megpihentek egy kicsit valamelyik napszakban. A nővérek kórusa pedig naponta többször is énekelt, s nem-csak liturgiai céllal. Orvos útítársunk meg is jegyezte: Úgy látszik itt már a sötét

Verdun, katona temető

középkorban is tudták, hogy a gyógyítás hatékonyságának nem a több biztosítós egészségügyi rendszer és a kórházreform a legfontosabb záloga.

*

Szelíd lankák, nap-sütötte völgyek változtatják egymást Lotaringiában. Amolyan idilli táj ez, ahol élnek még a hagyományos

mesterségek, s ahol az ipari nagyvárosok szomszédságában érintetlen vidékek húzódnak. Itt található a béke és az emberi jogok központjává lett Verdun is.

Verdun kétszer is beírta magát az emberiség történelmébe. 843-ban ugyanis Nagy Károly unokái itt osztották fel a Karoling birodalmat, 1916 és 1918 között pedig 800 000 ember életét követelte errefelé az első világháború.

1916. február 21-én a városkától északra, a Meuse folyótól keletre húzódó 15 km szélességű frontszakaszon kezdődtek a harcok. Aztán a környék egyetlen hatalmas csatamezővé változott. A franciák számára a győzelembe vetett hitt jelképévé lett a térség, a németek számára pedig a szörnyű felmorzsoló küzdelem poklává. Tulajdonképpen győztes nem is volt ezen a hadművelési területen csak legyőzött. Mára a Meuse folyó fölötti domboldalakon fű nőtte be a lövészárkokat. De a keresztiek erdeje, s a Douaumont hatalmas osszáriuma figyelmeztetnek: a fegyverek mérkőzése soha sem old meg semmit.

*

Ízig-vérig francia, ám mégis valami más. De nincsen ebben semmi boszorkányság. Elzász, az ország legkisebb régiója, csak 1648 óta tartozik Franciaországhoz. Ráadásul azóta is csak rövidebb-hosszabb megszakításokkal. Ennél fogva természetes, hogy nyelvében, vallásában és kultúrájában őrzi valamiféle különállást. Egyébként a Vogézek és a Rajna közé ékelődött terület olyan igazi bájos vidék nyaklánc gyöngyszemeiként sorakozó apró falvacskákkal és ódon

Colmar, Báró Lazare de Schwendi szobra

hangulatú városkákkal. Az egyik igazi gyöngy éppen Colmár városa. Ez a kis középkori település egyik ámulatból a másikba ejti az embert. Utcáit járva minden ház újabbnál újabb meglepetést kínál színes favázaival, apró erkélyeivel, tornyocskáival és gyönyörű virágaival. Az óváros egyetlen hatalmas tarka virágágyás.

S a lenyűgöző virágpompa közepén magasodik egy katonaszobor.

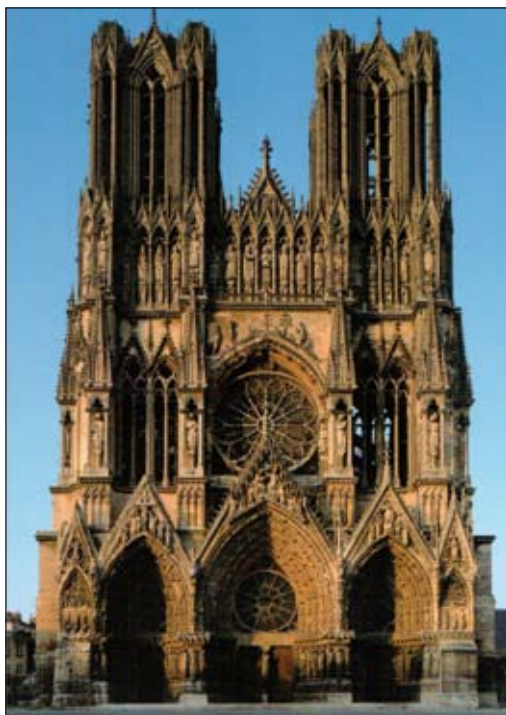
*

Kékellő erdők, hullámzó mezők színes világából bontakozik ki Champagne. Ennek a tájegységnek a neve szerte a világon azonosult a pezsgővel. A menyei ital a 17. század óta készül erre felé. Az előállításához szükséges alapbort termelő szőlőskertek a legészakibbak Franciaországban. A pezsgőgyártás másik fontos kellékét, az állandó hűvös hőmérsékletet a föld mélye rejti. Champagne-ban ugyanis hatalmas pince- és barlangrendszer húzódik a települések alatt. Épernay-ban például mindjárt 100 km-re rúg a földalatti folyosók, pincék hossza. S így van ez Reimsben is, hiszen ez a város a Route du Champagne, azaz a Pezsgőút kiindulópontja. Mindazonáltal Reims nemcsak a pezsgőről nevezetes, hanem arról is, hogy évszázadokon át itt koronázták a francia királyokat. 1223 és 1825 között 25 királynak helyezték itt

a koronát a fejére. Többek között a Henrikeknek és a Lajosoknak is.

Maga a koronázási templom, a Cathédrale Notre Dame, a gótikus építészet nagyszerűségének egyik legékeesebb bizonyága. Közel 300 év alatt nyerte el lenyűgöző formáját. Sajnos a XX. századi nagy háborúk komoly károkat tettek benne, így még a legutóbbi időkben is csinosítani kellett. A helyreállítás eredményeképpen kerültek a szentélykörüljáróba Chagall festett üvegablakai. Az 1974-ben beépített ablakok mélykékje, lilája, zöld és piros színfoltjai egyszerűen káprázatos benyomást keltenek a szemlélődőben.

2007. szeptember

Reimsi Notre-Dame

EGY ÖSSZETÖRT ÉKKŐ

Sokfelé jártam Európában. Az öreg kontinens szinte minden országát beutaztam. Láttam Skócia vadregényes tájait, csodáltam Dover fehér szikláit, álltam Gibraltár szirtfokán, sétáltam a Thermopülai-szorosban. Ijedten figyeltem az Etna tüzfolyamát, álmodoztam a szentpé-
tervári fehér éjszakák idején,

Edelény, Coburg kastély főhomlokzat

barangoltam az örök városban, lenyűgözött az athéni Akropolisz, döbbsen kutattam a granadai Alhambra titkait. És sorolhatnám a látnivalók százait, hiszen megadatott nekem, hogy London, Párizs, Madrid, Sevilla, Toledó, Nápoly, York, Bécs, Genf, Helsinki, Strasbourg, Palermo, Taormina, Delphoi, Mükéné, Versailles, Cambridge, Zürich, Pompéji stb. nevezetességeivel a helyszínen ismerkedhettem. Egyszóval van némi tapasztalatom az ezerszínű Európát illetően, mégis most Magyarország egyik lehetséges gyöngyszeméről szeretnék szólni, az edelényi L' Huillier-Coburg kastélyról. Már csak azért is, mert egykor Edelény is a Rákóczi-birtokok részét képezte. II. Rákóczi Ferenc, mint sárosi alispán 1700-ban zálogosította el az elzászi származású L' Huillier Ferenc Jánosnak, s került ki ezáltal a Rákócziak kezéből.

Az edelényi csodálatos barokk kastély 1716-30 között épült meg, s a Bódva folyó által övezett szigeten egykoron egy nagyszabású park és épületkomplexum gyűjtőpontjában állt kettős díszudvarral. Az U alakú épület középtraktusbeli dísztermét stukkó-építmény, a hatalmas szobákat pedig szebbnél szebb rokokó ornamentika díszítette. A finom stukkócirádák között tájképpábrázolásokon, csatajeleneteken és mitológiai témájú képeken pihenhet meg a szem. Az egész épület díszítésében, alaprajzi elrendezésében és homlokzat kialakításában francia hatást mutatott. Röviden szólva pompázatoságával megállta a helyét a franciaországi Loire völgyi kastélyok között is. S megállhatná ma is, ha nem hagytuk volna ebek harmincadjára jutni. Sajnos ez a műemrek 1945 óta volt minden, csak az nem, ami lehetett volna. A mai Magyarország hetedik legnagyobb kastélyában például szükséglakásokat utaltak ki, majd raktárakat és magtárakat alakítottak ki. Míg nem az 1980-as éves második fe-

Chambord

lis közfunkciókkal élnie kellene, mint ahogy élnek, virágoznak a Loire menti kastélyok Franciaországban.

Friss még az emlék, a Loire völgyben tett látogatásom emléke. A méltóság-teljesen hömpölygő folyó mentén megcsodált kastélyok látványa. Chenonceau, Chambord, Amboise, hogy csak néhányat említsek Kastélyország kincsei közül. Valaha a kiváltságos kevesek örömét szolgálták ezek az épületek is. A királyi udvar és az arisztokraták éltek bennük belterjes életüket. Ám a Forradalom indulata nem hordta őket szét. Hosszabb-rövidebb időre gazdátlanul maradtak, sérültek is valamelyest, de kulturális közfunkciókkal sorra feltámadtak. Chambord például 450 szobájával, 365 ablakával, 70 lépcsőfeljárójával, 365 kandallójával dacolt az idővel. Igaz, a környékbeliek a legnehezebb időkben is hűségesen begyújtották a kandallókba, hogy ne vizesedjenek a falak, s ne menjenek tönkre a kémények. Ilyenformán nem csoda, hogy lenyűgöző méreteivel és légies kecsességével ma Franciaország egyik legismertebb látványosság. Lehetséges, hogy az edelényi barokk kastély pusztulását is el lehetett volna kerülni? Elképzelhető, hogy errefelé is akadtak volna emberek, akik megálljt parancsoltak volna a fényes szellők csattogásának? Nem tudom. Egyetlen dologban viszont biztos vagyok. Nevezetesen abban, hogy a francia kultúra nagysága éppen azon múlik, hogy a politikai viharok idején sem billen ki az egyensúlyából.

2007. szeptember

Elbűvölő városok

Saját, személyes tapasztalatokkal gyarapítani a világról meglévő ismereteinket. Az emberiség eme ősi vágya azt hiszem minden emberben munkálkodik. Ezért indulunk útra, vágunk neki a világnak, s barangolunk ismeretlen, messze tájakon. Egy utazás ugyanis sohasem pihenés a szó eredeti értelmében. Sokkal inkább kihívás, kaland. Tényleges, fáradtságos szellemi töltekezés. Jómagam különösen szeretem a kaland eme válfaját. Szoktam is mondani, hogy amikor a Teremtő az utazási szenvedélyt osztogatta, többször is sort fogtam.

Mindenekelőtt a kulturális körutazásokat kedvelem. Vagyis a szellemi töltekezés ama formáját, amikor helyszínről helyszínre haladva tárul fel előttem a korábban csak könyvekből vagy filmekből ismert ország.

Legutóbb is ilyesféle utazáson vettem részt. Férjemmel együtt szeptemberben a Benelux államokban jártunk. Az egykori Németalföldön, ahol elbűvölő városok, csatornák, szélmalomok és a polderek soktitkú élete várt ránk.

*

Először a Luxemburgi Nagyhercegség területén mulattuk az időt.

A törpeállamban, amelynek a területi kiterjedése alig nagyobb, mint egy közepes nagyságú magyarországi megyéé. Mindazonáltal ez a kicsinyke ország elbűvölő. Az Ardennek mély folyóvölgyekkel szabdaltsága miatt kialakult miniállam ráadásul gazdag is. Függetlenségét ugyan csak 1867 óta szavatolja a világ, mégis amolyan pénzügyi nagyhatalomnak számít. A banki és a biztosítási tevékenységek révén a gazdasági fejlettsége kimagasló. GNP/fő értéke Svájc hasonló értékét is meghaladja. Nincs is abban semmi különös, hogy lakói a következő szót választották jelmondatul: *„Azok maradunk, akik vagyunk.”* Szóval a kedvező pénzügyi szabályozásoknak és adózási feltételeknek köszönhetően Luxemburg manapság igaz Finanzhochburt. Kicsinysége ellenére világgazdasági sze-

Luxemburg városa

repkörrel. Amikor Kr. u. 963-ban Siegfried Lützelburg gróf megalapította bizonyára álmában sem gondolt ilyen szerepre. S akkor sem, amikor a Német-Római Szent Birodalom császárai vagy a burgundiai uralkodók, illetve a Habsburg hatalmasságok, spanyol, francia és németalföldi királyok uralták. Mindazonáltal Európa legnagyobb erőrendszerét (közel 26 kilométer várfal, alatta 23 kilométernyi kazamatarendszer) idejekorán kiépítették a fővárosban, ami maga is a Luxemburg névre hallgat. Így vált a törpeállam Észak-Gibraltárrá. A csöpp ország nevének betűi ugyan a térképeken el sem férnek, mégis az Európai Unió több fontos intézménye kapott otthont a fővárosban. S az Európa negyed modern irodaházai mint ölelő karok övezik Luxemburg városában a nagyhercegi palotát, a katedrálisokat, a patinás régi házakat és az erődítményrendszer hatalmas falait. Mellesleg a falak tetején mostanában már az ágyúteraszok helyett gyönyörű parkok, hangulatos kisvendéglők, játszótérek és szabadtéri kiállítóhelyek sorakoznak.

Az erődfalak tövében pedig romantikus sétányok, rózsalugasok, idillikus találkahelyek bújnak meg. Szóval az Alzette folyó által szabdalta hegyek között épült főváros összességében olyan, mint egy kis ékszerdoboz. Minél inkább a mélyére nézünk, annál értékesebb kincseket lelhetünk benne. De ékszerdoboz maga az egész kicsinyke ország is. Hiszen egyik helyen római kori emlékek ajánlják magukat megtekintésre, máshol meg csodaszép középkori városok vagy éppen a hegyek tetején ülő komor lovagvárak. S ha belefárad az ember a sok-sok látnivalóba, az ízek, zamatok pompás kavalkádja várja a kisvendéglők teraszain. Mert ahogy a luxemburgi mondás is tartja: „ *iessen an drénken hält läif a séil zesummen.* ”

*

Belgák, belga kultúra, belga fennhatóság, belga kormány, belga király.

Ismerősen csengő kifejezések, de micsoda anomáliát takarnak. A mai Európában ugyanis belga nemzetiség nincsen. Belgiumot flamandok, vallonok és kis részben német anyanyelvűek lakják. A kelta eredetű belga törzs rég letűnt a történelem színpadáról. Talán az ókorban Julius Caesar találkozott tagjaival utoljára. Mindazonáltal amikor a mai ország területén élő népesség 1831-ben kikiáltotta a függetlenségét (akkoriban a holland fennhatóság ellen kellett küzdeni), az ország nevének megválasztásakor felhasználták a hajdani harcias törzs nevét. Így született meg a Belgium elnevezés. Az ország ma tulajdonképpen monarchikus államszövetség, ahol a régiók Flandria, Vallónia és Brüsszel nagyobb önállósággal rendelkeznek, bár központi kormányzat irányítja az országos jelentőségű ügyeket. A népesség 60 %-át a flamandok teszik ki, akiknek a nyelve nyelvjárások sokaságából áll. A kisebb számú val-

lon lakosság franciául beszél. Azonban az ország nemcsak nyelvileg, hanem kulturálisan is megosztott. Sőt gazdaságilag is élesen elkülönül egymástól a flamandok által lakott Észak és a vallonok földje, Dél. Így aztán nem csoda, hogy Flandria gyakran összekülönbözik a központi kormányzattal, s leginkább arról álmodik, hogy önállósodik. Úgyhogy Belgiummal kapcsolatban nem emlegethetjük az egy nemzet, egy haza kifejezést. A „*belga*” elnevezés tulajdonképpen a közös nemzethez tartozást volna hivatott erősíteni. De mint a fentiek mutatják, ennek nem sok létjogosultsága van. A gondok ellenére persze Belgium igazi turista paradicsom. Annak ellenére, hogy 30500 km²-nyi területével Európa egyik legkisebb országa, bőven kínálja a látnivalót. Jó magam Brüsszel, Leuven, Waterloo, Gent, Bruges és Antwerpen nevezetességeit látva bizonyíthatom ezt.

*

Louvain, Leuven, Löwen. Mindhárom név ugyanazt a települést nevezi meg. Egy közepes nagyságú városkát, amely nekünk, magyaroknak, igen kedves. Hiszen ebben a Brüsszel közeli, messze földön ismert egyetemi városban találták meg anno az első magyar nyelvű verset, az Ómagyar Mária siralmat.

Maga a város a középkorban a Brabant Hercegség fővárosa volt. Köveit átíttatta a történelem. Jólétét a posztógyártásnak köszönhette, hírnevét pedig az 1425-ben alapított egyetemének. Nos, ebben a városkában található a brabant gótika talán leghíresebb remekműve, a leuveni városháza. Látván az embernek az az érzése támad, hogy közel 600 évvel ezelőtt a tervezője kőbe álmodta a csipkét. A négy homlokzatos, három emeletes épületet 300 finoman megmunkált szobor díszíti, s ki tudja hány tucat könnyed tornyocska. Azt mondják, amikor Victor Hugo először meglátta, nem tudott megszólalni. Hát ami igaz, az igaz: az embernek tényleg eláll a lélegzete. Amikor pedig a szomszédságában lévő gótikus Szent Péter katedrális tornyában felhangzik a harangjáték, az ember hajlamos lesz elhinni, hogy a csipkeszerű ornamentikába öltöztetett épület tényleg a földfelszín felett lebeg.

*

Van-e elbűvölőbb városka Európában mint Bruges? Nem tudom, de azt merem állítani, hogy ez a város maga a csoda. Egy itt maradt maréknyi középkor, ahol bármerre néz az ember, a hajdani Flandria köszön vissza. A festői csatornák mentén középkori oromzatos házikók, a girbe-gurba utcácskák között kedves, árkádos sikátorok, ódon terek. Szinte minden érintetlenül élte át arrafelé az idők viharait. Amikor a Minnewater déli hídjától sétára indultunk, nem is gondoltam, hogy a bájnak és a kellemnek kivételesen gazdag helyére érkeztem, hogy minden sarkon új meglepetésekben és elra-

Bruges, Szent János ispotály a csatorna felől

gadtatásokban leszrészünk. Aztán, mikor a Rózsafűzér rakparton egy kicsiny hajó is hátára vett bennünket, hogy a csatornán lakó hattyúk szemével is lássuk a várost, egyszeriben a szavaim is elakadtak. A csatornák tükrében egy kis ékszerdoboz nyílt ki előttünk, s a

páráló ködgomolyagban egy elvarázsolt világ kínálta szépségeit.

Georges Rodenbach *Bruges-la Morte* című regényében, a melankólikus világtérzés tökélyre vitt ábrázolásában, főhőse kapcsán így ír: *„Meggzállta ez a sötét emlék, amely a hidak alól párállott elő, onnan, ahol könnyek fakadnak láthatatlan forrásokból.”* Szó ami szó, én sem sötét emléket, sem könnyeket nem érzékeltem Brugesben. Sokkal inkább a békességet és a csendes derűt. Arrafelé mintha megszűnt volna a világ sürgető nyüzsgése, helyét átadva a merengésnek. Még a Miasszonyunk templomban Michelangelo olaszos bájú szobra, a Madonna gyermekével is ezt igazolja. A Szűzanya ugyanis álmodozva néz maga elé két térde között tartva Jézuskáját. Ott és akkor milyen messze van még tőle a Golgota!

Persze valamikor Brugesben is zajos, nagy élet járta. Amikor a 12. században egy áradás kiszélesítette a város tengeri kijáratát, áruszállító hajók százai verték föl a csendet, s a város piacán borostyán, szőrme, narancs és bor cserélt gazdát.

No, meg a flamand szőnyegszövők messze földön híres faliszőnyegei és a csipkeverők finom termékei. Mára azonban csak az utcán üldögélő idős csipkeverő hölgyek maradtak, meg a virágszőnyeges beginaudvarok és az érintetlenül megmaradt hajdani épületek, amelyeknek révén a mai Bruges olyan, mint egy gyönyörű szabadtéri múzeum, ahol a jobbára sértetlen középkori macskaköveken turisták ezrei bolyonganak.

2008. szeptember

Németalföldi barangolások

Sokan sokfélét írtak már róla. Nevezték Európa szívének, a múzeumok városának, nyüzsgő kereskedelmi központnak, konferencia-városnak, a képregények fővárosának, a konyhaművészet fellegvárának, kozmopolitának és nemzetinek. De igazságnál vagyunk akkor is, ha a csipkekészítés világszerte legismertebb központjának nevezük. Természetesen Brüsszlről van szó. Belgium fővárosáról, amely évente mintegy hatmillió látogatót vonz. Történelme során ugyan sok megrázkódtatást élt át, de szépségeit látva feledi az ember a tragédiákat.

Brüsszel tényleg bővelkedik a szépségekben, bár egyszer valaki azt mondta, hogy kevés látnivalója van. Nem is tudom eldönteni, mi jelentett számomra nagyobb élményt: órákon át

ácsorogni a Grand Placé-n, vagy csodálni a Királyi negyed arisztokratikus eleganciáját, esetleg a brüsszeli szecesszió nyomában járni, netán a városközpontot övező szív alakú körúton kívüli látnivalók megtekintése? Őszintén szólva nem is akarok dönteni, hiszen ez is, az is feledhetetlen számomra. Mindazonáltal bennem Brüsszel elsősorban a Grand Place-val azonosult. A település több száz éves történelmi, földrajzi központjával, ahol méltósággal tör az ég felé a 15. században épült Városháza. A németalföldi gótika eme remekműve a különböző céhházakkal együtt a flamand építészet leggyönyörűbb épületegyüttesét képezi. S ha a Városháza nyugati sarkától indulva körbe haladunk a téren, Németalföld egész történelme kitárul előttünk. Ráadásul még olyan nagyságokkal is találkozik közben az ember, mint Victor Hugo, Arthur

Brüsszel, Atomium

Brüsszel, Brüsszeli csipke
a Szt. Hubert bevásárló árkád egyik kirakatában

Négy napot egy olyan belgiumi városban töltöttünk, ahol szinte szó szerint érezni lehet a pénz szagát. Természetesen nem mindenütt, csak abban a negyedben, ahol tőzsdék, páncéltermek, trezorok és biztonsági emberek tartoznak a mindennapokhoz. Ott, ahol a világ nyersgyémánt-kereskedelmének legnagyobb üzemeltetői zajlanak naponta. Hát igen, ez a város Antwerpen. Belgium második legnagyobb városa, amely a világ teljes gyémántkereskedelmének 80 %-át bonyolítja. Úgy mondják, hogy az antwerpeni négy gyémánttőzsde évi forgalma meghaladja a 25 milliárd USA dollárt.

Őszintén szólva én nem jártam utána az adat pontosságának, de azt tudom, hogy 1500 különböző gyémántkereskedő cég kínálja arrafelé a legcsodálatosabb, sziporkázóan gyönyörű fehér és színes ékköveket. Így aztán nem

Rimbaud és Paul Verlaine. És ha betéved a Városházával szembeni Király házá-ba, rögtön a csipkecsodák birodalmában találja magát, hiszen ott működik a Csipkemúzeum.

Több mint 600 éven át a flandriai csipkekészítés igen nagy becsben tartott luxusiparág volt Európában. Volt idő, amikor a csipkeverés kötelező tudomány volt a zárdákban és a begina-rendben élő asszonyok számára.

A szebbnél-szebb csipkéket férfiak és nők egyaránt viselték a galléron és a kézelőn. A legszebb darabok afféle státusszimbólummá váltak az arisztokrácia körében. Ma már persze csupán a női divat kiegészítői és a finom lakberendezési tárgyak között van helyük csak, mégis a világ legjobb csipkekészítő műhelyei

*

Brüsszel, Grand Place házai

is csodálkoztam azon, hogy fegyveres őrök, biztonsági emberek cirkálnak a Gyémántnegyed bejáratánál. S az sem lepett meg, hogy a sötét öltönyös eladók csuklójukhoz bilincselve viszik a táskájukat trezortól trezorig.

Az azonban mégiscsak különleges élmény volt számomra, hogy amikor egy aprócska gyűrű vásárlására adtam a fejem, a páncélterem ajtaja becsukódott mögöttem. S mindaddig, míg a vásárlást követően az ékszer „anyakönyvét” meg nem kaptam, a gyémántszaküzlet „börtönömül” szolgált.

Egyébként az a négyzetkilométernyi terület, amely a Gyémántnegyedet alkotja, engem személy szerint sok vonatkozásban az izraeli Tel-Avivra emlékeztetett. Ami nem is csoda, hiszen az antwerpeni gyémántkereskedelem a zsidóság kezében összpontosul. Ennélfogva a belgiumi városban a Gyémántnegyedben ugyanaz a kép fogadja az embert, mint a gyémánt másik nagy világközpontjában, Tel-Avivban. Keménykalapos, fekete kaftános, pájeszes zsidók járnak-kelenek az utcákon, mint Izraelben.

*

A kelet-flandriai Gent Szent Bavo székesegyházának egyik oldalkápolnájában látható Európa egyik legnagyobb kulturális kincse A bárány imádása c. szárnyasoltár. A 12 táblaképből álló polyptychont Jan van Eyck és fivére, Hubert festette. A kereszténység legmélyebb hitét kifejező műalkotást Belgium „hét csodája” között szokás emlegetni. Nem véletlenül. A szárnyasoltár kendőzetlen valóságábrázolása, káprázatos színei és részletgazdagsága ugyanis

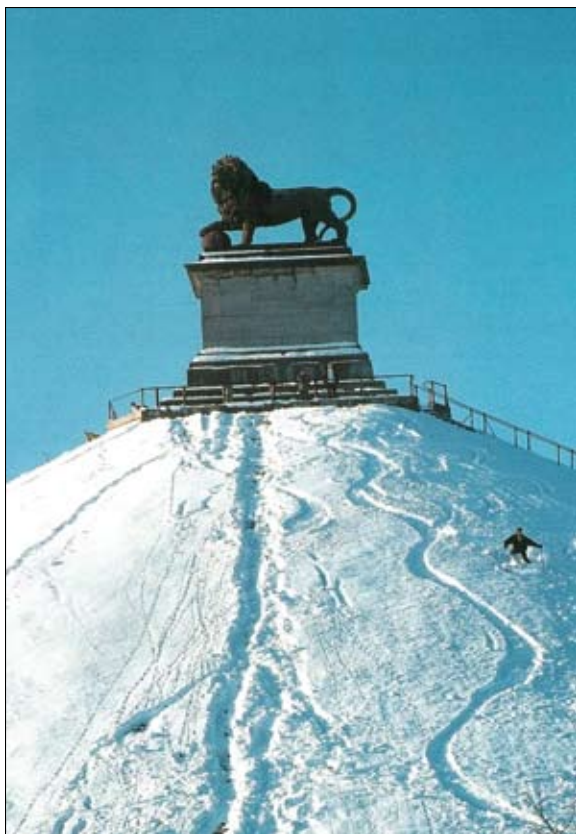
ténylegesen feledhetetlen élményt kínál. Én magam is megrendülten álltam előtte, pedig nem sok időm jutott a gazdag metafizikai utalások megfejtésére, illetve a vallásos jelképesség pazar megnyilvánulását csodálni. Mindazonáltal már maga a téma is magával ragadott, hiszen a kereszténység lényegét ragadja meg a bűnbeeséstől a megváltásig.

Egyébként annak idején a XV. században a remekmű születése is csodaszám-
ba ment. Egy testvérpáros alkotásáról van ugyanis szó, de miért, miért nem, sokáig Jan van Eyck munkájának tekintették. Holott Hubert van Eyck egyedül kezdte festeni, s mikor halálát érezte közeledni, akkor vonta be testvérét, Jant is, a munkálatokba. Utólag persze mindez kevésbé fontos. Sokkal nagyobb jelentősége van annak, hogy maga az alkotás egy öntudatos, kifinomult kultúra üzenethordozója, a flamand művészeti forradalom gyönyörű emléke.

*

Ha Belgiumról van szó, úgy illik, hogy Waterloóról említést tegyünk.

Ez ugyanis az a hely, ahol 1815. június 18-án Napóleon azt a bizonyos

Waterloo

végzetes csatát vívta. Az egykori csatateret ma egy mester-séges domb, az úgynevezett Oroszlán-domb, tetejéről veheti szemügyre az ember. Miközben pedig a domb tetejére vezető 226 lépcsőn kapaszkodik fölfelé, elgondolkodhat azon, hogy milyen okok vezettek Napóleon csatavesztéséhez.

Magam is így tettem. S amikor végre följutottam a tetőre, és megálltam a húsz tonnás, négy és fél méter hosszú bronz oroszlánszobor, a hősiesség jelképe mellett, azért más is eszembe ötlött. Nevezetesen az, hogy a győzteseket naggyá egy kicsit a legyőzöttek nagysága is teszi.

2008. szeptember

Szélfúttá mezőkön

Szélfúttá mezők, csatornák, különleges homokpadok, polderek, tőzegmocsarak, végeláthatatlan síkság. Ez Hollandia. Pontosabban ez is Hollandia, mert ennek az országnak sokféle arca van. Ebben az országban legalább olyan természetes, hogy ha-

rangjáték-koncerteket rendeznek, mint az, hogy a világ virágpiacának 92 %-át uralja. S akkor még nem említettük a híres tolerans törvényeket, miszerint Hollandiában hagyták először hivatalosan jóvá az eutanáziát, engedélyezték államilag a marihuána szabad árusítását, törvényesítették a melegek közötti házasságot és szabályozták a prostitúciót. De beszélhetnénk a holland életmódról, a joie de vivre irányultságról, vagy a verzuiling eszméje alapján szerveződött szociális életről. Lehetne persze mesélni a festői falvakról, a kedves régi városokról, a tanyákról, a szélmalmokról, a gazdag történelmi múltról, s mégsem rajzolódnak ki Hollandia teljes arca. Valami ugyanis mindig kima-radna. Éppen ezért a teljesség igénye nélkül csak villanások következzenek.

*

Hollandia történelmét évszázadok óta a tengerrel folytatott küzdelem határozza meg. Arrafelé a víz egyszerre jelent veszélyt és gazdagságot. 1953. január 31-én például egyetlen gátszakadás miatt 1835 ember veszítette életét, ugyanakkor a kicsinyke ország világhatalmi terjeszkedését a tenger közelsége tette lehetővé. Hollandia területének körülbelül hatodrésztét ma is víz borítja, s az ország nagy része a tengerszint alatt van. A talaj csupán az ország keleti oldalán emelkedik a tengerszint fölé. Ilyen körülmények között csak a töltések, gátak tervszerű rendszerével, a dagály útjának módszeres elzárásával és a mélytavak körültekintő lecsapolásával lehet életteret biztosítani a lakosság számára. A hatalmas erőfeszítés nagyszerű példáit lépten-nyomon megcsodál-

hattuk, rám azonban legnagyobb hatást az Oosterscheldekering látványa tette. Ez a Zeeland tartományban lévő vízgépészeti létesítmény az ország délnyugati részét védelmezi. Annak idején tizenhárom évbe kerül a megépítése, s ott, ahol az Északi-tenger, a Maas és a Schelde folyók kiáradó deltái formálják ősidők óta a tájat, átalakult a vidék képe. A hatalmas, félig nyitott, sokpilléres gát 62 eltolható kapuval akadályozza, hogy viharok idején a folyótorkolatokon át az Északi-tenger vize bezúduljon Zeeland alacsonyfekvésű tájaira.

*

Delft, városháza

Rotterdam és Hága között félúton van egy bűbajos kisváros, Delft. Tipikus holland táj öleli körül szélmalomokkal és legelésző tehennel. Története a XI. századra megy vissza. Jólétét pedig annak idején a textilgyártásnak és a sörfőzésnek köszönhetette. Tulajdonképpen megmaradhatott volna ez ismeretlenségben, de a kedves kicsi város három dolog miatt Európa-szerte ismert lett. Egyrészt a 16. század második felében Orániai Vilmos innen irányította a Habsburgellenes függetlenségi harcot, másrészt 1660 és 1725 között Delftben készítették a híres holland kék-fehér ónmázás kőedényeket, s harmadrészt ebben a városban született és élte le életét

Johannes Vermeer, a 17. század egyik legnagyobb holland festőművésze.

Sajnos házát, műtermét hiába kerestem. Az egykori ház helyén ma egy templom áll. Láttam viszont a festményeit. A Tejet öntő asszony-t, a Leány gyöngyfülbavalóval, az Utca Delft-ben, a Delft látképe c. műveket. Igaz ezeket sem Delftben, hanem Hágában a Királyi Galériában. De hát nem is ez a fontos, hanem az, hogy Vermeer finoman költői hangulatú zsánerképei és szülővárosának költői ihletettséggű varázsos ábrázolásai igazi művészeti élményt

jelentenek az ember számára. Szerény életművet, talán mindössze 40 munkát hagyott maga után, mégis a legnagyobbak között van a helye. Éppen ezért kicsit megilletődve álltam meg a Qude Kerk (Régi templom) oldalhajójában. Ott látható ugyanis a sírköve. Ám, hogy hol van eltemetve, senki sem tudja.

*

Hollandia nehezen képzelhető el biciklisták nélkül. Azt mondják a lakosság több mint 85 %-nak van legalább egy kerékpárja. Persze vannak hollandusok, akiknek kettő vagy három biciklijük is van. Biciklizik arrafelé a népesség apraja-nagyja. Vannak, akik külön-külön gépen suhannak tova, de nagy számban láttam tandemeket is. Sőt olyat is szemlélhettem, hogy a kétszemélyes bicikli egy hosszabb rúd segítségével gyermek-biciklit vontat. Szóval Hollandia a kerékpárosok Mekkája. Biciklisek, forgalmi lámpával felszerelt kerékpárutak, biciklikölcsönzők, emeletes bicikliparkolók, kerékpáros túrák és számtalan biciklis program. Természetesen a magamfajta kíváncsiskodó turista is nyeregbe pattanhat, ha akar. Telefonon, interneten előre biciklit lehet foglalni. Sőt vonaton, metrón és elővárosi gyorsvillamosokon utaztatni is lehet a kétkerekűt. Mindenesetre mi férjemmel együtt Amszterdamban bicikli helyett a folyami hajót, a Museumboot választottuk. Ennek a városnak ugyanis a valódi lelke a csatornában, a víziutakban ölt testet. Így aztán egy fél napon át hajókéztünk a holland főváros legszebb csatornáin. A Prinsengracht, a Bloemgracht, a Keizersgracht, a Leidsegracht, a Herengracht, a Reguliergracht, a Singelen-hogy csak a legszebbeket említsem a Csatornagyúrú részei közül – örök emlék marad számunkra. Persze kihajóztunk az Amstel folyóra is, meg az Ijre is. S rögtön nem kisebb látnivalóval találkoztunk, mint a Kelet-Indiai Társaság egykori büszke vitorláshajójával, az Amsterdam-mal. A tovaúszó hajók között úgy pompázik ez a horgonyzó gyönyörűség, mint annak idején a gyarmatokról hozott áruk között az Indiáról hozott jávai kristály. De láttuk a híres Magere Brug-ot is. Ez a hagyományos kétszárnyú felvonható híd 1670 körül épült, s egyike Amszterdam 1400 pompás hídjainak. Afrikai azobe fából épült a híd íves fakapuja, és mechanikus csörlővel húszpercenként nyitják. Természetesen megcsodáltuk a csatornaparti házak sokszínűségét is. Az oromzatok sokféleségét, a lépcsőfeljárók magasságát (ebből egykoron a vagyona lehetett következtetni!), a mutatós mellvédeket és az erkélykiugrók díszzeit. S közben elgondolkodhattunk a házfalak között megbújó történelemlőről. Hiszen az egyik házban Nagy Péter cár lakott, a másikban a tragikus sorsú Anna Frank, a harmadikban Apáczai Csere János, a negyedikben a híres társasági portréfestő és sorolhatnám tovább. Persze olyanok is vannak, ahol hírhedt bordélyházak működtek és működnek ma is.

Apropó: bordélyház. Tettünk egy sétát az amszterdami Vöröslámpás negyedben is. A girbe-gurba szűk utcákon fényes nappal is vörös neonfényben fürdenek a kirakatok, ahol alig öltözött utcalányok kínálják a bájaikat. A strichelő lányok között fiatal, öreg, szép és kevésbé szép, fehér és színes bőrű egyaránt akad. Két kirakat között általában egy rikító szex-bolt vagy egy szex-klub csalogatja a klienseket, vagy éppen szívárványszínű neon világossága jelzi, hogy melegek találkahelye előtt járunk. Közben persze bárók, éttermek, kávéházak, péksütemény- és sajtboltocskák is akadnak szép számmal. Ironikusan meg is jegyeztem az idegenvezetőnknek: Lám csak tényleg üzlet az egész világ. Mindenki vesz itt valamit. Az egyik kiflit, a másik sajtot, a harmadik „élő húst”. A negyedik meg marihuánát. Az utcácskák ugyanis hemzsegnek a csavargóktól, a zsebtolvajoktól és a kábítószer-árusoktól. De a híres holland tolerancia ezt is természetesnek veszi. Bár lehet nem is tolerancia ez már, hanem a szabadság üli torát.

2008. szeptember

Gouda

Valenciáról máshogyan

Ültem a televíziókészülék előtt. Éppen Talmácsi Gábor, a Valenciái Nagydíj győztese jelent meg a képernyőn. A motorsport világbajnoki aranyérmese koronával a fején, kissé meghatódva integetett. Körülötte zászlók, arcok, mosolyok ragyogtak. Mindenki ünnepelt. S miközben a gyorsaságimotoros vb 125 kcm-es kategóriájának győztesével magam is együtt örültem, lelki szemem előtt megjelent a város. A város, ahol minden idők egyik legszebb magyar győzelme született.

Valenciában a múlt esztendőben jártam. Az emlékek azonban ma is elevenen élnek bennem, így nem nehéz megrajzolnom spanyolföld eme települését.

Idestova kétezer éve, hogy Valencia létezik. Kiszolgált római katonák alapították, akik birodalmuk legtermékenyebb mezőgazdasági vidékét alakították ki a környéken. Később a mórok joggal földi paradicsomként emlegették. Fénykorát a XV. században élte, amikor is a Mediterráneum kereskedelmi központja volt. Ma az egyik spanyolországi autonóm közösségnek a fővárosa. Lélekszáma alapján spanyolhon harmadik legnagyobb városa.

A városhoz közeledve a termékeny huertán vezetett át az utunk. Amerre a szem ellátott mindenhol narancs és citromültetvények kúsztak a dombokra, s a szüretelők jókedvétől volt hangos a határ. De nem valenciano szavak röpödtek a levegőben, hanem román vendégmunkások kiabálását hordta a szél. Csak zárójelben jegyzem meg: a múlt esztendő októberében éppen 330 ezer romániai munkavállaló tartózkodott Hispániában, s jutott belőlük bővel a Valenciát övező tartományba is.

Maga a város alig három kilométernyire fekszik a Földközi-tengertől. Így hát mindenkori jólétét a víz alapozta meg. Pontosabban az az öntözőcsatornahálózat, amit még a rómaiak építettek ki. Büszkék is erre kellően a valenciaiak. Az óváros főterén a folyókat, vizeket allegorikusan megjelenítő szökőkút fogadja az embert. Mellesleg a várost övező vizek természetes bőségére a világ egyik legkülönlegesebb intézménye, a Vízelosztó Törvényszék ügyel. A törvényszéknek nyolc bírása van, s mindegyik a huerta egyik-egyik öntözőcsatornáját képviseli. A bírák minden csütörtökön pontban délben a székesegyház Apostoli kapuja alatt tanácskoznak. Itt döntenek arról, hogy a parasztok mely napokon és mennyi ideig öntözhetik a földjeiket. Érdekes módon törvényszegő nem nagyon akad a legaszályosabb években sem, pedig a Vízelosztó Törvényszék idestova egy évezrede, hogy nem változtatott semmit a módszerein.

A víz egyébként akkor is gazdagítja Valenciát, ha éppen nincs is jelen. Leg-

alábbis a Rio Turia esetében ez a helyzet. Évszázadokon át a Rio Turia szelte ketté a várost. Ám miután 1957-ben pusztító árvízzel sújtotta a települést, vizét kiterelték a határba. S manapság a kiszáradt folyómeder egy szupermodern városnegyednek ad helyet. Santiago Calatrava ugyanis a folyó helyére, a „Művészetek és Tudományok Városát” álmodta. Színház és hangversenyterem, OMNIMAX-mozi, planetárium, interaktív természettudományi múzeum és oceanográfiai intézet. Egyszóval van ott minden, mi szárnyaltatja az emberi elmét. Ráadásul micsoda épületek! A formák gazdagságának, az anyag sokféleségének, a képzelet játékának különleges csodái.

Valencia azonban nemcsak a vizek városa, hanem a virágok, a fény és a szerelemé is. Legalábbis a térség nem hivatalos himnusza ezt mondja róla. S az állítás igaz voltát nincs jogunk kétségbe vonni, hiszen a városban mindenütt virágok pompáznak. Ha nem élőként, hát színes falicsempékre álmodva. Valenciában ugyanis művészetté nemesítették a kerámiaipart. És a 13. század óta azulejökkel (kerámiamozaik) díszítik a falakat, az ajtófélfákat, s nem ritkán az ablakkereteket és a homlokzatokat is. Aztán, amikor a citrusligetek felől felátad a szél, a szerelem sem várat magára. Hogy is váratnak, ha Valenciában

Valencia, Plaza de la Verge. A vizek (négy folyó) szökőkútja

Valencia, Művészet és a Tudomány városa

Aréna

még a vallási ünnepeket is borral és tánccal ünneplik. Erről jut eszembe: arafelé a nagy heje-huják igazándiból a kísértetek órája után kezdődnek, s legalább hajnali 5-ig tartanak. S a mulatozás befejezéseként, pontosabban az új nap kezdetén illik forró csokoládéban áztatott friss churros-t (fánkra emlékeztető sütemény) enni, erőt merítvén általa az új nap új kalandjaihoz. Mert ünnep és kaland van bőven. Valenciában az emberek szívesen áldozzák idejüket a másokra, no meg a Fiesta Nacionalnakis nevezett bikaviadalra. A veszéllyel, vakmerőséggel, szépséggel, izgalommal és kifinomult művészettel elegyes viadalok március közepétől október végéig kínálják az élményeket. Mondanom sem kell, a bikával folytatott küzdelem legalább annyi könnyedséget, ügyességet, testi erőt, mozgékonytágot és bátorságot kíván, mint a motorsport. És ugyanúgy talán egy csipetnyi örültséget is. Mindenesetre minden torerónak megvan a maga filozófiája, mint ahogy Talmácsinak is. A BrancajaAspar magyar versenyzője így aztán nem csoda, hogy történelmet írt Valenciában. Az, hogy a várossal való ismerkedésre nem nagyon jutott ideje, az eredmények tükrében utólag már nincs is jelentősége.

2008. január

Kerámiamozaik

Ahol az atya megcsókolta a Földet

A nyár felé közeledve szívesen időzőm az utazási irodák ajánlatainál. Azt hiszem, nincsen ebben semmi különös, hiszen bennem is munkál az ember ősi vágya: saját tapasztalással gyarapítani a világról meglévő ismereteket. Szóval szeretek utazni. Leginkább a kulturális barangolásokat kedvelem. Nem titok, hogy kellemes és tartalmas körutazások több tucatja van már mögöttem. Persze azt eldönteni, hogy melyik volt a legemlékezetesebb, szinte lehetetlenség. No, de hogyan is lehetne összevetni egy az európai kultúra születéséről beszélő klasszikus görög körutazás élményeivel Törökország csodáit, vagy az örök város és Dél-Itália látnivalóit a Pireneusoktól Gibraltárig ívelő hispániai barangolás emlékeivel, netán Szicíliát összehasonlítani a kastélyok, várak, klánok felföldi romantikáját kínáló skóciai kalandozással, esetleg a szélmalmok, csatornák, tulipánok világát a varázslatos alpesi tájakkal. Egyiket csak a másik rovására lehetne előtérbe állítani. Mindamellett a látottakkal kapcsolatban egyetlen dologban azonban biztos vagyok. Nevezetesen abban, hogy a sokszínű Európában a valóság gyakran szembekacagja a képzeletet.

Ittvanpéldánakokáértaszicíliai VillaimperialedeCasalePiazzaArmerinaban. Olvasmányaink alapján többé-kevésbé tudjuk, hogy e fényűző római villát Kr. után a harmadik század végén építették egy hatalmas latifunium közepén.

Különböző ismeretterjesztő és művészeti témájú kisfilmek alapján arról is van némi képzetünk, hogy e nagy épületegyüttes padozatát a világon szinte páratlanul gyönyörű figurális és ornamentális motívumokkal díszített mozaikok borítják. Más azonban elképzelni a részletek alapján, s megint más egyetlen pillantással magunkhoz ölelni az egész hatalmas összefüggő mozaikszőnyeget. A perisztíliumok, folyosók és fürdőhelyiségek padozatát borító mozaikmezők fölött jó magam is lenyűgözve álltam. Az eleven színek, a nagyszerű kompozíciók, s a helyiségek architektúrája valami olyan különleges egységet képeznek, hogy a császárkori MaximianusHerculens arisztokrata családja joggal érezhette magát jól és otthonosan ebben a világban. A fényűzés és a kényelem mellett ugyanis a kifinomult ízlés is megtalálta a magáét errefelé. A mozaikok között a legnagyobb szerepet a vadászjelenetek kapták. Különösen szép a „*lucusDianae*” című mozaikmező, amelyen a vadászat istennőjének mutatnak be áldozatot. De lehetne említeni a kis vadászjelenetes „*Diaeta*”-t vagy a „*Kis cirkusz vesztibulum*”-t is. Összességében a mozaikmezőkre még a naturalisztikus modor jellemző, de már előrevetítik az absztrakt kolorizmust is.

Szóval nyugodtan ki lehet mondani, hogy a Villa imperiala del Casale mozaikjai mögött elmaradnak az Afrikában és Itáliában eddig előkerült mozaikmezők. Magam pedig hajlok arra, hogy igazat adjak RenzinoBarberanak, aki ezt írja: „*A hatodik napon az Atya, hogy művét bevégezze, örömeiben, mert ily szépet alkotott, a földet két kezébe vette, s rá csókot nyomott. Ott, ott, hol ajka illeté, ott van Szicília...*”

2004. május

Egy esős vasárnap Prágában

Mi tagadás, meglehetősen bosszantott, hogy Prágában azon a vasárnap délutánon esett az eső. Pontosabban ömlött, mintha dézsából öntötték volna. Az ódon épületek minden szegletén csurgott a víz, s ráadásul hűvös is volt.

Az Óváros kusza utcáit járva már-már fájni kezdtem. A nyirkosság szinte csontomig hatolt, de hirtelen a vacogást elfeledtette a látvány: kibontakozott előttünk az Óvárosi tér.

A kusza belvárosi utcácskák központja. Mindenek előtt a tér keleti oldalán a Týn templomot pillantottam meg.

Az ódon voltában is csupa szépség templom erkélyes tornyaival és aranygombos torony-süvegeivel úgy állt az esőben, mintha ólomfüggöny mögül kívánt volna kikukucsálni. Alakját inkább csak sejteni lehetett, mint látni. Csak később tudatosult bennem, hogy igazándiból nem is a teret szegélyezi, hiszen előtte két, gótikus árkádokkal ékesített épület áll. S az egyik átjáróján át jut az ember abba a szűk sikátorba, ahol valójában a templom emelkedik.

Valószínűtlenül hangzik, de igaz: 200 éven át a kelyheseket szolgálta ez a templom, aztán az ellenformáció idején a jezsuiták legfőbb központjává vált. Ma már persze békésen tűri, hogy majdnem előtte, az Óvárosi tér közepén, Husz János hatalmas szecessziós szobra dacoljon az idővel. A magisteré, aki szegény parasztgyerekből lett kiváló pap és egyetemi tanár. Akinek vértanúhalálából a világ számára új élet hajtott ki.

Týn templom

*

Építészeti remekmű, élő múzeum, vagy egyszerűen csak az Óvárosi tér leg-

Prága, Óvárosi tér, Husz János szobra

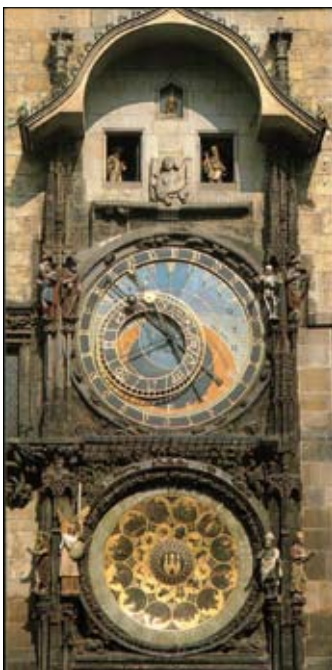
jelentősebb épülete?

Igen, az óvárosi városházáról van szó. Mondjuk úgy, a régi Tanácsházáról, amelynek mai épülettömbje valójában négy egykori patricius-házat és egy hatalmas tornyot foglal magába. Körülötte mindig kíváncsiskodók százai ácsorognak.

Lesik, várják a toronyra helyezett híres középkori csillagászati óramű, az úgynevezett Orloj működésének mozzanatait.

Mondanom sem kell: a zuhogó eső ellenér mi magunk is ott leskelődtünk. Aztán egyszer csak megszólalt a harang, s a három önálló részből bábjátékból, szférakörből és naptárból álló műszer megmutatta a titkait. Az óramutatók felett kinyíltak az ablakok, s vonulni kezdtek az apostolok.

Valójában másfelé a világban láttunk már hasonló bábjátékos órát, mégis ez a csillagászati óra XV. századot idéző hangulatával ott és akkor, az esőáztatta ódon falak között, kirepített bennünket a mindennapok világából.

Én legalábbis mindjárt látni véltem, hogy 1422-t mutat az óra, s Husz János szónok – és eszmetársának, Jan Želivskynek, a prágai szegénység vezetőjének kivégzéséhez készülődnek a Városháza udvarán.

Tolong és kiabál a tömeg. Biztatja és éljenzi a hóhért, aki éppen máglyát gyújt a prédikátor alatt. Aztán a cseh rendek vivátozását véltem hallani, akik éppen királlyá választották Podjebrád György személyében végre a nemzeti királyt. Talán még annak a 27 főúrnak és polgárnak is fülembé csengett a jajdulása, akiket 1621-ben a II. Ferdinánd elleni összeesküvés miatt fejezték le a Városháza előtt.

Persze mindez csak a gondolatok futkározása volt az emlékek útján, hiszen körülöttem csak az eső kopogtatta az Idő által feketére érlelt falakat.

2011. augusztus

Séták az „Aranyvárosban”

Elgondolkodott-e már a kedves olvasó azon, hogy mi a csoda? Az-e, ami lenyűgöz és tiszteletet ébreszt mindnyájunkban, vagy az, amiben megérezzük a misztérium jelenvalóságát? Nos, lehet gondolkodni a válaszon, így vagy úgy megközelíteni a kérdést. Egy valami azonban bizonyos.

Prága, az aranyváros, önmagában hordozza a csodát. Legalábbis amikor az idei nyáron a Károly-hídról esti szürkületben láttam meg a tornyait, s amikor a Hradzsín jellemző sziluettje már csak árnyékképként bontakozott ki előttünk az égbolt kékjéből, hajlamos voltam magam is így magyarázni a látványt: Ez maga a csoda. Utólag azt mondom: ha nem is az, de Prága egyszerre gyönyörű és titokzatos, roszakatag és méla pompában ringatózó. Egyszóval a fáradhatatlan emberi becsvágy és alkotóerő olyan lenyomata, amiből mindenkor töltekezhetik a lélek.

*

Álltam a Károly-hídon. Körülöttem a mindenre kíváncsiak tarka tömege nyüzsgött. A híd hatalmas ívei, pillérei, szobrai, szoborcsoportjai, mint maga a megtestesült Idő, méltósággal túrték a hullámzó tömeg meg-megújuló rohamát.

Lent a Moldva folyó tükrén reszketett a hanyatló Nap fénye.

Hajók siklottak tova, s valamelyiken muzsika szólt. Zengő visszhangja szállt a folyó fölött. Szemben a királyi vár és a Szent Vítus katedrális ragyogott az alkonyi égbolt vöröslő fényében. Úgy éreztem, megállt az Idő. S évszázadok történései lassított képekben úsztak lelki szemeim elé. Láttam, amint a harmincéves háború idején svéd katonák siettek a hídon, hogy megostromolják a prágai Óvárost. Aztán jöttek a híres koronázási menetek. Majd egy királlyal dacoló várbeli vikáriust véltem felfedezni, akit 1393-ban IV. Vencel király parancsára taszítottak a hídról a folyóba. Titkok és legendák nyíltak meg előttem. A hatalmas kőhíd azonban mit sem sejtve képzelgéseimből méltósággal tűrte a látogatók és a képzelet újabb meg újabb rohamát. Gótikus architektúrája finoman olvadt össze a lendületes barokk szoborcsoportokkal.

*

Prága ékességét a Szent Vítus-székesegyházat inkább csodálni lehet, mintsem beszélni róla. A 600 éven át épült katedrális szépségeit ugyanis nehéz szavakba foglalni.

A Hradzsín harmadik várudvarán pompázó templom Prága egyik legjellegzetesebb városképi eleme. IV. Károly császár idejében (Csehország sokáig a Német-Római Császársághoz, majd a Habsburg-Birodalom része volt!), 1344-ben kezdték építeni, de csak 1929-ben, Szent Vencel halálának ezredik évfor-

Szent Vitus Székesegyház

dulóján szentelték fel. Névadója a csehek legnagyobb tekintélyű védőszentje, Szent Vitus, aki valójában nem volt más, mint Vencel fejedelem, a csehek első keresztény uralkodója. A X. században élt. Testvére, a pogány Boleszláv, hite miatt gyilkoltatta meg 929-ben. A Přemysl fejedelmi családból származó uralkodó tiszteletére már 930-ban körtemplomot építettek Prágában. Az azonban hamar elpusztult, s helyén ma a Szent Vitus-székesegyház pompázik.

A háromhajós, kereszthajós, 24 oldalkápolnával díszített hatalmas katedrális mindenekelőtt méreteivel kápráztatja el az embert. De az sem mellékes, hogy a gótikus architektúra művészién olvad egybe a reneszánsz sisakos főtoronnyal, a barokk kupolával és a neogótikus nagytoronnyal. A déli oldalán lévő káprázatos reneszánsz Aranykapu (a mindenkori királyi család itt vonult be misére) már csak ráadás. Hasonlóan a féldrágakövekkel díszített Szent Vencel kápolna. Meg Nepomuki Szt. János barokk stílusú ezüst síremléke is. Csak érdekességként jegyzem meg: Szt. János csontjai kristálykoporsóban nyugszanak.

Van persze a Szent Vitusnak magyar vonatkozása is. Az egykori erdélyi fejedelem, Báthori Zsigmond a Szent Vencel kápolnával átellenben alussza örök álmát. S az sem elhanyagolható, hogy a katedrális közelében áll a Kolozsvári testvérek Sárkányölő Szt. György szobra, melyet Nagy Lajos királyunk adományozott IV. Károly császárnak.

2010. augusztus

Ez is, az is Európából

Említettem már, hogy szívesen járok-kelek a világban. Nyugatra és Keletre egyaránt örömmel utazom. Azt hiszem, nincsen ebben semmi különös. Legfeljebb annyi, hogy igyekszem behozni azt a lemaradást, amit azok az idők okoztak, amikor csak meghatározott időnként és maximált valutakerettel indulhattam egyes országok felé. Mindazonáltal a nagy világban való jövés-em-nésem sem feledtetni velem, hogy itthon is vannak szép és érdekes látnivalók.

Érdeklődéssel és szeretettel időzöm e kicsinyke ország legeludogottabb pontjain is, mert számomra valóban nemcsak térkép Magyarország. Utazásaim során sok érdekes adat birtokába jutottam, kicsinyke hazánkkal kapcsolatban is.

*

A legendák és a mesék hazájában, Skóciában, szívesen múltattam az időt. Magával ragadott varázslatos világa, a világ egyetlen más tájával sem összehasonlítható szépsége. S természetesen az, hogy arrafelé több mint kétezer kastély és vár emlékeztet a gazdag történelmi múltra. Közöttük a skót királyok egykori rezidenciája, az edinburgh-i vár. A vulkáni kúpon magasodó erődítményt természetesen meglátogattam. Várbeli sétám során jutottam el a St Margaret's Chapel-hez. Ez a kicsinyke normann épület egykor a királyi család magánkápolnája volt. Aztán a XVI. században elveszítette egyházi jellegét, s lőporraktárt alakítottak ki benne. 1934-ben azonban újra felszentelték, s ma Skócia legősibb egyházi emlékműveként látogatható. Magát a kápolnát I. Dávid skót király építtette, anyja Szent Margit emlékére, aki II. Malcolm király hitvese volt. Nos, eddig a történet, de én valami mást is felfedeztem. Nevezetesen a következőket: Margit apja, Edwárd Atheling Vasbordájú Edmund angol király ikerfiainak egyike volt. Amikor Vasbordájú Edmund Ashingdon mellett vereséget szenvedett Nagy Kanut dán királytól, s néhány nap múlva 1016-ban orvul meggyilkolták az udvari árnyékszéken, az ikereknek menekülniük kellett Angliából. Híveik csodával határos

Edinburgh, Szent Margit kápolna a Várban

módon menekítették ki őket az országból. S a korabeli zaklatott Európában, Magyarországon I. István király környezetében találtak menedéket és biztonságot. Később az egyik fiú meghalt, Atheling pedig, mint az angol trón várományosa, a rendek hívására hazatért. Lánya, Margit talán tízesztendős lehetett akkor. Hazatérésük után Atheling hamar meghalt. Margitnak pedig a menekülés jutott ismét osztályrészül. Skóciában, II. Malcolm király udvarában talált nyugalmat. A magyarországi nevelésben részesült leánya szépsége röviddel ezután felkeltette Malcolm érdeklődését, s feleségül vette. Az angol származású, magyarországi szokásokon felsegedült hercegnőből így lett Skócia királynéja. Fiai közül négyen követték majd egymást Skócia trónján. Maga Margit pedig a szegények gyámolításában lelte örömét. 1093-ban bekövetkezett haláláig gyakran adakozott az éhezők és szegények javára.

*

Amikor a szicíliai Taorminába érkeztünk a Nap már hanyatlóban volt. A Tauro-hegy lábainál elterülő várost bearanyozta sugaraival. A szépség azonnal elbűvölt bennünket. A varázslatos táj és a gazdag történelmi háttér rögtön megindította az én képzeletemet is.

Görögök, rómaiak, normannok vonultak el lelki szemeim előtt. Láttam Andromakhoszt, a történetíró apját, aki Kr. e. 358-ban összegyűjtötte a naxoszi öldöklés túlélőit, s a Tauro lejtőin megalapította a várost.

De megjelentek előttem a Kri. e. 132-ben kitört rabszolgalázadás résztvevői is, meg az arabok, akik Kir.u. 902-ben felkoncolták a város lakóit, s kegyetlen vezetőjük, Ibrahim, Szent Prokop püspök melléből kitépte a szívét és a túlélők szeme láttára felfalta. Történetek, események, valós és képzeletbeli személyek elevedtek meg miközben a görög-római színház felé vettük az irányt.

Taormina, görög színház

A görög telepések által Kr. e. a III. században épített színház perze már nem az eredeti állapotában fogadott bennünket. A római császárkorban ugyanis szinte teljesen átépítették, hogy a gladiátorviadalokra is alkalmas legyen. Másrészt a történelem és az idő nem

ment el nyomtalanul a színház felett sem. Mindazonáltal a színház ma is pompás látványt nyújt. Nézőterének felső soraiból pedig páratlan szépségű kilátás nyílik a Ión-tengerre, illetve a tenger kék hullámaiba hosszúkás alakjával szinte fejest ugró Schiso-félszigetre, no, meg az Etna gyakran füstölgő vulkáni kúpjára. Az utóbbit a színpad egy részletének még ma is álló falai foglalják keretbe. A görög szkénéből ugyanis megmaradt a hátfal a beépített fülkéekkel, illetve a korintoszi fejezetes gránitoszlopok egyike-másika, amelyek egykoron a színpad felső szerkezetét tartották.

Álltam a kilenc szektorra osztott, lépcsős ülésorokra tagolt hajdani nézőtéren, s hirtelen a magyar festészet szent nagy megszállottja, Csontváry jutott eszembe. Mert ő, aki „*hódolni kívánt a mindenké fölé levő Természet fenségének*”, valahol ugyanonnan szemlélte a tájat ahonnan én, amikor szívében, lelkében megfogant a „*Görög színház romjai Taorminában*” c. kompozíció. Az egymást fehérre kiegészítő színpárok intenzitását fokozó mű az 1900-as esztendő elején született meg. Olyanok társaságában, mint a „*Holdtölte Taorminában*” vagy „*A kis Taormina*” c. festmények. Varázsos realizmus, mitikus szürrealizmus, neoprimitív üdeség után expresszionizmus van jelen ezeken a képeken? Ki tudná ezt eldönteni. Egy valami azonban biztos: Taormináról a magyar Csontváry Kosztka Tivadar nélkül nem lehet beszélni.

*

Lassan húsz éve, hogy először jártam Finnországban. Azóta többször is megismételtem látogatásomat északi rokonainknál. Úgyhogy dicsekvés nélkül mondhatom: ismerem Suomit. Az évek során sok-sok magyar vonatkozással is megismerkedtem. Tudom például, hogy annak idején Kodolányi János egy behavazott finn tanya csöndjében vetette papírra a Boldog Margit c. regényét. Hallottam arról is, hogy egy magyar agrármérnök, dr. Bíró István, honosította meg a burgonyát a Lappföldön. Azt is elmondták nekem finn barátaim már többször, hogy Képes Géza költőnknek, a finnugor irodalom avatott tolmácsolójának, maga Kekkonen elnök adta át a lovagrendet, s a vele járó díszkardot, hogy a Szilvay-testvérek nél-

Tarvaspää, Gallen-kalella háza

kül nem lehet modern zenepedagógiáról beszélni Helsinkiben. És sokszor meséltek már Gallen-Kallela magyarországi kapcsolatairól is. A neves művész egyik otthonában, Tarvaspää-ben magam is többször jártam, hiszen a ház manapság nyilvános múzeumként látogatható. Egy dolgot azonban a házzal kapcsolatban csak a legutóbbi időkben tudtam meg. Nevezetesen azt, hogy Tarvaspää-t Gallen-Kallela egy magyarországi jó barátal közösen álmodta meg. A barát Thoroczkai Wigand Ede építész-iparművész volt, akivel együtt elkészítették a ház gipszmodelljét is 1911-ben. A ház tervezése során támaszkodtak annak az erdélyi közös kirándulásnak az emlékeire, melyet Körösfői Kriesch Aladár, Edvi Illés Aladár festőművészek és Majovszky Pál kultuszminisztériumi osztályvezető-helyettes társaságában tettek az 1900-as évek elején.

*

„Szárzsföldi hajószállítás” – hallottam eme képtelenségnek tűnő kifejezést a görögországi Korinthoszban. Aztán megmutatták azt a faragott kőoszlopot, amelyről a szakemberek megállapították, hogy egykoron diolkosz lehetett. Vagyis a szárzsföldi hajószállítás az ókori Hellaszban nem képtelenség, hanem bevett szokás volt. Legalábbis a Korinthoszi-öböl és az Égei-tenger közötti keskeny földszoroson, az Iszthmoszon, igen. Arrafelé ugyanis az archaikus korban a hajók vagy megkerülték az egész Peloponnészos-félszigetet, vagy a diolkosz (kb. három és fél méter széles kerek kocsis és sínnyalva, melynek kőhasábokra fektetett gerenda- és pallószerkezetén emberi vagy állati erővel szállították a hajókat) segítségével átvontatták a földszoroson.

Korinthoszi csatorna

Mondanom sem kell, hogy az előbbi időigényes, az utóbbi megoldás meg rendkívül nehézkesé tette a hajózást. Ezért a hajózható csatorna gondolata már az ókori görögöket, majd Nero idején a rómaiakat is foglalkoztatta. Az elgondolásból valóság azonban csak a XIX. század végén lett. Mégpedig két zseniális magyar mérnök munkájának köszönhetően. A csatornaépítés szervezője, irányítója ugyanis a magyar szabadsághős, Türr István volt. A tervek, számítások megálmodója pedig honfitársa, Gerster Béla. Kettőjük nagyszerű elképzeléseit valósította meg egy francia társaság, s született meg a hat és fél kilométer hosszú Korinthoszi-csatorna, amely nagymértékben megkönnyítette

Kisebbségek Európában

„Európa a kisebbségek Európája” – hallom lépten-nyomon. Nem vitás, Romano Prodi fején találta a szöveget ezzel a megállapítással. Ugyanakkor az is igaz, hogy manapság az egyesült Európában nem létezik egységes uniós kisebbségpolitika. Ennél fogva a létük tényleg nem más, mint „egy folyamatos küzdelem fenomenológiája”. Vagyis állandó önvédelmi harc az önazonosság meglétéért és az egyneműsítő akaratok eme párharcában a kisebbség megmaradásának jelenleg ismert leghatékonyabb eszközének az autonómia látszik. Azaz az államhatalom decenralizációja, melynek során a központi hatalom részben átruházódik a helyi közigazgatási egységekre, s kialakulnak a személyi, a funkcionális, a kulturális és a területi autonómiák modelljei.

Európa erre is, arra is kínál példát. Finnországban például a lappok személyi autonómiával bírnak, az olaszországi Dél-Tirol területi autonómiával rendelkeznek, az Osztrák Köztársaság területén élő magyarok kulturális autonómiát élveznek, a Németországban lévő dánokat pedig a funkcionális autonómia illeti meg. S még nem szóltunk a Spanyol Autonóm Közösségek, a Feröer-szigetek és Grönland, Skócia és Wales helyzetéről, illetve a polietnikus föderáció modelljéről, Svájcra. De említhetnénk Gagauzföldet és Korzia szigetét is. Többkevesebb hiányossággal ezek működő autonómiák. Nem működik viszont az autonómia Romániában. Bár az erdélyi magyarság igénye az 1990-es évek elején megjelent az erdélyi magyar politikai közgondolkodásban. Célozva a Székelyföld autonómiáját, a különleges statuszt a szórványmagyarság javára és a személyi autonómiát. Nem működik, pedig Románia 1994 novemberében a Helyi Autonómiák Európai Chartáját is aláírta, sőt, a ratifikálása is megtörtént a bukaresti parlament részéről. Szóval nem működik, mert – mondjuk ki nyíltan – Románia részéről nincsen hozzá elegendő politikai akarat, s nincsen elégséges parlamenti támogatottsága Bukarestben. Persze a magyarországi politikai elit egyike-másika sem igyekszik lendületet adni az erdélyiek autonóm törekvéseinek. Ha lehet, nyilatkozataikkal inkább követ dobnak az amúgy is göröngyös útra. Az ideálisnak közel sem nevezhető politikai közegben élő, küszködő erdélyi magyarság miközben harcát vívja egy olyan lehetőségért, amely kiterjesztő értelmezéssel magából a hatályos Román Alkotmányból levezethető, érdemes egy pillantást Skóciára vetni. A skótok, akikben – vendégszeretetüket élvezve – magam is megtapasztaltam – rendkívül erős a nemzeti összetartozás érzése, 1997-ben népszavazással döntöttek az önállóságukról. 1999 óta a 129 fős edinburghi parlament hatáskörébe tartozik az egészségügy,

a szociális munka, a belső rend, az igazságszolgáltatás, a közúti közlekedés, a környezetvédelem, a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, a halászat, a sport és természetesen a kultúra, a művészeti élet, illetve az oktatás. Skócia politikailag azonban továbbra is az Egyesült Királyság részét képezi. Annak ellenére, hogy Skócia és Anglia között a viszony soha nem volt háborítatlan, viszály viszályra halmozódott az évszázadok alatt. A skót államiság jelképét, a Végzet Kövét (egy faragott kő, amelyre a skót királyok koronázásukkor a lábukat tették) még nem is olyan régen skót fiatalok lopták el a Westminster-apátságból. Mára azonban az indulatok lecsillapodtak. Vagyis a nagyobb önállóság „nem fenyegeti az Egyesült Királyságot, hanem biztosítja annak jövőjét”.

S hogy a mindennapi valóság szintjén mit jelent Skócia autonómiája? Nos, Newcastle felől az A68-as úton érkeztem Skóciába. Első nagyobb településként az egykori királyi székhely, Jedburgh fogadott. A 4000 lakosú városka legszélső házán két feliratra lettem figyelmes. A déli oldalán: „Az utolsó shop Angliában.” az északi oldalán pedig eme felirat: „Az első shop Skóciában.” Az amolyan kis szatócsboltban angol és skót font ellenében egyaránt vásárolhattam CD-lemezeket. Legnagyobb meglepetésemre gael nyelvűeket is. A legendák és mesék hazájában ugyanis él egy maréknyi nép, gaelek, akik a skótok ősi, keltából származó sajátos nyelvét beszélik. Talán nyolcezeren lehetnek, de nyelvük egyre inkább teret nyer. Tanítják az iskolában, mind gyakrabban felhangzik a médiákban is. Máskülönb a hivatalos nyelv Skóciában az angol, amelyet a skótok saját dialektusokban használnak. Később Edinburghban is megtapasztaltam a gael térnyerését. Ott jártamkor a skót főváros éppen a fesztiválok idejét élte. Táncosok, színészek, zenészek, filmesek, írók, költők, producerek, cirkuszművészek, pantomimosok tömegei lepték el az utcákat, s az alkalmi színpadokon gyakran hangzott fel gael nyelvű ének is.

A skót dudák fájdalmas hangjaira, s a gael balladák bánatára visszaemlékezve mi mást lehetne mondani: a romániai magyar kisebbség Kárpátokon innen és túl ugyanúgy gazdagítani tudná Európát, mint a skótok, gaelek varázslatos világa. Csakhogy míg azon vitatkozunk, hogy kell-e autonómia, vagy a különböző erdélyi magyar szervezetek autonómia elképzelései szakszerűek-e, megengedhetőek-e, megvalósíthatók-e, addig csöndesen elnémulnak a hétfalusi csángók, a gyimesiek, a moldvaiakról nem is szólva. Kőd ül a Mezősége, s hiába várjuk a máramarosiak kiállítását. Beszterce-Naszód térségében és Dél-Erdélyben már annyian sem lesznek véreinkből, hogy az elmenők után az ajtót becsukják.

2008. február

Erdélyi, kalotaszegi, magyarok

Jegburgh, elő bolt Skóciában

Spanyolországi katalánok

Skót dudás

Skócia, Glencoe

Ahol a kövek is beszélnek

Nézem a televíziót. A képernyőn katonák, páncélozott járművek, lebombázott házak, zokogó asszonyok, kiabáló, öklüket mutogató elkeseredett férfiak. Megint egy konfliktuszóna – gondolom, s már-már másik csatornára kapcsolok, mikor felfogom a hírolvasó mondatát: *„Földön, vízben, levegőben folytatódnak a harcok a grúz és orosz erők között a szakadár déloszét terület kapcsán kirobbant fegyveres konfliktusban. Az orosz csapatok Grúzia-szerte tüzérségi és légicsapásokat mérnek katonai és lakossági célpontok ellen...”* Szóval, tudatosan bennem, arrafelé ahol az a szivar alakú hegység, a Kaukázus húzódik, Európa és Ázsia határán, a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között, ma újra dörögnek a fegyverek. Döbbszent nézem tovább a képeket, s közben emlékek jönnek felém a múltból. Egy negyedszázaddal ezelőtti kaukázusi utazásom emlékei.

*

1982-ben nagy kalandra szántam magam. A nyár egy részét Grúziában és Azerbajdzsánban töltöttem. Ott, ahol az évezredek folyamán különös etnikai keveredés, sajátos gondolkodásmód és szokásrend alakult ki: a kaukázusi kultúra. Kicsit kalandos úton érkeztem arra a vidékre, ahol ma ötödik napja lánctalpasok hosszú sora vonul, s csöveikben a halált viszik. Az IBUSZ és szovjet partnerirodája, az INTURISZT jóvoltából ugyanis előbb Moszkvába repültem, majd onnan Krasznodárba, aztán Szocsiba és Szocsiból vonattal érkeztem a grúz fővárosba, Tbiliszibe.

Később ugyancsak vonattal jutottam Azerbajdzsánba. Valószínűleg egyszerűbben is eljuthattam volna a számomra két egzotikus országba, de akkoriban ez volt a módi, s én nem kerestem a miértek-

Tbiliszi, Tbiliszi házak

re a választ. F fiatal voltam és ábrándos. Elfogadtam az utazás eme lehetőségét, mert látni akartam az országot, ahol a görög mitológia szerint az aranygyapjút őrizték, ahol Prometheusz sziklához láncolva szenvedett, mert az emberek számára ellopta az istenektől a tüzet.

A grúz fővárosba egy átutazott éjszaka után toppantam be. Miután a Hotel Iberia 5. emeletén szállásra leltem, kezddhettem is az ismerkedést az ősi várossal.

Az első benyomásaim nagyon kedvezőek voltak Tbilisziről. A Kura parti várost szépségnek és elegánsnak találtam. A Kaukázus magas csúcsai felől friss levegőt hozott a szél, és festői panoráma nyílt előttem. A grúzokat pedig kedveseknek, barátságosoknak és vendégszeretőeknek ítéltam. Pedig milyen keveset tudtam akkor még róluk! Talán csak annyit, amennyit Puskin műveiből, Lermontov verseiből, no meg Rusztaveli: Párducbőrös lovag c. eposzából tudhattam.

Megérkezésემig Grúzia csak úgy élt bennem, mint a mese. A valóság és a képzelet határán egy ország, ahol betűket metszett Tótfalusi Kiss Miklós, csodákat tett Zichy Mihály, ahol járt a havasok meghódítója, Déchy Mór, s a világhíró magyar nemes, Besse János.

*

Tíz napot töltöttem Grúziában. A fővároson kívül jártam Mchetában, Szuhumiban, Batumiban, Goriban, Gagrában, a Rica-tónál és a Kék-tónál, s Tbiliszitől a Kereszt-hágóia utaztam a grúz hadiúton. És ott tartózkodásom alatt lassan kezdett összeállni egy kép, amely a történelem előtti mitikus lényeket ugyanúgy magába foglalta, mint a virágzó feudális monarchia idejét vagy a XX. századi gyarmati helyzetet. Ma már tudom, hogy Grúzia története

Grúzia, Mchetánál a Kura és az Aragvi folyók találkozása

a kadsok, a grimik és a dervek korával kezdődik. Azzal az idővel, amikor a grúzok szerint a kövek még beszélni tudtak. Szuhumiban láttam például az ókori megalitok egyik híres darabját az azani dolment. A dolmenek hatalmas faragatlan kövekből rakott temetkezési cél szolgáló építmények voltak. Súlyuk akár a 150 tonnát is elérhette.

Szuhumi egyébként a ma szakadárnak nevezett Abháziában található. Itt jegyzem meg, a mai Grúzia területén a történelem során nagyon sok nép megfordult, s maga a grúz nép is igen sok népcsoportra, törzsekre oszlik ma is. Tbiliszit például az egyik kartli király, Vahtang Gorgaszal alapította. Szobra büszkén magasodik Tbilisziben a Kura folyó fölé. Ő volt az, aki összefogott az örményekkel, albánokkal és egyéb törzsekkel, s kiűzte a térségből a perzsákat. A számtalan kisebb-nagyobb népcsoportot, államalakulatot azonban majd Dávid kuropalátész (származását egészen a bibliai Dávidig vezetik

Grúzia, Dzsvári

Mcheta, Életadó Oszlop Székesegyház

vissza) kezdte egyesíteni, s általa alakult meg az a kartli fejedelemség, amelyre a középkorban az erős és egységes grúz monarchia épült. Mellesleg az ő ivadékai maradtak Grúzia trónján Bagrationi dinasztia néven egészen a XIX századik. Dávidot ma is a nagy építőként emlegetik. Ő létesítette a Gelati monostort, amely második Athén illetve az egész kelet Jezusáleme volt. Grúziában különben igen korán magas szintet ért el a művészet és a tudomány. Kr. u. az I. században az aranyművességet, a festészetet és az üvegáru-készítést már kiemelkedő módon űzték. A magas szintű művészi és szellemi élet jeleként, előázsiai arameus kulturkörből merítve a mintákat, hamar megszületett az önálló grúz írás is. A régi fővárosban, Mchetában, előkerült leletek, arameus és görög feliratok alapján a kutatók még azt is megkockáztatták kijelenteni, hogy a grúz ábécé egyes jelei régebbiek a 2-3. századi arameus írásjegyeknél is.

Kaukázusi lányok

megcáfolni? Az biztos, hogy az egykori fővárosban gyönyörű székesegyházat láttam. Az Életadó Oszlop Székesegyházat mindmáig nem felejtettem el. A Kura és az Aragvi folyók találkozásánál olyan méltósággal trónok a hegy tetején, hogy nálánál felejthetlenebb a Mcheta melletti Dzsvári, a Kerszttemploma lehet csak, vagy a XII. századi Metehi palotatemplom Tbilisziben a citadellán.

Grúzia különben korán a keresztény hitre tért. Krisztus után 330 táján már államvallás lett arrafelé a keresztény vallás. Térítőjük egy nő volt. Névszerint Szent Nino. Ezt a kartvél származású leányt az apostoloknak kijáró tisztelet övezi a grúzok földjén ma is. A Paravani-tó környékén több kolostor is az ő emlékét őrzi, merthogy térítő munkáját arrafelé kezdte. Úgy mondták, alig múlt tizennégy esztendő, amikor hittérítő munkálkodásba kezdett. S hamarosan a szeretet és a megbocsájtás fegyverével fölszerelkezve egész Kelet-Grúziát Krisztus felé fordította. Szegények és gazdagok egyaránt követői lettek. Elhivatott, karizmatikus egyéniség lehetett. Talán ma sem ártana, ha hozzá hasonló gondolkodású politikusok foglalkoznának Grúzia jövőjével. Mert egyelőre csak ki-ki a maga szája íze szerint magyarázza a történeteket, s láncaltapasok hosszú sora pedig csak vonul a kaukázusi országban. Mindössze remélni merem, hogy mire ez az írás az olvasó kezébe kerül, elnémulnak a fegyverek Grúziában.

Mcheta egyébként a grúz hadiút mentén fekszik. Egykor egy transzkaukázusi törzsnek volt a központja. A grúzok ősgesztája azonban azt is elmondja, hogy valamikor az úgynevezett barlangi Tórakultusz népe, a hegyi zsidók lakták.

Ki tudná mindezt bizonyítani vagy

2008. szeptember

A Tűz országában

Valamilyik írásomban említettem már, hogy az elmúlt év őszén többek között Karintia hangulatos fővárosában, Klagenfurtban is múltattuk az időt. Természetesen elvetődöttünk a város nyugati részén elterülő Minimundus nevű tematikus parkba is, ahol a világ leghíresebb épületeinek 1:25-ös méretarányú kicsinyített makettjei kápráztattak el bennünket. Az aprólékos pontossággal kidolgozott miniatűrök között, rögtön a bejárat közelében örömmel fedeztem fel az azerbajdzsáni Lányok bástyáját. A csepergő eső ugyan egyhangúan dobolt a különleges építmény makettjén, s testünket is átjárta a nyirkos hideg, mégis az épület látványa engem rögtön képzeletben a Tűz országába repített. Egy régi azerbajdzsáni utazásom emlékei elevenedtek meg előttem.

*

Azerbajdzsánban, a Tűz országában, 1982 júliusában töltöttem tíz napot. Emlékeim szerint egy sok órás vonatkozás után valamikor hajnalban érkeztem az azeriek fővárosába, Bakuba. A

Kaszpi-tengerbe enyhén benyúló félsziget patkó alakú öblét karoló domboldalakra épült városról az első benyomásom az volt, hogy ott mindig fúj a szél. Pedig akkor még nem is tudtam, hogy arrafelé gyakran vendégeskedik a félelmetes erejű bóra is. Aztán miközben átmeneti otthonra találtam az Inturiszt szállodában, azt is megtudtam, hogy alig 10 percnyi járásra vagyok a várnegyedtől. nem törődve hát az utazással töltött éjszaka fáradalmaival, rögtön elindultam felfedezni a bakui óvárost. Pár perc múlva már csodálkozva álltam a Lányok bástyája alatt. A hatalmas kőépítmény sötét foltként dacolt a kora reggeli, hihetetlenül fehér napsütéssel. Mellette zsidongva és lökdösőd-

Baku, Lányok bástyája

ve araszolt a világváros reggeli forgataga. Mögötte a szűk sikátorokban porfelhőket kavart a szél, s a lapos tetejű agyagházak a várnegyedben unottan nyitogatták ablakszemeiket. Mintha csak álomból ébredtem volna, olyan volt körülöttem minden. Titokzatos és vibráló. A legkülönlegesebb azonban a Lányok bástyája volt. Ez a 30 méter magas, nyolcszintes kőmasszívum 5 méter széles falaival, cylinder formájával titok-várként magasodott fölém.

Hiába lapoztam az útikönyvet, megfejteni nem engedte önmagát a titokzatos építmény. Csupán csak annyit tudtam meg, hogy a 2900 kubikméter követ tartalmazó épület a perzsa architektúrával tart rokonságot, s talán Kr. u. az V. században kezdték építeni.

Ma már persze ismerem a hozzá tartozó mondákat, regéket is. És tudom azt is, hogy mindmáig nem derült rá fény: önálló épületként épült, vagy egy építményrendszer egyik tagjaként. Valahol azt is olvastam, hogy története során nem volt kapcsolata a gyengébbik nemmel. Mindössze azért nevezik a lányokról, mert az azeri nyelvben a lány és a szűz (az idegenektől érintetlen) azonos fogalom.

Vagyis a neve arra enged következtetni, hogy ellenség sohasem foglalta el. Így volt-e, vagy sem? – nem fontos. De az tény, hogy azon a közel harminc évvel

Baku, Fűrotornyos szökőkút a kormányzati negyedben

ezelőtti napon egy számomra teljesen ismeretlen világban, nekem a Lányok bástyája lett a legfontosabb tájékozódási pontom Bakuban.

*

Nemcsak a Lányok bástyája titokzatos Azerbajdzsánban, de van valami különleges az egész ország életében is. Már a neve is meglepi az embert: a Tűz országa, vagyis Atropatena. Így emlegették az ókorban, de még a XIX. században is a tűzimádók szent zarándokhelye volt. Nem véletlenül, hiszen történelme során nem egyszer földjéből lángoszlopok törtek elő. Prizkosz rétor hajdani írásaiban például gyakran ilyen kifejezéseket olvastam vele kapcsolatban: „a víz alatti sziklából láng tör elő”, az „örök tüzek földje”.

Al-Maszudi pedig nemes egy-

szerűséggel azt írta róla: „*a földekben pedig tűznek forrása vagyon, amelyik szünet nélkül tüzet okád magából fölfelé...*”. Valójában persze nincs itt másról szó, mint belobbant földgáz-kitörésekről, égő gázoszlopokról. Azerbajdzsán legfőbb természeti kincse ugyanis a földgáz és az olaj. Ennél fogva csodálkoznom sem kellett volna azon, hogy Bakuban a köztéri szobrok és térplasztikák között fűrótornyot formáló alkotást is találtam. Mindjárt a város szívében egy hatalmas szökőkutat, melynek közepéből egy fűrótorny emelkedik az ég felé.

*

Az azerbajdzsáni népi bölcelet úgy tartja, hogy nem az tud sokat, aki sokat olvasott, hanem az, aki mindenütt ott volt, és sokat látott. Más vonatkozásban talán vitatnám az azeri bölcsék eme megállapítását, a kaukázusi, s közöttük az azerbajdzsán szőnyegek ügyében azonban én is azt vallom: a kézi csomózású szőnyegekről csak akkor tudhat valamit is az ember, ha látta azokat. Ha megcsodálta, ahogy a fény-árnyék bújócskázik a bársonyos felületen, ha ujjaival kalandozott a szőnyeget díszítő motívumok labirintusában, ha tenyerével újra meg újra engedett a simogatás élvezetének.

Jómagam egy bakui szőnyegmanufaktúrában találkoztam a csodával. A Lányok bástyája közelében az óvárosban. Mindössze nyolc-tíz asszony szorgoskodott csak a kívülről egyáltalán nem látványos lapos tetejű házban, de a kezük nyomán varázslatos szín- és motívumvilág bontakozott ki. A pipacs-pirosnak, az indigókéknek, a nap-sárgának, a rőt-barnának és a mangánlilának valami sosem látott kavalkádja, s a geometrikus formáknak, leveles indáknak, rozettáknak, „*tigristalpaknak*” leírhatatlanul sokféle változata. Mondanom sem kell, elbűvölten

álltam az asszonyok között, s azonnal elhittem, hogy a szőnyegkészítés őshazája a Kaukázus. Miért is hitetlenkedtem volna? Hiszen Azerbajdzsánban például már közel 2500 évvel ezelőtt is szőnyeget készítettek.

*

Bakunak, de egyben az egész ország-

Baku, Sirván sahk palotája

Baku, Kaszpi-tengeri kikötő

óránként váltogatja, s közben 10-15 méteres hullámokat korbácsol föl. Mindazonáltal a gyakori viharok nem riasztották azeri barátaimat, hogy egyik délutánon elvigyenek egy nyílttengeri hajókirándulásra. Vihartól való félelmemet sejtve csak legyintettek: „*Ne aggodalmaskodj, a mi tengerünkön az úszni nem tudók sem süllyednek el, olyan magas a víz sótartalma. Meg aztán nem is tenger a Kaszpi, hanem a világ legnagyobb lefolyástalan sós tava.*” Megnyugtadni ugyan nem tudtak, de velük tartottam. Utólag azt mondom, hogy jól tettem. E kirándulásnak köszönhetően láttam ugyanis a tengeri olajfúrótornyok láncolatát. Akkor két hatalmas toronysor nyúlt be a tengerbe. Egyenként olyan 20-25 km

Azeriek között

nek is, meghatározó tájképi eleme a Kaszpi-tenger. Egyszer szürke párába burkolódzva, más-kor tintakék színben pompázva mindig ott ringatózik az ember közelében. Azaz dehogy is ringatózik, sokkal inkább tajtékzik. Fölötte ugyanis állandóan örvénylik a szél. Irányát szinte

hosszú lehetett a sor. A tornyokat hidak kötötték össze, s a hidak mindkét oldalán hatalmas átmérőjű csövek kígyóztak a szárazföld felé. Vive magukban a kitermelt nyersolajat. Állítólag akkoriban (1982 nyara) Európa közelében ott, a Kaszpi-tengeren voltak a legmélyebb tengeri olaj kitermelő helyek. Azt

mondták, hogy a fúrások átlagos mélysége meghaladta a 4500 métert.

Milyenek az azerbajdzsánok? – kérdezték tőlem annak idején, akik tudták, hogy messze jártam. Ma már nem emlékezem, hogy mit válaszoltam. Bizonyára valami közhelyet: kedvesek, vendégszeretők, stb. Milyenek az azerbajdzsánok? – teszem fel most ennyi év után önmagamnak a kérdést. S mindenk előtt így válaszolok: Antropológiailag hosszú fejű, keskeny arcú, mélyfekete szemű, fekete hajú, barna bőrű népség. Vagyis leginkább a török jelleget véltem bennük felfedezni. Talán van is némi igazam, hiszen az azerbajdzsán nép Kr. u. a XI. században alakult ki. Mégpedig az északi ága a kaukázusi albánok eltörökösödése révén. Az ország déli részén élők pedig iráni eredetűek.

Arra persze már nehezebb válaszolni, hogy lelkiségüket, mentalitásukat tekintve milyenek. Egy tíznapos köztük tartózkodás nem is jogosít fel, hogy erre a kérdésre kimerítően válaszoljak. Így aztán csak sejtéseim vannak. Az vitathatatlan, hogy rendkívül hagyománytisztelők, ugyanakkor nyitottak is. A tekintélytisztelet ma is erősen munkál bennük, és mint a kaukázusi népeknél általában szigorúak az erkölcsi normáik.

*

Amikor a tbiliszi-bakui expresszrel átrobogtunk a poros kis vasútállomáson, Gobusztánon, még csak sejtésem sem volt róla, hogy micsoda meglepetésben lesz részem néhány nap múlva a vonzónak egyáltalán nem nevezhető félsivatagi kisváros környékén, a Szakadékok földjén. Gobusztán ugyanis az azeri nyelvben a Szakadékok földjét jelenti.

Nos, pár nappal később a vonatozás után tettünk egy kirándulást a Bakutól mintegy 60 kilométernyire lévő városkába, pontosabban a település környékére. Egy rendkívül érdekes természetvédelmi területre vezetett az utunk. Mondhatnám azt is, hogy egy különös történelmi-művészeti szabadtéri tárlatot látogattunk meg. Már a szürke kisvárosban az útbaigazító tábla is meglepetésemre szolgált. Gobusztán főterén ugyanis egy kovácsoltvas ősember figura dárdájával figyelmeztetett bennünket, hogy a település mögötti dimbes-dombos táj felé vegyük az irányt. S aztán a félsivatagos tenger melléki tájról ha bejutunk a Bejukdas-hegy és a Kicsikdas összetöredezett, egymásra torlódott sziklätömbjei közé, kezdhetjük a csodálkozást. Így is történt. A sziklák között kanyargó ösvények egyszerűen az emberiség történelmének őskorába vezettek bennünket. A sziklákról mintegy 3500 sziklarajz tekintett ránk. Állat- és emberábrázolások. Hatalmas testű vad bikák, kecses szarvasok, bezoár-kecskék, tömött sörényű vadlovak, oroslánok, s ki tudja még hány be nem azonosítható állatfaj. És a valamikor élt emberek ábrázatai.

Itt állatokkal viaskodva, amott rituális táncokat lejtve, megint másutt egy-

mást riogatva. Áldozási és zsákmányszerzési jelenetek, kultikus és rituális ceremóniák megannyi kőbe karcolt-véssett emlékei. Szokatlan és látványos emlékei a régmúltnak. A tudósok szerint több mint 10 ezer évet felölelő történelmi képeskönyv tárul ott az ember szeme elé. A legkorábbi rajzok ugyanis még a neolitikumban készültek. Talán említenem sem kell, hogy megbabonázottan jártam sziklától szikláig, hiszen ott és akkor először szembesültem emberi történelmünk tíz évezreddel ezelőtti kulturális emlékgyűjteményével.

*

Azt szokták mondani, hogy Azerbajdzsánban két dolgot manapság is bizonyára lát az ember: tevekaravánt és kőolaj-fúrótornyot. Magam is bizonyíthatom, hogy bármerre jártam az országban, de különösen a déli részein, mindenütt egyhangú unalommal bólogatnak a fúrótornyok szivattyúfejei. A karavánügy azonban tapasztalataim szerint már nem egészen állja meg a helyét. Sokkal inkább motorizáltabbak már annál az azeriek, hogy tevén ücsörögve bandukoljanak az ország egyik végéből a másikba. Az viszont tény, hogy sokfelé állnak még a régi szeráj épületek, ahol egykoron kereskedőkaravánok, zarándokok, hóbortos utazók, s ki tudja még hányféle ember talált menedéket éjszakáról éjszakára. Mint ahogy működnek a bazárok is. Jómagam a bakui bazárban is múltam egy kicsit az időt. Nagy múltú intézménye ez a városnak, hiszen Bakut történelme során természeti adottságainál fogva szinte mindig keresztették a kereskedőkaravánok útvonalai. Különösen virágzott a kereskedelem, amikor I. Ibrahim, a Sirvan sahok dinasztiájának /derbenti ág/ egyik megalapítója, székhelyévé tette a várost.

Talán akkor kezdett kialakulni az a hatalmas vásárváros is, amelyet ma egyszerűen csak Nagybazárnak neveznek. Hangos-zajos, mozgalmas, igazi tarkabarka világa ez Bakunak. Amolyan ázsiai egzotikum. Alkudozásoktól hangos, illatorgiában bővelkedő terület. Mindent megkapni mi szem-szájnak ingere. Narancsot, teafüvet, gránátalmát- és gránátalma készítményeket, szezámolajat, földimogyorót, fűgét, mandulát, gesztenyét, gyümölcsöket, keleti fűszereket, illatszereket, kézi csomózású szőnyegeket, mindenféle bőrárut, kaukázusi tejtermékeket, stb. Sőt, a növényeket árusító szektorban még damiragács-ot is. Ez egy fafajta, ami ha kiszárad, a szilárdsága az acéllal vetekszik. Állítólag arrafelé még gépalkatrészek készítéséhez is felhasználják. Persze láttam a Nagybazárban gyönyörű ötvösmunkákat, ezüst és arany ékszereket is. No meg változatosabbnál változatosabb selymeket is. Az igazi meglepetést azonban a hangszerkészítők boltjában láttam. Például az azerbajdzsánok nép hangszerét, a tar-t, a kemancs-ot, a balaban-t, a zurna-t, a naratát, s ki tudja még hányféle csodát.

2011. január

Ázsia küszöbén

Drinápoly váratlanul bukkant elénk a lágyan hullámzó trák dombok közül. A délutáni verőfényben festői rendetlenségben egymáshoz tapadó házaival, égbe kapaszkodó minaretjeivel olyan volt, mint egy színházi

Edirne (Drinápoly)

díszlet. Körülötte a sárga dombhátak azonban az időtlenség érzetét lobbantották fel bennem. Ez a város mintha csak azért magasodna az utas elé, hogy az Idő titokzatos mélységéből üzenetet hozzon- gondoltam. S valóban Drinápolynak van is mit hoznia a múltból. Közel száz éven át volt az oszmán törökök fővárosa. Története azonban messzebbre nyúlik. Háromezer éves múltra tekint vissza. Trákok, perzsák, Odrisz, Dareosz, Nagy Sándor, Hadrianus taposták a földjét. S aztán egyszer csak megérkeztek a törökök, és I. Murad az oszmánok fővárosává tette. Gótok, hunok, avarok és bolgárok hatalma után Európa eme délkeleti szögletében fényeskedni kezdett a hatalmas padisah uralma. Konok arcú janicsárok szemükben különös tüzzel készültek itt a magyarországi végvárak ostromára. Tompa pattogással dobok peregtek, s hadak indultak Európa belseje felé.

Edirne (Drinápoly)

Közben Sinan, a törökök talán legnagyobb építőművésze, építette, szépítette a várost. Számos alkotása ma is lenyűgözi az embert. Többek között ő építette a Selimiye- dzsámít is. Az oszmán építőművészet lenyűgöző szépségű emléke a város közepén egy fákkal, bokrokkal, virágokkal gazdagon beültetett domb tetején pompázik. 79 éves volt Sinan amikor megbízást kapott a Selimiye megépítésére. Talán lábai már megroggyantak, kezei remegtek, s ha a városkörnyéki dombokat vörösre festette az alkony, szemei is hunyorogtak, de lélekben fiatalos lendülettel kezdett a munkához. Hosszú élete során – 97 évet élt – mindig a Selimiye-t tartotta főművének. Állítólag élete alkonyán így nyilatkozott: „*A Sehzade- dzsámít inaskoromban, a Süleymaniyét segédmester éveimben, a Selimiyét pedig már mesterré érve építettem.*”

*

Még alig hajnalodott amikor elindult velünk a hajó a Dardanellákon. A Törökország európai sarkát Ázsiával összekötő tengersizoron. A víz fölött hatalmas páratakaró lebegett, s egyhangúan szürke volt körülöttünk minden. Csak az Égei- tenger felől szaladó hideg szél biztatott bennünket, hogy hamarosan távolba láthat a szem.

Talán ilyen reggelre ébredtek akkor is – villant át hirtelen agyamon a gondolat. Akkor, 1915 nyarán, amikor megkezdődött a Dardanellák elleni flottatámadás. Csatahajók, cirkálók, parti útegek, hatalmas hajóágyúk verték fel a környék csöndjét. Ám az angol- francia flotta kénytelen volt belenyugodni, hogy a Dardanellákat a tenger felől nem lehet elfoglalni. Az aknák és a török parti erők tüze menekülésre kényszerítette az antant flottát. Később ugyan a flottatámadást gyalogsági akcióval kötötte egybe az angol hadvezetés, de a hadtörténetben gallipoli akció néven ismert hadművelet, nem nyitotta meg

Dardanellák

a tengersizorost az antant előtt. Csupán csak az „*admiralitás első lordja*” Churchill mint az akció leghevesebb erőltetője, vesztett a tekintélyéből, s angol, francia, ausztráliai és újzélandi no meg török katonák ezreinek vére festette pirosra a Dardanellák vizét.

2009. szeptember

Villámlátogatás Rodostóban

Márvány-tenger, Rodostó, Magyarok utcája. Van-e magyar ember, aki meghatódás nélkül tud gondolni ezekre a helyszínekre?

Aligha, hiszen aki valamelyest is jártas a történelemben, rögtön a bujdosó fejedelem, II. Rákóczi Ferenc

jut eszébe. És Mikes Kelemen, meg Bercsényi Miklós, illetve a népes kuruckori emigráció tagjai egyen-egyenként. Mert bármilyen politikai széljárás is volt az azóta eltelt évszázadokban, az mindig megkerülhetetlen tény maradt, hogy a nagyságos fejedelem és társai vagyonukat, tekintélyüket, egyéni boldogságukat áldozták a haza oltárán.

Nem csoda hát, hogy ez év szeptemberében magam is könnyekkel küszködve léptem be a rodostói Magyarok utcája 32. számú sarokházába. Az úgynevezett Rákóczi-emlékházba. A favázás szerkezetű, az utca felé erkélyszerűen kinyúló szobákat magába foglaló épület ugyanis II. Rákóczi Ferenc törökországi számkivetettségének egyetlen megmaradt tanúja. Tizenöt éven át szolgálta a fejedelmet ebédlő házként. Sajnos a tényleges lakóház – az utca másik végén volt – és az ebédlő ház melletti kis kápolna, ahol Rákóczi naponként hosszú órákat töltött, mára már elpusztultak.

A kívülről egyemeletesnek látszó ebédlő ház belülről valójában három szintre tagolódik, s több kisebb és nagyobb szobát foglal magába. A második szinten lehet bejutni az épület legnagyobb termébe, a díszes falburkolattal rendelkező eredeti ebédlőterembe, melyet a fejedelem magas rangú török vendégek fogadására is használt.

Az ebédlőterem mellett közvetlenül a dübörgő falépcsőtől rögtön balra pedig egy aprócska szoba fogadja az embert. Itt vetette papírra híres leveleit Mikes Kelemen, a hűséges apród. Ebbe a szobácskába valóban csak a „tenger mormolása” és a „futó szél zúgása” hallatszik be. A Márvány-tenge ugyanis a szoba alatt alig néhány lépésnyire nyaldossa a partokat.

Sokáig néztem a messzeségbe eme szobácska parányi fatáblás ablakán. A le-

Rodostó, Rákóczi Emlékház – Mikes Kelemen íróasztala

menő Nap sugarai csillogtak a tenger habjain, s a horizonton hajó bontakozott ki a messzeségből. Mikes Kelemen jelent meg lelki szemeim előtt. Aki talán egykoron ugyanott állt, ahol én, s fürkészte a távot: hátha üzennek Zágonból. Aztán a fejedelmet véltem látni, aki nem engedett a lelki megroppanásnak. Tervegetett, rajzolt, elefántcsont-faragásokat készített, írt és reménykedett. Micsoda lélek volt ezekben az emberekben! Micsoda méltósággal viselték, élték a számkivetettség napjait. Múltba merengésemet Ali Omár úr hangja szakította félbe. Az emlékház török igazgatója, aki ékes magyar nyelven kezdte a történetet: „II. Rákóczi Ferenc és kísérete 1717. október 10-én érkezett a Dardanellák torkában lévő Gelibolu-kikötőbe. Itt lépett először török földre a fejedelem, majd a mai Edirnébe /egykor Drinápoly/ vezetett az útja. Onnan pedig a Boszporusz partján fekvő Yeniköy faluba. III. Ahmed szultán 1720 elején jelölte ki számára Rodostót, mint végleges tartózkodási helyet. Ide 1720. április 21-én érkezett meg gályával, s itt élt haláláig 1735. április 8-ig...”

Ali Omár úr egyébként nemcsak a nyelvünket beszéli kiválóan, hanem alaposan ismeri a magyar nép történelmét is. Meggyőződése, hogy rokon népek vagyunk, az uralaltáji török népekkel rokonít bennünket. Így aztán nagy örömmel fogadta az ajándékot is. A Kedves Olvasónak ugyanis el kell mondanom, hogy Rákóczifalva város ajándékként Tóth Lajos polgármester úr magyar-angol-török nyelvű kísérelő levelével a Rákóczifalva története I. II. III. kötetemet vittük ajándékba és egy nemzeti színű szalaggal ékesített koszorút „Rákóczifalva” felirattal. Egy rögtönzött kis előadás után, melyben

Rodostó, a Rákóczi Emlékház igazgatójának, Ali Omárnak átadom Rákóczifalva ajándékként a Rákóczifalva története I., II., III. történeteimet.

Rákóczifalva történetét ismertettem mintegy félszáz hallgató előtt, meghatódva helyeztem el a koszorút a fejedelem mellszobránál. Közben férjem elénekelt a Rákóczi imájaként ismert kuruckori vallásos éneket, a Győzhetetlen én köszálom kezdetűt. „*Mutass Jézus, kies földet. Lakásommal adj jó helyet. Ez életben csendességet. Jövendőben idvességet...*” – szöveg a magyar ének a Márványtenger partján. S azzal búcsúztunk Ali Omár úrtól, hogy talán nincs is olyan messze, hogy Rákóczifalva és Rodostó testvérvárosi kapcsolatba lépjen egymással. 2009. szeptember

Kelet kapujában

Dzsámik, minaretek, kupolák, paloták és modern irodaházak sziluettje rajzolódott az alkonyi égre amikor 2009 szeptemberében megérkeztünk Isztambulba. Már esteledett, de a metropolisz, ez az élő, színes kavargó történelmi illusztráció, nem készült nyugovóra térni. Utcáin hömpölygött a sokaság. A Nap még megnézte egyszer magát az Aranyszarv-öböl kékellő tükrében, s aztán csöndesen lebukott az égről. A szálloda felé araszolva emlékeim ködfátyolán át egy közel harminc évvel ezelőtti isztambuli utazásom képei bújtak elő. Akkor, 1984-ben, március első napjait mutatta a naptár, s Kelet kapujában havazott. Nagy hópelyheket kavart a szél, és a világváros lakói kíváncsian figyelték a Meditéránumban szokatlan természeti csodát. Mindazonáltal a hatalmas város élte a maga életét. Az utcákon zajosan lüktetett a forgalom. Dudaszó, motorbúgás, emberi hang olvadt össze egyetlen, hatalmas, mindent betöltő monoton zúgássá. A világvárosi zaj 2009 őszén is a régi volt, s az ezerféle hang csengése hirtelen a lelkemben a jelent a múlttal forrasztotta egybe, és képzeletemet egy titokzatos mesevilágba repítette.

*

Bizánc, Konstantinápoly, Isztambul. Akit a szerencséje elvet ebbe a két kontinensen fekvő világvárosba, közel ötezer év történelmi eseményeivel szembesül. A várossal való ismerkedést nem is lehet máshol kezdeni, mint az ókori Hüppodromon. Itt ugyanis egyszerre jelen van a Római Birodalom, a Bizánci Császárság és az Oszmán-török Birodalom kora. Maga a tér akkor alakult ki amikor Constantinus császár hatalmas építkezései révén a

Isztambul, Aja Szófia

város a Római Birodalom új fővárosa kívánt lenni. Persze a tér eredeti arcu-
lata mára már teljesen átalakult, de van ott néhány építmény, amely a messze
múltba repíti az ember képzeletét.

Először is a téren áll az úgynevezett Theodosius-obeliszk. Ezt a hatalmas,
egyetlen kőtömbből faragott gránitoszlopot III. Tutmosis fáraó emeltette közel
3600 évvel ezelőtt Alsó Egyiptomban a Napisten tiszteletére. I. Theodosius ró-
mai császár azonban gondolt egy merészre, s a 30 méter magas oszlopot Kons-
tantinápolyba, azaz új Rómába szállíttatta. Csak az Úr Isten a megmondhatója,
hogy hány száz rabszolga fizetett az életével e merész vállalkozás során. Az
oszlop azonban, négy oldalán a teljes épségben pompázó hieroglifákkal, ma is
áll. Mint ahogy áll a téren a Kígyó-oszlop is (három egybefonódó 8 méteres
kígyótest alkotja az oszlopot). Ezt az ókori Hellászból hozatták ide a római csá-
szárok. Eredetileg Delphiben az Apollo-templom előtt emelkedett, s a görögök
perzsák feletti győzelmét hirdette. Az utaztatása ennek sem lehetett könnyű,
hiszen 32 méter magas volt, tetején egy bronz gömböt tartott, és az oldalait
szökőkutak díszítették. A romai császárak azonban nem ismertek akadályt.
Hatalmuk, pompaszeretetük igazolása képpen szívesen begyűjtötték a meghó-
dított területek kincseit. A Hüppodrom közelében például van egy érdekes lát-
nivaló, az elsüllyedt palota. Ami nem más, mint egy óriási földalatti ciszterna.
Nos ennek a 70x140 méter alapterületű víztározó csarnoknak a tetőszerkezetét
336 db egyenként 8-8 méter magas görög oszlop tartja. Mondanom sem kell,
Hellasz területéről válogatták össze ezeket is a római császárak.

*

Sokan és sokat írtak már a Topkapi Saray-ról. A szultáni palotaegyüttesről
magam sem tudok mást mondani, mint hogy lenyűgöző. A Márvány-tenger, az
Aranyszarv-öböl és a Boszporusz találkozásánál fekvő földnyelven ékeskedő
„szultáni város” a gazdagságnak és a pompaszeretetnek, a hatalomnak meg a
dicsőségnek egyaránt méltó fellegrvára. Elkápráztatott azon az 1984-es regge-
len is, amikor díszudvarról díszudvarra haladva friss hó ropogott a lábam alatt,
s az Aranyszarv-öböl felett köd gomolygott. De elkápráztatott 2009 őszén is.
Hogyne, mikor a virágok szivárványos sokasága még pompázott, de a tenger-
ről jövő hűsítő szellő már aranysárga leveleket sodort az óriás platánokról.

Magát a palotavárost egyébként hatalmas fal köríti. S a falon belül paloták,
kioszkok, pavilonok, kertek, teraszok, kapuk és folyosók különös labirintusa
várja a kíváncsiskodókat. Itt a Hóhérok kútja, ott a Boldogság-kapuja, emitt a
trónterem, amott meg a Hárem titokzatos világa tárul fel. Csak kapkodja az em-
ber a fejét, hiszen az egykori szultáni rezidencia négyszáz éven át épült és szé-
pült. Területe pedig nagyobb mint a vatikáni államé. Az már csak ráadás, hogy

az oszmán-török történelem eme páratlan szépségű helyszínén gya-korta magyarokkal kapcsolatos emlékekre bukkanhatunk. Például még alig lépjük át a hatalmas Szultáni-kaput, az első udvarban máris magyar vonatkozású épület hívja

Isztambul, Rumeli Hiszari erőd

fel magára a figyelmet. A park szélén áll ugyanis a Szent Eiréne-templom, melynek névadója nem más, mint Árpád-házi Szent László király és Adelhaid királyné szépséges lánya, Piroska. 1104-ben került házasság révén a Keletrómai Birodalom palotájának császáraszonyi nászágáiba. De említhetném a Szultáni Könyvtárat, ahol Mátyás Corvinait lehet látni, vagy Nagy Szulejmán Kinestárát, ahol a budai királyi palota több értékes kincse fellelhető.

*

Noha Isztambul ízig-vérig mohamedán vallású város (2400 mecset működik a metropolisz területén), mégis Kelet kapujában látható a keresztény világ negyedik legnagyobb templomba, az Ayasofya. Ez a lenyűgöző méretű egyházi épület közel ezer éven át szolgálta a keresztényeket. A Bizánci Birodalom legnagyobb templomába aztán némi átalakítás után az iszlám költözött be. A modern Törökország születése idején Atatürk köztársasági elnök azonban múzeumként visszaadta a keresztény világnak.

A vatikáni Szent Péter-bazilika, a milánói dóm és a sevillai katedrális után sorrendben a világ negyedik legnagyobb keresztény templomának I. Justinianus császár adta az Isteni Bölcsesség elnevezést, ami mai török nyelven Ayasofyaként hangzik. A hagyomány szerint, amikor I. Justinianus először lépett be a 360 millió korabeli aranypénzen felépült templomba, elragadtatva a látványtól csak annyit tudott mondani: „*Ó, Salamon, most legyőztelek!*”

Hogy valóban legyőzte-e a jeruzsálemi templomépítő királyt, ne kutassuk. Tény, hogy csodálkozása, elragadtatása nem volt véletlen és alaptalan. A tízezer rabszolga és száznál is több építőmester által öt év alatt megépített templom ugyanis maga volt a pompa és a művészeti gazdagság tárháza. Az arany

és az ezüst, a zöld, a sárga és a vörös márvány az értő szívek és kezek munkája révén valami soha nem látott művészi harmóniába egyesült. Igazi szépségéről és gazdagságáról valójában csak a negyedik kereszties hadjárat lovagjai tudnának számot adni, hiszen a teljes fényében pompázó templomot ők rabolták ki. Törték-zúzták, sőt fel is gyújtották az épületet, ráadásként még földrengés is sújtotta, mégis mindmáig maradt elég szépsége a szemet gyönyörködtetni. Én magam, akinek megadatott, hogy nemcsak egy alkalommal láthattam eme építészeti csodát, ma sem tudom eldönteni, mi nyugozott le jobban: az aranymozaikok, a 107 gyönyörű márványoszlop, amely a kupolát illetve az oldalhajók és a belső narthex felett futó galériát tartják? Netán a mívesen díszített hatalmas bronzkapuk, vagy az apszisban kialakított imafülke? Esetleg

Isztambul, Topkapı Saray hárem

az 55,60 m magas középső kupola? Az hiszen egyen-egyenként minden, de a maga teljességében az egész is.

Persze, mint Isztambulban oly sok helyen, az érdeklődő szem az Ayasofyában is, több helyen magyar vonatkozású kincseken pihenhet meg. Örömmel fedeztem fel például, hogy a galéria egyik aranymozaikja I. Szent László királyunk Piroska nevű lányát ábrázolja.

Az Árpád-házi királylány 1104-ben került a Keletrómai Birodalom társuralkodói aranytrónjára. II. Joannes Komneosz császár feleségeként megbecsült

Topkapı Sarayı, hárem

személyiség volt Bizáncban. Őszinte átéléssel gyakorolta keresztény hitét, kórházakat, monastorokat alapított, és nagy odaadással támogatta a művészeket. 1136-ban bekövetkezett halálakor férje joggal írhatta róla: „... *szándékomban, tetteimben részesem volt élettársam és segítőm... távozásával lelkem felét vitte magával*”.

*

Isztambul különleges földrajzi fekvése valósággal kínálja, hogy hajóra szálljon az ember. Ott tartózkodásunk második napján mi magunk is ezt tettük. A nap már jócskán benne járt a délutánban, amikor a Galata-híd közelében helyet foglaltunk egy kirándulóhajó fedélzetén. Az Aranyszarv-öböl eme pontján hűvös szellő borzolta a vizet, s kék habok fölött suhantunk a tenger felé. Lassan elhagytuk a dombos Galata-negyedet, és elénk tárult a Boszporusz. A tengerszoros, amely a Fekete-tengert és a Márvány-tengert köti össze, s egyben elválasztja egymástól Európát és Ázsiát. Illetve európai és ázsiai részre tagolja Isztambult.

Miközben hajónk csöndesen dohogva szelte a hullámokat, egyre közelebb jutottunk a Boszporusz-hídhöz, s egyszer csak már ott magasodott a fejünk fölött az egyetlen ívnyílású hatalmas függőhíd.

A két kontinenst összekötő acélszerkezet 64 méterrel feszül a tengerszoros fölött, így a legnagyobb tengerhajók is áthaladhatnak alatta. Az európai, il-

Istanbul, a Theodosius-oszlop a Hippodrom-on

megállta a helyét. 1551-ben például Ferdinánd király nagykövetét is a Rumeli Hisari falai zárták maguk közé.

Persze a Boszporuszon egy hajókirándulás sokkal több annál, mint egy híd és egy erődítményt látni. A tengerszoros mindkét oldalán ugyanis számtalan látnivaló van. S maga a tengerszoros is hol kék, hol szürkészöld vízával, egyszer mozdulatlan redőkké dermedt hullámaival, máskor hajókat nyaldosó hatalmas habjaival titokzatos mélységeket és magasságokat kínál. Ezen írás keretei között azonban csak felvillantani akartam, hogy a Boszporusznál nemcsak Kelet és Nyugat néz egymással szembe, hanem a múlt és a jövő is jól megfér egymás mellett.

letve az ázsiai parton álló pilon közötti ív pedig 1074 méternyi távolságot fog át. Azt mondják, építésekor, 1973 októberében adták át a forgalomnak, nagyságrendileg a világ negyedik legnagyobb hídjának számított.

Áthaladva a híd alatt hamarosan egy hatalmas erődítmény kötötte le a figyelmünket. Az európai oldalon ugyanis a Rumeli Hisari magasodik. Ez a különös alaprajzú, hatalmas bástyákkal és 5-15 méter magas falakkal bíró épületegyüttes a szemközti ázsiai oldalon lévő Anatóliai erőddel együtt szinte kaput képezett egykor a tengerszoroson. A két erőd ágyúi, ha a szükség úgy hozta, valóságos lövedékfüggönyt húztak a Boszporusz vize fölé.

Az már csak ráadás, hogy olykor-olykor börtönként is

2009. szeptember

Kisázsia csodái

Nem tudom, hány olyan pontja van a világnak, ahol a legismertebb civilizációk keveredtek egymással a történelem során. Azt viszont tudom, hogy Kisázsiában a legjelentősebb népek és kultúrák adtak randevút egymásnak az elmúlt évezredekben. Hettiták, frigeek, lidek, perzsák éppenúgy megfordultak ott, mint a görögök, a rómaiak, a bizánciak, a szeldzsuk-törökök vagy az oszmán-törökök. Szóval ez a három földrész határán fekvő félsziget egyaránt kínálja az ősi kultúrák és az iszlám látnivalóit. Ráadásul természeti csodákban is rendkívül gazdag. Éppen ezért nagyon örültem, amikor az elmúlt év szeptemberében férjemmel együtt egy kéthetes kulturális körutazáson vehettem részt Kisázsiában, azaz a mai Törökországban. A Rodostó-Isztambul-Ankara-Kappadokia-Kónya-Sultanhanı-Aspendos-Antalya-Pamukkale-Hieropolis-Ephesos-Pergamon-Trója-Dardanellák-Edirne útvonalon szervezett utazás az élmények, az ismeretek, a meglepetések sokaságát kínálta. Az alábbiakban két hét feledhetetlen emlékeiből következnek villanások.

*

Azt hiszem, joggal mondható, hogy az Égei- tengertől keletre elhelyezkedő Denizli tartomány a világ egyik páratlan szépségű természeti képződményét kínálja a látogatóknak. A pamukkalei cseppkőbirodalom ugyanis maga a csoda. Már messziről látni a hófehér mészkő és gipsz teraszokat, a csipkés párkányokat és a lágyan omló hatalmas mészkőfüggönyöket. Ez a csillogó álmvilág nem más, mint a tektonikus erők hatására kialakult hegyvonulat belsejéből feltörő termálvízből kicsapódott mész és gipsz különleges lerakódásai, amelyek az évezredek során az egész hegyvonulatot beborították.

A mai török nyelvben nemes egyszerűséggel csak Gyapotvárnak nevezik ezt a vidéket. Nem véletlenül, hiszen az egész

táj olyan mintha gyapotvirágzáskor dermedt volna meg a világ. A vulkanikus kőzet szeszélyes alakzatait mintha a virágzó gyapot fehér vattacsomói öltöztették volna hőszinű palástba.

Pamukkale a világ legnagyobb cseppkőképződményekkel borított területe. A teraszokon elhelyezkedő kisebb- nagyobb kerekded medencék kéklő vizében visszatükröződő hófehér birodalom egyenesen Tündérországot villantja az ember eszébe. S amikor a lehanyatló Nap bearanyozza e különleges birodalmat, a látogatónak megszólalásra sem marad ereje. Magam is lenyűgözve a szépségtől csak bámultam. S míg férjem a fürdőzés gyönyörűségének is engedett, tekintetem az ókori romváros, Hieropolis, maradványain is megpihent. A pamukkalei termálvíznek köszönhetően ugyanis az ókor híres fürdővárosa virágzott a hegy oldalában. Az egykor Jerapolis néven emlegetett települést Kr.e. 190-ben maga II. Eumenesz pergamoni király alapította. Fénykorát azonban a rómaiak fennhatósága idején a Kr.u. II.III. században élte. Az oszlopsorokkal közrefogott egykori főutca maradványai, a díszkapu, a színház, az apollo templom és a fürdő-épületek mutatják ma is, hogy hajdan nagy élet járta arrafelé.

*

Amikor Közép- Anatóliába megérkeztünk egyszeriben valami ismeretlen bolygón találtuk magunkat. Legalábbis a táj olyan volt, mintha elhagytuk volna a Földet. Természetes növénytakarót hiába kerestünk. Csak különleges formájú sziklák, kőtornyok, furcsa sapkás kőoszlopok vettek körül bennünket. A különleges alakzatok között hatalmas szakadékok, üregek, barlangok ásítottak felénk. Nem csoda, hogy egyszeriben meglódult a képzeletünk, s ismeretlen civilizációkkal népesítettük be a vidéket. Óriásokat és tündéreket véltünk látni. Pedig csak arról van szó, hogy a földtörténeti harmadkorban a föld eme része rendkívül heves vulkanikus tevékenység színtere volt. A vulkánkitörések következtében különböző keménységű és vastagságú láva és tufa borította be a tájat. S aztán jöttek a homokviharok, a szél és a víz, és az egymásra rakódott üledékes réteg kopott, csiszolódott, töredezett. A táj egyre inkább mesés- fantasztikus arculatot öltött. Természetesen a zord természeti képződmények között az ember is elvégezte a magáét. A viszonylag könnyen vájható, véshető kőzetben ugyanis nem egyszer menedéket, óvóhelyet alakított ki magának. A korai kereszténység idején például Jézus követői kerestek védelmet a kappadókiai Göröme völgyben. Lakóhelyeket, templomokat, kolostorokat vésve a sziklák belsejében. Később az idegen hódítók, például az arab inváziók idején, újabb és újabb menekülők lepték el a vidéket. Végül is az egymáshoz gyűrődött furcsa természeti képződmények gyomrában az emberi találékonyság hatalmas földalatti városokat hozott létre. Egy ilyen lélegzetel-

állító települést mi magunk is meglátogattunk. A barlangváros vagy földalatti város megtekintése során mintegy hét emelet mélységben ereszkedtünk alá a hegyek belsejében. A lakóüregek, a szentélyek, a raktárak, a víztárolók, kutak és a szellőzőaknáknál bolyongva több kilométert tettünk meg a közlekedő alagutakon. Legtöbb helyen derékban meghajolva vagy guggolva tudtunk csak előrehaladni. Akadt persze olyan hely is, ahol csak négykézláb közlekedhettünk. Miután órákat töltöttünk az egykor 20 ezer ember számára életteret biztosító földalatti városban, ugyancsak igyekeztünk kifelé. A szűk járatokon, menekülő utakon át ugyan újabb barlangvárosok felfedezésére indulhattunk volna, de inkább a ragyogó Nap éltető sugarait választottuk.

Kisáziát délen a Földközi- tenger határolja. Az Antalyai- öböltől egészen a török- szíriai határig húzódó partvidék igazi mediterrán vidék. Pálmafák, citrom- és narancsfák, cédrusok, datolyapálmák, leanderek és kitudja hányféle délszaki virág bódító illatával terhes arrafelé a levegő. Miközben hirtelen égbe szökő hegyek áthághatatlan védőfalat alkotva strázsálják a tenger kristályosan csillogó vizét. Az Antalyai- öblöt maga a Toros hegyvidék nyugati vonala fogja koszorúba. Igazán páratlan szép látványt kínálva a látogatóknak. A természetalkotta díszletek között persze az ókori romok is lenyűgözik az embert. Az Antalyai- öböltől az Iskenderuni- öbölíg húzódott ugyanis az ókori Pamfilia és Kilikia, illetve Likia. A titokzatos antik romok között bolyongva szentélyek, színházak, ciszterna rendszerek, gümnaszion épületek maradványai bontakoztak ki a szemünk előtt. De külön kell megemlítenem egy egészen lenyűgöző látványosságot is. Az Antalyai- öböl nyugati oldalán igyekszik a tenger felé a gyors folyású Düden folyó. Vizét azonban csak úgy tudja átadni a Földközi-tengernek, ha a parti sziklaszirtek között mintegy 50 méteres magasságból szikrázó fehér habfelhő formát öltve ugrik a mélybe. Közben a habokon megtörő napsugarak gyönyörűsége szivárványszínbe öltöztetik a tájat. Gondolom, nem kell bizonygatnom, hogy utazásunk egyik napján a felkelő Nap varázslatos fényében

Kónyai asszonyok

Kerengő dervizsek

Éppen ezért a múlt esztendő szeptemberében nem kevés kíváncsisággal érkeztünk férjemmel együtt a táncoló dervisrend egykori szent városába. A településsel való találkozás természetesen már az első pillanatban a meglepetést kínálta. A hőmérők higanyszálai ugyanis $+ 35\text{ C}^\circ$ fölé kúsztak. Úgyhogy mire a mevleni dervis kolostor azúrkék kupoláját felfedeztük, ugyancsak megizzasztott bennünket a város. A hatalmas fákkal árnyékolt kolostorkertben aztán hamar feledtük a megpróbáltatást. A mindenfelé pompázó virágok és az itt-ott földbe süppedt sírkövek között sétálva, majd a szerzetesi cellák hűvösében sokkal inkább Celaleddin Rumi életművére összpontosítottunk, mint a forróságra. Ez a XIII. században élt filozófus és költő ugyanis tökéletesen ismerte a Koránt, az iszlám jogot és hagyományokat, a perzsa, az arab és az indiai irodalmat. Nem véletlen, hogy tanítványai, követői síremléke körül alakították ki a Mevleni dervisrend központját.

A dervisrend ma már nem működik. Néhány évtizeddel ezelőtt azonban még minden pénteken sor került a kolostorban az Alah-hal való lelki egyesülést célzó szertartásra. Vagyis a hosszú barna, fehér vagy szürke szerzetesi köntösbe öltözött és magas nemezsüveget viselt szerzetesek a zene és a tánc révén adták át magunka a Mindenhatónak. Egyhangú síp- és dobszó mellett előbb gyékényen guggolva elmélkedtek, majd a gyorsuló zene ritmusára táncba kezdtek. Jobb tenyerüket az ég felé, bal tenyerüket pedig a föld felé fordítva saját tengelyük körül forogtak egy órát. Mint említettem a kerengő dervisek rendjét már feloszlatták, de egy kulturális program keretében mégis alkalmunk nyílt a dervistánc megtekintésére. Igazán különleges élményben volt részünk. Mint ahogy nagy élményt jelentett a helyi lakosság életének szemlélése is. Kónyában ugyanis az asszonyok, lányok ma is bokáig érő, bő

pompázó vizesést látva magam is lenyűgözve álltam a természet fensége előtt.

*

Aligha van város, amely többet tudna mesélni a múltjáról, mint a Belső-Anatóliai Felföldön elhelyezkedő török város, Kónya.

tarka bugyogószerű ruhát, papucsot és fejkendőt viselnek, s ha szabad idejük adódik, rögtön a földre kuporodnak. Mindegy, hogy a kolostorkertben vagy a város valamelyik közterén vannak. A férfiak pedig a kávézók teraszán vízpipa duruzsolása mellett engedik át magukat az édes semmittevés örömeinek. Meg is állapítottuk: Arrafelé még igazán tudnak az emberek kikapcsolódni.

*

A moder török főváros, Ankara, nekem nem tetszett. Fekvése, építészete egyaránt jellegtelen. Nincsen jelentős folyója, tengerpartja és számottevő műemléke. Ráadásul igen magas fekvésű és rendkívül száraz az éghajlata. Szinte csoda, hogy itt-ott árnyas ligetek vagy virágzó parkok tagolják a várost. Mégis van valami ebben a fővárosban, ami rögtön foglyul ejtette a szívemet. Ez pedig nem más, mint az Anatóliai Kulturák Múzeuma.

Már maga a múzeumi épület is érdekes. Egy hajdani szeráj és egy fedett bazár egybekapcsolódásával született meg. A különleges épülettömb széles terméskő falai között aztán a meglepetések tömkelege tárul fel az ember előtt. A páratlanul gazdag gyűjtemény ugyanis keresztmetszetét adja Kisázsia történelmének. Hettiták, asszírok, frigiaiak, görögök és rómaiak élete elevenedik meg előttünk.

Rám talán legnagyobb hatást a frig kiállítási tárgyak gyakorolták.

Ez a nép Krisztus előtt kb. 725 táján alapított birodalmat Közép-Anatóliában. Fővárosuk Gordion volt, s két legismertebb királyuk Gordiosz és Midasz. Igen, Midasz, akinek a nevét mi magyarok, első sorban Ady Endre költészetéből ismerjük. A költő ugyanis egyik jellegzetes „holnapos” versében Midasz király sarjának nevezi magát. De valószínűleg ki is volt ez a király? Azt hiszem joggal mondhatjuk, hogy egyszerre volt történelmi személyiség és mitológiai figura. A mú-

Karaván szeráj

zeumban található gazdag sírlelete azt mutatja, hogy minden idők egyik leggazdagabb uralkodója volt, a görök mítoszokban pedig isteni lényként jelenik meg. A mitológiai hagyomány úgy tartja, hogy Gordiosz phrügiai (frig) király és Kübelé istennő gyermeke volt. Mesés gazdagsággal bírt, mert az egyik görög isten, Dionüszosz, felruházta azzal a joggal, hogy amit megérint, az arannyá változzon. A görög istenek azonban büntették is. Egyik alkalommal, amikor kéretlenül bíraskodni kezdett az aranylanton játszó Apollon és a pásztorsípon tilinkózó Pán közötti zenei versenyen, az istenek szemérmüket növesztették a fejére. Ezért emlegeti Ady Endre a már említett versében szemérműves királyként.

*

Manapság, amikor jól kiépített utak szelik át az Anatóliai magasságokat, szinte el sem lehet képzelni, milyen lehetett utazni arrafelé, amikor csak a végtelen ég borult az utas fölé. A kietlen, kopár vidék ugyanis pihenésre alkalmas helyet nem nagyon kínált. A gyér növényzet, az alacsony növésű fűfélék és a vézna cserjék menedéket nem adtak. Pedig utasok-kalmárok, teherhordók, zarándokok, eszelős dervisek, haramiák és katonák mindenkor jártak arrafelé. Elég csak arra utalnunk, hogy az ókori Selyemút és a perzsa Királyi út a magasságokon vezettek keresztül. Így aztán nem csoda, hogy amikor a szeldzsuk törökök kezére került a vidék, ők lázas építkezésbe kezdtek.

Bizonyos távolságokra egymástól felépítették a hánokat, vagyis a karavánszerájokat. Ankarából Aksarayba haladva, illetve Aksarayból Kónyába tartva jobb-rosszabb állapotban több tucat karavánszerajt figyelhettünk meg. Sultanhaniban pedig látogatás is tettünk egy épen maradt hánban.

A hatalmas négyszög alakú erődítményszerű épületbe egy gyönyörű faragott kapun át jutottunk be. A tágas, kövezett udvaron egykor tevék, kocsik, áruval megrakott szekerek éjszakáztak. A bolthajtásos cellákban pedig az utasok várták a hajnalt. Az ablak nélküli szobákban – odúknak nevezték őket – a falak melletti heverőkön aludtak a megfáradt utasok. Persze ha éppen nem a bogarakkal, poloskákkal viaskodtak. Aztán amikor pirkadni kezdett, mozgolódni kezdett a vándor népség. Az udvar közepén álló mecsetben elvégezték a hajnali imát, s kiabálás, korbácsolás és tevébögés közepette továbbálltak.

Csak az udvar fényesre csiszolódott kövei a megmondható, hogy az évszázadok alatt hányan fordultak meg a falak között.

Márványoszlopok között

Elő pillanatban képtelenségnek tűnik, hogy egy ilyen terjedelmű írás keretei között képet rajzoljon az ember az Égeikumról.

Az azonban talán megtehető, hogy hangulatokat, gondolatokat és érzéseket villantsak fel az Égei-tenger keleti partvidékén szerzett élményekkel kapcsolatban. A régi dicsőség küzdelmes helyszíneit bebarangolva ugyanis az érzések és gondolatok szivárványos sokasága vert tanyát bennem.

*

Az Égeikummal való ismerkedést Epheszossal kezdtük. Az ókori Kisázsia eme metropoliszát (volt idő, amikor lakóinak száma meghaladta a kettőszázezeret!) közel háromezer évvel ezelőtt görög törzsek alapították. Az iónok egykor gyönyörű városa persze ma már romokban hever. A szanaszét heverő márványoszlopok, az épületmaradványok, illetve a rekonstruált városrészek azonban ma is kiterjedt területet foglalnak el. Úgyhogy a Fülemlü-hegy északi oldalán, valamint a Pion-hegy déli és nyugati lejtőin, illetve a két hegyvonulat közötti tágas völgyben elhelyezkedő hatalmas szabadtéri múzeum megtekintésére hosszú órákat kell szánni. Mi magunk legalább öt órán át barangoltunk

Ephesos, Hadrianus temploma

Ephesos

stadiont, a fürdőházakat, a kikötőt és a gimnáziumokat.

Megcsodáltuk a híres Celsus-könyvtár romjait és a Hadrianus templom mívés díszítményeit. Sétálgattunk az agórán, vizet merítettünk a Traianuskútból, fáradt tagjainkat pihentettük a hajdani kórház területén.

Persze vizitáltunk kicsit különös helyeken is. Többek között benéztünk az egykori örömházba is, ahová a márványburkolatba vésett mezítelen talp körvonalai irányítottak bennünket. Az Arkadian sétányon haladva – egykor ez volt a város fő útőere – meggyőződünk az ionok gazdagságától és pompaszeretetéről. A márványlapokkal burkolt út két oldalán ugyanis hajdan 5-5 m széles fedett oszlopos folyosó húzódott, s a fedett sétányok járószintjét díszes mozaik borította. Nem csoda, hogy a görög mitológia egyik, tisztaságáról híres istennője, Artemisz, kedvelte ezt a várost. Zeusz lányának az ásatások során több helyen meg is találták a szobrát. Érdekes módon a márványból faragott szobrok egy-egy szép női alakot ábrázolnak, felsőtestükön 25-25 kebbel. Talán a bőség fogalmazódott meg ilyen formán is.

Csak az Úr Isten a megmondhatója, hogy hányszor képzeltem el, milyen lehetett az ókori Trója. Az Iliászt olvasgatva újra meg újra felépítettem Iliion falait. Aztán a múlt esztendő szeptemberében valóságosan is a mítoszok földjére léptem. Csalódni persze nem csalódtam, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy sok vonatkozásban mást találtam, mint amit vártam.

Először is, a trójai romváros ma már közel másfél-két kilométernyire fekszik a tengertől. A Dardanellák felé igyekvő folyók ugyanis feltöltötték a területet. S ott, ahol hajdan az akháj hajók sorakoztak fel, ma virágzó szántó-

a romvárosban. Közben megelevenedett előttünk az ókori virágzó metropolisz. Lelki szemünk előtt pompázott a gyönyörű Artemisz templom, amit az ókori világ hét csodájának egyikeként tartottak számon. Láttuk a romjaiban is fenséges színházat, a

földek kerülnek el. Persze a híres faló sem a régi már. Hogyan is dacolhatott volna évezredekken át az idővel! Az a jó háromemeletnyi magas építmény, amely büszkén strázsálja a hatalmas romterületet, ló formájú ugyan, de az 1960-as években épült. Mindazonáltal Trója mégis Trója. A nagy kiterjedésű romvárosban bolyongva az ember minden ízében a múltat érzi. Itt Agamemnónt véli látni, ott Odüsszeusz hozza hőslékű csapatát, amott Meneláosz készül a párviadalra. Szóval Trójának hangulata van. Ám aki nem veszi a fáradságot, hogy elmélyüljön a több mint ötezer éves város múltjában, az csak kőkupacokat, szanaszét heverő köveket és átláthatatlan falmaradványokat lát.

*

Ott, ahol az anatóliai földnyelv délnyugati vége kaput nyit az Égei-tengerre, a Bakircay folyó termékeny völgyében, van egy nem akármilyen múlttal büszkélkedő város: Pergamon. Pontosabban ma Bergamanak hívják.

Pergamon történelme a messze múltban kezdődik. Akkoriban, amikor még istenek jártak arrafelé. A hagyomány ugyanis azt tartja, hogy a görögök főistenének, Zeusznak az unokája alapította a várost. Igaz vagy nem, ne kutassuk. Inkább gondolatban kapaszkodjunk fel azon a meredek úton, amely a város fölött büszkén trónoló fellelgyárba vitt bennünket.

A fellelgyárt 300 méter magasságban, a meredek hegyoldalra építették.

Trója

Antalya, Düden-folyó

Trója

az Akropolisz épületei voltak szebbek. A hatalmas kidőlt, bedőlt márványoszlopok, városfalak, templomok és paloták romjai között bolyongva minden a gazdagságról és a pompaszeretetről győzi meg az embert.

Rám talán legnagyobb hatással a színház és a Zeusz-oltár volt. Mindkettő a hellenisztikus kor lenyűgöző remekműve volt egykoron. A színház gyakorlatilag ma is működőképes. A hegyoldal lejtésszögét követő nézőtéren 10 ezer ember is helyet foglalhat. A Zeusz-oltárnak azonban csak a maradványai láthatók. A német régészek és olasz szobrászok által feltárt és rekonstruált páratlan műkincs teljes szépségében a berlini Pergamon Múzeum kiállításán látható.

*

Szeretem az antik színházakat. S az élet úgy hozta, hogy az évek előrehaladásával a leghíresebb ókori színházak helyszíneire jutottam el. Álltam már lenyűgözve a szicíliai Taorminában, a görögországi Epidaurosban, vagy éppen az athéni Dionüszosz színház nézőterén. Az azonban, ami a kisázsiai Aszpendoszbán tárult elénk, mindenkinek a teteje is lehet. Aszpendoszbán látható ugyanis a világ legépebb állapotban fennmaradt antik színháza.

Architektúrájában és akusztikájában egyaránt lenyűgöző. Míg máshol többnyire csak a nézőtér maradt meg mára, Aszpendoszba a patkó alakú nézőtérrel szemközt a színpadi építmények is. Így aztán nem véletlen, hogy a kétezer éves épület ma is a kultúra fellegvára.

Minden év májusában az Antalyai Fesztiválnak ad otthont.

2009 szeptember

Zarándokúton Izraelben

Mindig vágytam Izraelbe, hiszen ennek az országnak a területe az emberi civilizáció egyik bölcsője. Ősi történések színtere, s három nagy világvallásnak a judaizmusnak, a kereszténységnek és az iszlámnak a fókuszpontja. Nos, idén májusban megadatott nekem, hogy a Szentföldre utazhattam. Férjemmel együtt az Ökumenikus Tanulmányi Központ szervezésében a „Jézus nyomában” zarándokúton vehettem részt. Bibliával a kezünkben Tel-Aviv – Caesarea – Haifa – Akko – Kapernaum – Tabgha – Genezáreti-tó – Tiberias – Magdala – Názáret – Nain – Gilboa – Jordán völgye – Kána – Gadara – Jeruzsálem – Betlehem – Holt-tenger – Qumrán – EnGedi – Jericho – Jafó – Tel-Aviv útvonalon haladva az ősi civilizációk és a kereszténység történetének lenyűgöző emlékeivel ismerkedtünk. Csodás tájak, varázslatos vidékek, pompázatos történelmi városok, évezredek átívelő emberi történések és máig is mindig ható isteni végzések rajzolódtak ki előttünk. Európa, Ázsia és Afrika találkozási pontján egy olyan világ tárult fel előttünk, amely joggal nevezhető az emberi történelem formálójának.

A Föld mélye a világ más tájain is titkokat rejt, mégis a Biblia földje valami egészen más, mint az, amit eddig láttam a világból. Éppen ezért az emlékek közül is nehéz válogatni.

*

Az El-Al izraeli légitársaság gépével hajnali 4.25 perckor érkeztünk Tel-Avivba. Tulajdonképpen az időeltolódás miatt itthon még mindössze 3.25 perc volt. Izraelben azonban a keleti ég peremén már a Nap kapaszkodott felfelé. A Ben-Gurion Nemzetközi Repülőtéren is igazi nappali nagyüzem fogadott bennünket. Egymást érték a nyugat-európai légitársaságok valamint az amerikai gépek le- és felszállásai. A biztonsági ellenőrzés után, mely ki- és beléptéskor rendkívül szigorú Izraelben, fáradtan sóhajtottunk fel: hát itt volnánk! S autóbusszal már indultunk is tovább. A Földközi-tenger melletti városba, Netanyába tartottunk, hogy a nagy zarándokút megkezdése előtt néhány órát a Galil Hotel pihenjünk.

Netanya egy 1928-ban alapított modern nagyváros. Népszerű nyaralóhely jelentős gyémántiparral. Úgy is emlegetik, hogy a gyémánt városa, bár semmi csillogás nincs benne. Legfőbb vonzereje a tenger. Közvetlenül a Földközi-tenger partján fekszik, azon a tengerparttal párhuzamos keskeny síkságon, amelynek északi részét a Biblia Sáron síkságaként emleget. Már az ókorban is gazdag lehetett ez a vidék, hiszen a bibliai Énekek éneke hőse Sáron rózsájá-

nak, völgyek liliomának nevezte magát. Mellesleg a tengerparti sáv keleti peremén futott a híres történelmi út a Via Maris is, amely Mezopotámiát Egyiptommal kötötte össze. Jobb napokon patakok, források vize járja ezt a tájat, s teszi gazdaggá a vegetációt. Az idén azonban január vége óta egyetlen csepp eső sem hullott Izraelben, a hőmérséklet pedig érkezésünkkor is a +40C-ot célozta, ennél fogva nem csoda, hogy a sivataggal való ismerkedésünk már Netanya környékén elkezdődött.

Haifa, Perzsa kert, Bahai-szentély

Nem tudom, hogy van-e annál döbbenetesebb élmény, mint amikor egy halott városban barangol az ember. Utcák, paloták, színház, templomok, sétányok, agórák, középületek követik egymást, csak éppen a hajdani lakók és a leszámazottaik nincsenek sehol. A történelem vihara szétszórta, elsodorta őket. Nos a Tel-Aviv-Haifa főútvonal középső szakasza táján Caesara Maritima egy ilyen holtváros. Magát a várost a tenger lovasai, a föníciaiak alapították. A szirtekkel körülvett tengerbe nyúló földnyelven kialakított településnek a kánaáni mitológia egyik főistenője, Astarte lett a névadója. Ennél fogva az ókori irodalom sokáig Straton Pyrgosz néven jegyezte. Legismertebb úrnője, Kleopátra is ekként nevezte. Aztán változtak az idők, s a város új nevet kapott. A híres actiumi csata után a fiatal edomita király, Heródes kezére jutott, aki az Augustus császár iránti tisztelete jeléül Caesaria-ra keresztelte. Heródes /a zsidók történelmé-

ből Nagy Heródes királyként ismerjük/ tette az ókori Judea fővárosává.

Kr. után 6-tól Caesariabanszékeltek a római helytartók, közöttük a jól ismert Pontius Pilatus is. Egyszóval Caesaria az ókorban a jeles városok közé tartozott. Falai között császárok, tudósok, lázadók

Caesaria

egyaránt megfordultak. Kleopátra, Nagy Herodes, Titusz, Vespasianus, Pontius Pilatus, Origenesz, Euszebiosz, Rabbi Akiba és ki tudja még hány híresség koptatta a köveit. Csoda-e, ha megilletődve álltam meg a holt város főterén? Ráadásul tudtam: Pál apostol két évig raboskodott Caesariában, pedig maga II. Agrippa király mondta ki róla az igazságot: „*Semmi halálra, vagy fogságra méltó dolgot nem cselekszik ez az ember ... Ezt az embert szabadon lehetett volna bocsátani, ha a császárra nem apellált volna...*” Ap.Csel.26

*

Teraszos művelésű földek, banánligetek s egy lustán domborodó hegyhát. Mindnyájan tudjuk a Kármelhez közeledünk. Egy körülbelül 20 km hosszúságú hegyvonulathoz, mely Izrael északi részén, Haifától néhány mérföldnyire délre helyezkedik el. Neve a Szentírásban a szépség és az áldás szimbólumaként fordul elő. Jelentése: az Úr szőlőskertje.

A Karmel-gerinc annak idején a zsidó nép honfoglalásakor Izrael négy törzsének szálláshelye között jelentett határt. Áser, Zebulon, Isakkár és Manasse birtokai között. Valójában egyik törzsé sem volt, hanem afféle közös menedékhelyet képezett. Joggal, hiszen a meredek sziklafalakban barlangok sora található. Ezek emberi telephelyként szolgáltak már a legrégebbi korból is. A régészeti irodalom emlegeti az úgynevezett Karmel-hegyi embert, aki mintegy 40 ezer évvel ezelőtt élt. A Tabun és a Szukhul-barlangokból több lelet is előkerült vele kapcsolatban. Az ószövetségi korban pedig a Karmel-hegy egyik barlangjában Illés próféta talált menedéket. A népi képzelet szerint holló táplálta az öreget, aki vén koldus képében ma is járja a világot, s a Messiás eljövételét hirdeti. Valójában a próféta Acháv király uralkodása

idején élt. (Kr. e. 874-853), s kemény harcot folytatott a Baál-kultusz ellen, mert úgy vélte, hogy a fokozódó társadalmi igazságtalanságok az idegen istenségek szélesedő tisztelete miatt alakultak ki. Ezért szégyenítette meg a Baál-papokat, istenítéletet tartva az ősi kánaáni istenség, Baál követői felett. Égő áldozatának emlékét a Karmel-hegy egyik csúcsának, a Muhrakának a neve is őrzi. A szó ugyanis a sémi nyelvekben megégetettet jelent. A csúcson egyébként ott áll Illés próféta szobra is. A szobor talapzatánál állva gyönyörű panoráma bontakozik ki az ember szeme előtt. Alattunk a Kishon folyó csörgedezik, észak-keletre a Golan hatalmas sziklatömbje körvonalazódik, nyugaton a Földközi-tenger vize kékellik, északra a drúzok falvai (a drúzok Libanonban, Szíriában, Izraelben élő arab törzsek), s messze délre Samaria olvad egybe a horizonttal.

*

Haifa, Izrael harmadik legnagyobb városa földrajzilag és gazdasági szempontból négy részre tagozódik: az alsó városra, az ipari negyedre, az üzleti és a kereskedelmi negyedre és a Karmel-hegyi lakónegyedre. Ezen utóbbi városrészbe egy meredek úton, a Hegy útján lehet feljutni, és az út végén kezdődik a kolostorok világa. Más néven a Karmel Cárzáti. S ennek közelében találtunk rá Izrael legszebb botanikus kertjére, a Perzsa kertre. A Karmel-hegy lejtőjén elterülő park csaknem a Földközi-tengerig fut le, s teraszosan kiképzett területein a délszaki növények, virágok olyan pompája fogadja a látogatót, hogy mindjárt az Éden-kertben képzelet magát. Nem véletlenül emlegetik ezt a parkot az egész Közel-Kelet legszebb kertjeként. A virágágyak, bokrok fák, márványlépcsők között haladva egyszer csak egy aranykupolás mauzóleumra bukkan az ember. Az aranykupola alatt Abbasz effendi alussza örök álmát. Egy különös sorsú, rendkívüli ember, aki a bahai vallás világgözpontját építette ki Haifán.

A bahai vallás a keresztény, a buddhista, a mohamedán és a judaizmus elemeiből építkezik. Egyistenhívő és Perzsiában alakult ki az 1840-es években. Érdekessége, hogy a bahai hívőknek nincsenek papjaik és templomi szertartásaik sem. Azt mondják, hogy hitüket a mindennapi életben valósítják meg. Viszont hatalmas vagyonnal rendelkeznek, s a világ keleti felén több szentélyük is működik. Tulajdonképpen a Perzsa kert is az egyik legnagyobb szentélye, világgözpontja a bahai közösségnek.

*

Jézus földi életének és tevékenységének színhelyei, az úgynevezett Szentföld, Izrael belső területeit foglalja magában. Ennélfogva miután Tel-Aviv – Netányá – Caesarea – Haifa – Akko nevezetességeit megtekintettük, el-

hagytuk a Földközi-tenger partvidékét, s az ország belsejébe indultunk. Hamarosan beléptünk Galileába, a béke, a hit, a remény és az egyetemesség üzenetét hordozó északi országrészbe.

Izrael eme része amolyan bájos vidék. Lágyan hullámzó dombokkal, zöldben pompázó banánültetvényekkel, aratás utáni sárgálló búza és árpatarlókkal (Izraelben már lezajlott május közepére az aratás!), s a kéken csillogó Galileai-tengerrel.

A Galileai-tenger, nevezik Genezáret-tónak és Yam Kinneret-nek is,

nagyságát tekintve a Balatonnal vetekszik. Alakja egy hárfát formáz, héberül ezért is nevezik Kinneret-tónak. A világ legmélyebben fekvő édes vizű tava. Vizét a Jordán táplálja, magával hozva a Hermon-hegy lejtőiről érkező friss vizű források vizét is. Maga a tó Izrael legfőbb ivóvízforrása, s egyben az északi országrész legfontosabb halászati-sport- és üdülőközpontja. Annak idején Jézus csodatételei, tanításai legnagyobb részt e tó körül zajlottak le, s tanítványainak többsége is a Galileai-tenger környékéről származott. Nem csoda, hogy a bőség zavarával küszködtünk, ami az emlékhelyek felkeresését, megtekintését illetve. Mindazonáltal a tavat teljesen körbejártuk, sőt hajóztunk is rajta.

Az ismerkedést Izrael négy szent városának egyikével, Tibériással kezd-

Galileai-tenger

Boldogmondások hegye

lehetne összehasonlítani a Herodes Antipas által alapított szent várost például a Szíriába vezető karavánút mentén hajdan virágzó, gazdag várossal, Kapernaummal. Vagy a tabghai Kenyérszaporítás templomának csodálatos mozaikpadlózatát, amely a mozaiktechnika messzemenően kifinomult példázata, a Tábor-hegyi modern Színeváltozás bazilika háromhajós belső terének apszisboltozatát borító aranyalapú mozaikképpel. Netán a festői szépségű környezetben emelkedő Primátus-kápolnát (Jézus a kápolna belsejében látható Mensa Christi nevű sziklán adta Péternek a főhatalmat az egyház fölött), a názáreti Angyali üdvözlés temploma alatt húzódó barlanglakással, ahol Gabriel arkangyal hírül adta Máriának Jézus eljövendő születésének hírért. Szóval összehasonlításoknak, előbbre s hátrább tologatásoknak arrafelé nem lett volna semmi értelme. Sokkal inkább fontos volt az elcsendesedés, a befelé hallgatás. Mert a Genezareti-tó északi partján például, ahol az a furcsa formájú „lecsapott” tetejű hegy látható úgysem tudott az emberfia másra gondolni, mint a Boldogmondásokra. A táj szépsége, harmóniája és nyugalmat árasztó hangulata csak fokozta az elmélyülésre való hajlandóságot. Hol evangéliumi történetek, hol kánaánita időkre visszamenő események vagy ószövetségi korok elevenedtek meg előttünk.

A Tábor-hegy szabályosan ívelő, zöldellő magaslatán lehetett volna-e nem gondolni arra, hogy e szent hegy képezte a határát Zebulon, Isachár és Naftali törzsi szállásterületeinek. Hogy a Bírák korában Debora parancsára ott gyülekezett Bárak hadserege, hogy harcba induljon a kánaáni király, Jábin ellen. Vajon feledhettük-e a Gilboa hegy buja erdőit látva, hogy a hegy szélénél állnak Bet Sean romjai, ahol Saul király testét akasztották a város falára, miután hadseregét legyőzték a filiszteusok. Ein Harodnál pedig Gedeon katonáinak kiválasztását idézhettük fel.

tük. Majd következett Kapernaum, Tabgha, Boldogmondások hegye, Genezaret, Magdala, Názáret, Tábor-hegy, Jezréel-völgy, Gilboa, Jordán völgye, Kána és Gadara. Utólag eldönteni, hogy melyik helyszín jelentett nagyobb élményt, egyszerűen lehetetlen.

De hogyan is lehetne

Izraeli látogatásunk negyedik napján búcsút vettük Galileától. Még egy utolsó séta Jordanit, fák alatt megbújó szent helyén, a Keresztelő Központban (a hagyomány szerint Keresztelő János a Jordán folyó bal partján keresztelte meg Jézust, s ennek emlékére a zarándokok egy része Jardenitnél a Jordán vizével jelképesen megújítja a keresztségét. Fehér lepelbe öltözött papok derékig vízben állva merítik víz alá őket), s már indultunk is Jeriko felé. A világ egyik legősibb városa, a 9000 éves Jeriko vár ránk.

Utunk hosszú időn át a Jordán-völgyében vezetett. Délnek haladtunk az úgynevezett Afro-szíriai repedésként emlegetett folyó völgyben. A Jordánt errefelé nád, nyár, tamariskus, platán és lótuuszfák kísérik. Érdekes módon a neve is azt jelenti, hogy lefelé haladó, délnek tartó. Mellesleg hatalmas kanyarokat ír le, s a Galileai és a Holt-tenger között valójában háromszor annyi utat tesz meg, mint amennyi a tényleges hossza.

Miközben felidézünk, hogy annak idején az Ígéret földjének határát jelezte ez a folyó, s az Úr tilalma folytán Mózes nem léphette át, lassan a táj is megváltozott körülöttünk. Előbb Samaria keleti részeit érintettük, (Salamon király halála után a központi hatalomból kivált tíz törzs önálló államának területe) majd a Judeai sivatag szuggesztív erejű látképei következtek. A Jordán keleti oldalán pedig Jordánia vöröslő hegyei kísérték bennünket. Egyébként az első világháború végéig a folyó két oldalán húzódó területeket egy országnak tekintették. Csak az angol mandátum idején született meg a folyótól keletre Transzjordánia.

Sziklás dombok, sivár, letarolt hegyhátak, kietlen, terméketlen vidékek, valóságosan mély elhagyott folyómedrek, meredek sziklafalak. Mindez együtt a Judeai pusztaság. S egyszer csak mindennek ellenére egy gazdagon burjánzó, zöldellő oázis, Jeriko.

A bibliai Jeriko a világ legmélyebben fekvő városa. 366 méterrel alakult ki a tenger szintje alatt. A történelem előtti időkben már erődítményei voltak és bevehetetlen falak övezték. Amikor a zsidók megjelentek, éppen kánaánita népek lakták, akik be- és elzárták Izrael fiai elől. Józsué azonban az Úr utasításainak engedelmeskedve bevette a várost. Falai leomlottak, a kürtök nem hiába szóltak hét napon át.

Volt idő persze, amikor Nagy Herodes járt arrafelé, s amikor Hisham arab uralkodó unokája kezdett nagyszabású építkezésbe. És persze ott élt Zakheus is, az alacsony adószedő, aki felmászott egy fára, hogy láthassa az arra elhaladó Jézust. Szóval Jeriko nagymúltú város sok-sok érdekességgel a történelmében. Az antik romváros minden kövében a múltat őrzi. A jelenlegi település meg legalább kétarcú. Egyfelől rendezett palesztin kisváros szállodákkal,

vendéglőkkel, boltokkal, virágokkal, szökőkutakkal. Másfelől palesztin menekültábrókkal, kéregető arab gyerekekkel. Csoda-e, hogy a percenként 220 liter vizet kibocsájító Elisá forrást palesztin katonák őrzik? Katonai kísérenk egyike meg is fogalmazta: „Ha háború lesz, döntő kérdés, hogy kié az édes víz.” Vagyis Jeriko életére ma is az arab-izraeli viszálykodás évszázados története nehezül. Az autonóm palesztin terület részét képezi, de távol áll attól, hogy a nyugalom és a békés együttélés földje legyen.

Talán nem véletlen, hogy éppen Jeriko fölé magasodik a Kisértés-hegye.

A csupasz, sziklás, zordon hegycsúcs, ahol a sátán megkísértette Jézust.

*

Már esteledett, amikor Jeruzsálembé érkeztünk. A búcsúzó Nap sugarai még megpihentek a hegyoldalakon, de az árnyékok már szokatlanul hosszúra nyúltak. Galileából jöve fáradtan tekintgettünk a szent városra, mégis mindnyájan rögtön mindent tudni akartunk róla. Magam is valami ismeretlen feszültséggel ugráltattam szememet egyik helyről a másikra. Szinte bosszantott, hogy nem találtam olyan pontot, ahonnan ráláthattam volna a város egészére. De hogyan is találhattam volna, mikor Jeruzsálem a Judeai-hegyek szívében, mély szakadékok, kisebb völgyek, dombok, hegyoldalak, magaslatok és mélységek között helyezkedik el. Egyszóval az első benyomásom az volt, hogy elbújt előlünk a város. A második meg az, hogy bár csak részleteket láttunk, mégis igaz a régi mondás, miszerint a világ tíz mérő szépséget kapott, s ebből kilenc mérő Jeruzsálemnek adatott. Aztán az is átvillant az agyamon, hogy valaki azt írta róla: Jeruzsálem egyszerre valódi város és túlvilági fényben ragyogó mesebeli táj. A világ közepe, amelynek nem geodéták, hanem egy eszme koordinátái határozták meg a helyzetét.

Közben az autóbuszunk befordult a szállodánk elé. A Kneszet (izraeli parlament) közelében a Park Hotel várt ránk.

Szobánk ablakából a főleg zsidók által lakott Újvárosra láttunk. Meg egy karcsú, bárka formájú hídra, amelyet az a Santiago Calatrava tervezett, akinek különleges épületeit néhány évvel ezelőtt a spanyolországi Valenciában csodáltuk meg. A híd, mint később megtudtuk, afféle jelkép akar lenni Jeruzsálem nyugati felében, mint a Sziklatemplom az óvárosi részben. Természetesen első látásra rögtön megtetszett, de azért nagyobb kíváncsisággal az Óváros felé tekintgettem. Aztán jött a másnap, a harmadnap, a negyednap, s a négyezer éves szent város egymás után tárta elénk a szépségeit. Hogy közben akár 400 lépcsőt is meg kellett másznunk naponta, ugyan kit érdekelt. A fontos az volt, hogy egyszer csak ott álltunk a Moria-hegyen (Ábrahám, Istennek engedelmeskedve, itt akarta feláldozni fiát, Izsákot, és Salamon király Kr. e. 970 körül

itt építette meg az első szentélyt. Majd a babilóniai fogság után a zsidóság itt építette fel a második templomot), s előttünk teljes pompájával kibontakozott a leírhatatlanul szép Sziklamecset és az ezüstkupolás Al-Aksza-mecset. A Moriá- vagy Templom-hegy ugyanis manapság a mohamedánok szent helye. Lassan ezerháromszáz éve, hogy vallásos zsidó oda nem teszi be a lábát, mert a második szentély elpusztítása óta a Templom-hegy rituális értelemben a zsidók szerint tisztátalan.

Csak a hegy köré épített egykori támfal nyugati részéhez, az úgynevezett Siratófalhoz járnak imádkozni. Mit mondjak, döbbenetes élmény volt a 2,5-15 tonnás hatalmas kőtömbökből épült fal előtt látni a hajlongó izraelitákat.

Sokak közöttük hagyományos hászid öltözékben volt. A plusz negyven fok ellenére prémszegélyes, széles karimájú fekete kalapban, fekete térdnadrágban, fehér harisnyával, fekete kaftánszerű bársonykabátban, s ingre húzott imaköppennyel. Természetesen a fal jobb oldalán, az asszonyok számára kijelölt területre magam is odamentem, s testközelből láttam az imádkozó nők – fiatalok és öregek – messze múltba merengő tekintetét.

Ugyanazt az áhítattal vegyes szomorúságot véltem felfedezni a szemükben, mint néhány száz méterrel odább, a Via Dolorosán, a keresztényekében.

Via Dolorosa. Hát igen, ez a Fájdalom Útja, Jézus Krisztus keresztútja.

Alig több mint nyolcszáz méter az egykori Antónia erődítménytől a Golgozáig. Kanyarogva vezet az Óváros síkatorain át, de micsoda út! Rajta egykor az Isten fia járt. Keresztet cipelt, lerogyott és újra felkelt. A szeretet nevében szenvedett és meghalt az emberiségért. Ki így, ki úgy éli át a lelki élményt. Én leginkább arra gondoltam, hogy a járda, az épületek már bizonyára nem azok, mint Jézus korában, de a Mester tanításai nem múltak el. Kétezer éve formálják az emberiség történelmét. Közben templomok, s vagy harminc kolostor

Jeruzsálem, Sziklamecset

Gecsemane kert

között haladtunk, és átszeltük az Óváros arab negyedét. Körülöttünk a boltíves utcán keleti bazar, zshivajgó tömeg, árut cipelő szamarak, burnuszos vízpipázó öregek, mediterrán elevenség volt. Másfelől reverendás papok, szakállas szerzetesek, apácafitnyulák és ajtosszág. Szóval eleven színes kavalkád. Elcsendesedésre, lelki elmélyülésre nem igazán alkalmas terület. Számomra ezt sokkal inkább az Olajfák hegye, tövében a Gecsemane kerttel, jelentette. Az Ószövetség népe innen figyelte az Újhold megjelenését, ide menekült Dávid király, s a hagyomány szerint a második templom pusztulásáig itt lakott az Úr szelleme is. Nyugati lejtőjéről pompás kilátás nyílik az aranyban csillogó Óvárosra, a Templom-hegyre és a Kidrom-völgyre. Jézus is innen pillantotta meg a várost mielőtt azon a pásmaágas vasárnapon bevonult Jeruzsálembe. Ki tudja, alant a Gecsemane kertben, azok a göcsörtös, matuzsálemi korú olajfák valamelyike talán árnyékot is adott neki.

Igen, ott az Olajfák hegyén sok minden átviharzott a lelkemen. A kánaánita jebusziaktól kezdve mintegy négyezer év történelme. Népek és vallások, hősök és névtelenek, drámák és tragédiák. S mindenekfölött az, hogy igaza van annak, aki Jeruzsálemről így beszélt: *„Évezredek megpróbáltatásain át annyi eszmei és erkölcsi erőt, fényes gondolatot, életet óvó, jövőt felismerő emberi tapasztalatot és bölcsességet ringattál, hogy ha elfelejtenélek Jeruzsálem, lemondanék arról, hogy van remény.”* Éppen ezért Jeruzsálem mélyen bevésődött a szívembe, s most már mindig büszkén viselem a Jeruzsálemi Zarándok megtisztelő címet. A szent városban töltött utolsó esténken ugyanis férjemmel együtt megkaptuk a város polgármestere és az izraelita turisztikai miniszter aláírásával és pecsétjével azt a díszes tanúsítványt, amelynek szövege így hangzik: *„Ezen oklevél tanúsítja, hogy Czirmayné Kocsis Róza és Czirmay Árpád a Biblia hívó szavának eleget téve eljutottak Jeruzsálembe, a szent városba, Izrael fővárosába, ezáltal jogosultak a Jeruzsálemi Zarándok cím viselésére. „*

Persze nemcsak Jeruzsálemben jutottunk el, hanem zarándokutunk második felében Izrael délebbi területeire, a Holt-tenger vidékére is.

Arrafelé már nem egyszerűen meleg, hanem igazi szubtrópusi időjárás fogadott bennünket. A rekkenő hőségben úgy tűnt, hogy már nem is izzadunk. Pedig csak az történt, hogy a verejtékünk azonnal elpárolgott rólunk.

Micsoda ajándék volt, amikor Qumránban bemehettünk a légkondicionált vetítőterembe, hogy megnézzük az esszénusokról szóló filmet!

Qumrán egyébként egyike volt annak a hat városnak, amelyek a bibliai időkben a Judeai-sivatagban alakultak ki. A Holt-tenger nyugati partján emelkedő kopár hegynyúlványon fekvő település egykor a Jeruzsálemet Arábiával összekötő Só-út mentén kínált pihenőt a karavánoknak.

Egyidőben a közösségi életformát gyakorló ókori zsidó szekta tagjai, az esszénusok lakták. Ők rejtették a kősvatag barlangjaiba azokat az iratokat, amelyeket ma Holt-tengeri tekercseként tart számon a bibliai tudomány.

Manapság ezek képezik a legrégebbi Bibliai-kéziratokat.

Aztán közvetlenül a Holt-tenger partján tovább haladtunk délnek.

Balról a tenger kékellett, itt-ott vakítóan fehér sóoszlopokkal, minden képzeletet meghaladó formákkal, jobb oldalon pedig égbe nyúló, kopár vörös sziklafalak, szurdokok, vádik kísérték bennünket. Mígnem a Holt-tengewr délnyugati csücskénél Massada, a sivatagi erőd várt ránk.

Massada romjait 1838-ban fedezte fel egy amerikai kutató. A Holt-tenger fölé emelkedő magányos hegyen mintegy 2000 évvel ezelőtt Jehonátán emeltetett erődöt, hogy uralhassa az Arábia és Belső-Ázsia felé haladó karavánutakat. Fellegvára szinte megközelíthetetlen volt. A magányosan emelkedő lapos tetejű hegyet ugyanis meredek sziklaszirtek választják el a Judeai-sivatag platóitól. Később Herodes folytatta az építkezést.

De ő nemcsak erődítési munkálatokat végeztetett, hanem ragyogó három szintes palotát is emeltetett a hegycsúcs északi oldalán. A lélegzetelállító hatalmas erődítmény ma az izraeliek egyik legmegrendítőbb zarándokhelye. A római korban ugyanis a zsidók áldozatvállalásának és szabadságküzdelmének jelképévé vált.

2008 május

Tabgha, mozaik

*Jeruzsálem,
lengyel kápolna*

*Massada, sivatagi
erőd*

Kumran, barlangok az esszénus telep környékén

